

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1923-1938 DÖNEMİNDE
TÜRK TARIM POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet AYKANAT

ANKARA -2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1923-1938 DÖNEMİNDE
TÜRK TARIM POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet AYKANAT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Oğuz AYTEPE

ANKARA -2007

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1923-1938 DÖNEMİNDE
TÜRK TARIM POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav Tarihi: .....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	4
GİRİŞ:OSMANLI DEVLETİ'NDE TARIMSAL YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ.5	
A. OSMANLI TOPRAK DÜZENİ.....	5
a.İltizam Sistemi.....	6
b.Malikane Sistemi.....	7
c-Tanzimat Fermanı ve Arazi Kanunu.....	8
B.TARIMSAL YAPININ ÖZELLİKLERİ VE SORUNLARI.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM:KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TARIMSAL FAALİYETLER.....	12
A. ZİRAAT.....	13
a. Dönemin Tarımsal Ürünlerine Bakış.....	16
a.1. Hububat.....	16
a.2. Tütün.....	17
a.3. Üzüm.....	18
a.4. İncir.....	19
a.5. Pamuk.....	20
a.6. Fındık.....	21
B. HAYVANCILIK.....	21
a. Dönemin Hayvancılığına ve Hayvan Ürünlerine Bakış.....	24
C. TARIMSAL VERGİLER.....	25
D. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE TARIM.....	30
E. LOZAN VE TARIM.....	32
e.1. Lozan Barış Antlaşması ve Türk Tarımı.....	32
e.2. Lozan Barış Antlaşmasının Genel Etkileri.....	33

İKİNCİ BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) TARIM POLİTİKASI VE UYGULAMALAR.....	35
A. ATATÜRK ve TARIM.....	35
B. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA KURULAN SİYASİ PARTİLER ve TARIMA BAKIŞLARI.....	52
C. DÖNEMİN CUMHURİYET HÜKÜMETLERİNİN TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALAR.....	55
a. Birinci Fethi Okyar Hükümeti.....	55
b. Birinci İnönü Hükümeti.....	57
c. İkinci Fethi Okyar Hükümeti.....	57
d. İkinci ve Üçüncü İnönü Hükümetleri.....	58
e. Dördüncü İnönü Hükümeti.....	58
f. Beşinci İnönü Hükümeti.....	58
g. Altıncı İnönü Hükümeti.....	71
h. Birinci Celal Bayar Hükümeti.....	71
D. 1923-1938 DÖNEMİ TARIMSAL ÜRETİM POLİTİKALARI.....	73
a. Buğday Politikası.....	73
a.1. Tohumlukların İyileştirme Çabaları.....	73
a.2. Yemeklik ve Tohumluk Buğdayın Dağıtılması.....	75
a.3. Buğday Piyasasının Oluşturulması.....	78
a.4. Buğday Piyasasına Devlet Müdahalesi.....	82
a.5. Buğday Alımlarının Finanse Edilmesi.....	84
a.6. Silo Ambar ve Toprak Mahsulleri Ofisinin Kurulması.....	85
b. Köylünün Topraklandırılması.....	87
c. Makineli Tarımın Özendirilmesi.....	88
d. Tarımsal Krediler.....	89
d.1. Tefecilik.....	90
d.2. Banka Kredileri.....	91

e. Vergi Politikaları.....	93
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1929 EKONOMİ BUHRANI VE ETKİLERİ.....	101
A. GENEL ÖZELLİKLERİ.....	101
B. TARIM ÜZERİNE ETKİLERİ.....	102
C. BUHRAN KARŞISINDA ALINAN ÖNLEMLER.....	105
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TARIMSAL FİYAT VE KREDİ POLİTİKALARI.....	108
A. FİYAT POLİTİKALARININ TARIMSAL GELİŞMEYE ETKİLERİ.....	110
B. FİYAT POLİTİKASININ UYGULANMASINDA ZİRAAT BANKASININ ÖNEMİ.....	112
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	125

ÖNSÖZ

Tarım politikası hem tarım kesimine yön vermek, hem de tarım ve tarım dışı kesimler arasındaki ilişkileri düzenlemek için alınan kararlar, önlemler ve uygulamalardır.

Bu çalışmada 1923-1938 döneminde tarım politikaları incelenmiştir. Tarım politikalarının toplumsal, ekonomik ve tarımsal amaçlarının ortaya çıkış ve uygulama şekillerini belgelerle ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız. Bu dönem Türkiye'de yeniden yapılanmanın en hızlı olduğu yıllar olmuştur. Bu değişimden ülke ekonomisinin bel kemiğini oluşturan tarım kesimi de oldukça etkilenmiştir. Ülke nüfusunun %85'e yakınının istihdam edildiği bu sektörün ele alınması, çeşitli yönleriyle araştırılarak elde edilen bilgi ve belgelerin sonuçlarıyla ortaya konması tarım sektöründeki günümüzde görülen sorunların aşılmasında yararlı olacaktır.

Araştırmamız 1923-1938 yılları tarım politikaları ile sınırlıdır. Çalışma giriş, sonuç ve kaynakçanın dışında dört ana bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Kurtuluş Savaşı yıllarında yapılan tarımsal faaliyetler, ikinci bölümde Cumhuriyet dönemi tarım politikası ve uygulamaları (1923-1938), üçüncü bölümde 1929 dünya ekonomik buhranı ve etkileri, dördüncü bölümde tarımsal fiyat ve kredi politikaları incelenmiştir.

Bu çalışmamızın ana amacı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkemizdeki tarımsal yapıyı tespit etmek ve bu dönemde izlenen tarım politikasını araştırmak, tarımsal yapıda görülen gelişmeleri ve sorunları ortaya koymaya çalışmaktır.

İncelediğimiz dönem için eldeki resmi veriler diğer dönemlerle karşılaştırıldığında çok az ve tarımsal yapıyı açıklamaya yeterli değildir. Atatürk dönemi ile ilgili kitap, dergi ve gazeteler, resmi ve özel tarım ve ziraat kongreleri raporları, tarımla ilgili hukuki belgeler, raporlar ve diğer eserler, Atatürk döneminden sonra yayınlanmış kitap, dergi, gazeteler, yayınlanmış araştırmalar, tezler ile hükümet programları başvurduğumuz önemli kaynaklar olmuştur.

Bu tezimin hazırlanmasında başından beri her türlü fedakarlığı gösteren, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. Oğuz AYTEPE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet AYKANAT

Ankara\2007

GİRİŞ: OSMANLI DEVLETİN'DE TARIMSAL YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Osmanlı tarım yapısında bir yandan dış pazarlara dönük üretim yapılmakta, bir yandan da kapalı ve geçimlik ekonomi belirleyiciliğini sürdürmeye devam etmektedir. Pazara açılma, parasallaşma ve ticarileşme, dış pazarlar için üretim yapan bölgeler için söz konusudur. Bu ikili yapı, iç pazarların birbirinden kopukluğuna yol açmakta ve bütünleşmelerini önlemektedir. İç pazarın bütünleşmesinin önündeki en önemli engelini ise ulaşım ağlarının yetersizliği oluşturmaktadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı tarımı, yapısal değişmeye uğramaya başlamıştır. Bu değişimin parasallaşma, fiyatlara duyarlılık ve dış pazarla bütünleşme çabaları olarak özetlenebilir.¹ Osmanlı imparatorluğu döneminde toprakta mülkiyet yapısı ile ayanlık kurumunun gelişmesi arasında önemli ilişkiler vardır. Köylünün güçlenmesine paralel olarak büyük çiftliklerin sayısı da artmıştır. Fakat küçük mülklerin yaygınlaşması yanında önemsenecek düzeye ulaşamamıştır. Mülksüzleşmiş bir köylülük söz konusu değildir. Ortakçılık, topraksızlığın bir sonucu olmaktan çok “köylünün elindeki çift hayvanlarını veya tarım araçlarını kaybetmesinden kaynaklanmaktaydı”.² Öte yandan “19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında toprak ağası gelirlerinden üretken sermaye birikimine önemli bir kayış olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktur”.³ Küçük üreticilerle ilişki içinde olan tüccarların pazarlanan ürünü doğrudan ihraç edebilecek gücü yoktu. Bu dönemde Osmanlı dış ticareti yabancı dış ticaret şirketleri denetim altına almışlardır. Yerli tüccarlar bunların yurt içindeki uzantıları gibidirler.

A. OSMANLI TOPRAK DÜZENİ

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tarımsal yapının gelişmesinde 1923-1938 dönemi; ileriki yıllardaki tarım politikalarına ışık tutmak açısından çok

---

¹ Zafer TOPRAK, *Türkiye tarımı ve yapısal gelişmeler (1900-1950)*, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara, 1988, s.20

² Çağlar KEYDER , *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İnceleme Dizisi, No,10, İstanbul, 1989, s.21

³ Yahya Sezai TEZEL, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Olgaç Matbaası, Ankara, 1982, s.84.

önemlidir. Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye ekonomisinin temelini de tarım teşkil etmektedir. Osmanlı tarımsal yapısının temelini, **Selçuklu ikta sisteminin devamı olan tımar sistemi oluşturur. Tımar sistemi devlet mülkiyeti altındaki toprakların yine bir devlet memuru olan ve maaşlarını tımarlarının gelirlerinden bizzat alan sipahilerin gözetiminde, kullanım hakkına sahip köylüler tarafından işletilmesidir.** Tımar sistemi büyüklüğü açısından 3'e ayrılır. **Has, Zeamet, Tımar.** Bunların dışında askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla bazı bölgelerde **Yurtluk, Ocaklık** adlarıyla verilmiş tımarlara da rastlanmaktadır. Padişah hası dışındaki bütün tımarların niteliği halktan toplanan vergilere karşılık devletten hiçbir nakdi ödeme almadan askeri bir hizmeti yerine getirme görevi ile yükümlü olma durumudur. Tımar sahibi sayısı önceden belirtilmiş bir miktar askeri, seferde sultanın emrine vermek zorunluluğundadır.⁴ Tımar sahipleri tımarın maliki olmadıkları gibi, toprakları sınırsız tasarruf etme hakkına da sahip değildi. Osmanlı toplumunda toprakların tamamı devlete aitti. Tımar sahibi devletin memuru ve temsilcisi olma özelliğinden ileri gelen yetkilere sahipti.⁵

Tımar sisteminde toprakların özel mülkiyete, hibe, vakıf ve satışına izin verilmezdi. Tımarın sık sık el değiştirmesi sağlanarak feodal yapının oluşması önlenmiştir. 17. Yüzyılın başlarından itibaren tımar sisteminde değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır.

a. İltizam Sistemi:

İltizam; tımar topraklarından vergi toplama işinin belli bir süre için özel kesime açık artırma ile verilmesidir. Mültezimler vergi toplama işini kâr amacıyla yapıyordu. İltizam sistemi ile tımar sistemi karşılaştırıldığında; tımar sisteminin mantığına göre kendi uzun dönemli çıkarları açısından reayayı kollamak zorundaydı. Ağır vergilerle ve zor kullanarak reayanın azalması yalnızca üretici için değil; artığa el koyan sipahi için de uzun dönemde olumsuz sonuçlar doğurabilecekti.

---

⁴ Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, 2.bs, İstanbul:Dergah Yayınları, 1994, s.189

⁵ Yaşar YAŞER, *DİE Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50. Yılı*, 1973 s.45 - 46.

Halbuki bir mukaatayı en fazla üç yıllık süre için ele geçiren mültezimin böyle kaygıları olamazdı. Mültezim en kısa zamanda en çok geliri toplamaya çalışıyor ve bu amaçla köylü üreticilere en ağır sömürü yöntemlerini uyguluyordu. Bu nedenle iltizam tarımsal üreticiler üzerindeki baskıları ve vergi yükünü artırmıştır. Bu yönüyle iltizam sisteminin köylü üretici için pek de olumlu bir sistem olmadığı açıktır.⁶ Sonuç olarak tımarların iltizama verilip mukaataya dönüştürülmesi vergi konusu olan tarım işletmelerinin verimsizleşmeleri ile sonuçlandı. Bunun üzerine de tımar sisteminde önceden var olan güvenliğin mukaata sisteminde ihya edilmesi için 1696'da malikane sistemi getirildi. Böylece tımandan iltizama, iltizamdan da malikaneye doğru bir eğilim başladı.⁷

b. Malikane Sistemi:

Mukaatalar zaman içinde süreleri uzatılarak verilmeye başlandı. Açık arttırmayı kazanan kişi, sınırları ve gelir kaynakları devlet tarafından saptanan mukaatanın vergilerini toplama hakkını ölene kadar ele geçirmiş oluyordu. Bu koşullarda özel kişilere devredilen mukaatalara malikane adı verilmekte idi. 1695 yılında düzenlenen bir fermanla malikane sisteminin işleyiş kuralları resmen belirlendi.⁸

İltizam sistemi gibi malikane sistemi de merkezi devletin mali bunalımına çözüm getirmemiş; belli kesimlerin daha da zenginleşmesi ve bu arada köylünün ağır vergiler altında ezilmesi sonucunu getirmiştir. Bu bir yandan da toprakta özel mülkiyeti ve vakıflaşma eğilimlerini beraberinde getirmiştir. **1856 İslahat fermanı yabancıların toprak satın alabileceğini öngören vaatlerde bulunmuştur.**⁹ Bütün bu değişimler Osmanlı toprak sisteminin tamamen özünden ayrılarak yozlaştığını ve devletin bu gidişi düzelterek gücünün de kalmadığını göstermektedir.

---

⁶ Şevket PAMUK, *100 soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 2.bs, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1990, s.128*

⁷ Tabakoğlu, a.g.e. s.199

⁸ Pamuk, a.g.e. s.128

⁹ Tabakoğlu, a.g.e. s.201

c. Tanzimat Fermanı ve Arazi Kanunu

Tanzimat 1839 Gülhane Hatt-ı Hûmayunu ile başlayıp 1870'li yıllara kadar süren bir dönemi ifade eder. Bu fermanla Osmanlı sosyal yapısında bulunan ve dinden kaynaklanan ayrımların kalktığı ve herkesin yasalar önünde eşit olduğu ilan edilmektedir. Zaten etkisini yitirmiş olan tımar sistemi bu fermanla tamamen ortadan kalkmıştır. Tanzimat'ın en önemli özelliği; bu dönemde devletin içinde bulunduğu sıkıntıları atlatmasının tek çaresi olarak **batılılaşma hareketi** olduğunu düşünen etkili devlet adamları tarafından hazırlanıp kabul ettirildiğidir.¹⁰ Tanzimat dönemindeki diğer önemli gelişme 1856 Islahat Fermanıdır. 1856 Paris Konferansı öncesi Osmanlı Devletini Rusya'nın müdahalelerine karşı korumanın bedeli,Avrupa devletler ailesine kabul edilebilmenin de koşulu olarak birtakım istekler ileri sürdüler. Islahat Fermanının ana hedefi Müslüman olmayan uyruklara eşitlik hakları getirmektir.¹¹

Tanzimat, dönemi yöneticileri her konuda olduğu gibi tarımsal gelişmenin mutlak yolu olarak batılılaşmayı görüyorlardı. Ancak idareciler memleket tarımını çok iyi tanımıyorlardı. Bu eksikliklerini giderebilmek için İstanbul'da bir ziraat kongresi düzenlendi. Amaç ülkenin tarım gücünü tanımaktı. Ülke bölgelere ayrılarak mahalli tetkik ve incelemelere başlandı. Teknik bilgilerin yaygınlaşması için okullar açıldı. Teknik araçları ülkede yaygın hale getirmek için sergiler açıldı. Ancak devamı gelmeyince yapılan çalışmalar sonuçsuz kaldı. Tanzimat Avrupa'da emperyalizmin kurulduğu bir döneme rastlamıştı. **Bu sebepten Avrupa için; Türkiye bir hammadde kaynağı ve işlenmiş maddelerin pazarlanacağı yer idi.** Böyle bir ülkenin tarımsal nitelikte kalması Avrupa iktisadı açısından bir zaruret teşkil ediyordu. Bu sebepten tanzimatın ilk yıllarında ziraat üzerine yönelen bütün gayretlerde bu yabancı görüşün etkisini tespit etmek mümkündür.¹²

---

¹⁰Halil İNALCIK, "**Tanzimatın Uygulanması Sosyal Tepkiler**", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.6. s.1536- 1538

¹¹ Bülent TANÖR, "**Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış**", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* C.1. s.14

¹² *Ziraat dergisi*, S, 44-45 yıl 4 (Eylül 1943) s.1-2.

1839 ve 1870 yılları arasını kapsayan Tanzimat döneminde ortaya çıkan gelişmeler üzerinde Avrupa ülkelerinin etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Tımar sisteminin bozulma süreci içinde Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat fermanıyla **1858 Arazi kanunu etkisizleşmekte olan tımar sistemini tamamen ortadan kaldırmıştır. Toprak mülkiyeti biçimleri üzerine önemli etkileri olan 1858 Arazi kanunu ile devlet toprakta özel mülkiyeti tanıyor, toprağın alım-satımını serbest bırakıyordu.** Merkezi devlet açısından kanunun en önemli amaçları bir yandan ayanın ve diğer yandan da tarımsal üretimi genişleterek artırmayı amaçlıyordu.¹³ Tımar sistemi uygulandığı dönem itibariyle köylü açısından müspet uygulamaları ihtiva eder. Ancak tımar sisteminin bozulma sürecine girmesi ve merkezi maliyenin içinde bulunduğu mali bunalımı gidermek için **vergi toplama işini bir nevi taşeron olan mültezimlere bırakması köylüler açısından menfi sonuçlar doğurmuştur.** 19. Yüzyılın sonlarına 20. Yüzyılın başlarına kadar tarım kesiminde yapısal değişiklik köylü aleyhine devam etmiştir. Bunlar Anadolu'da nüfus hareketlerinden etkilenen, nüfus azlığına dayanan işgücü kıtlığı kendini göstermeye başlamıştır. Yerleşik ve göçebe tarım arasındaki tercihte devlet yerleşik tarımı özendirmiştir. Üretimde merkezi devletin ihtiyaçlarını karşılamak devlet politikası haline gelmesine rağmen Pazar için üretim anlayışı tam oturmamıştır. **1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu ile Tımar sistemi ortadan kaldırılmıştır. 1863 yılında tarımı desteklemek amacıyla memleket sandıkları kurulmuştur.** 20. Yüzyılın başlarında tarımsal açıdan en önemli teknolojik gelişim **karasaban yerine pulluğun kullanılmasıdır. 1910 yılında ise önemli bölgelerde traktör kullanılmaya başlanılmıştır.**

I. Dünya savaşı batıdan İstanbul'a ulaşan ticaret yollarını büyük ölçüde kapattı. Bu durum İstanbul nüfusunu ağır beslenme sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Ancak bu sıkıntı mevcut ulaşım şebekesinin bütün imkanları kullanılarak Anadolu çiftçisi İstanbul'da ki tüketiciler için üretmeye başladı. Osmanlı devleti son zamanlarında yarı sömürgeleşmiş bir ekonomik yapı

---

¹³ Pamuk, a.g.e. s.173.

sergiliyordu. Öyle ki tarımsal ürünler dahi hammadde karşılığı ithal ediliyordu. Ortaya çıkan tablo şöyle idi:

Tablo 1 : Türkiye’de I. Dünya Savaşı Yıllarında Tarımsal Ürünlerin Gelişimi (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Bakliyat
1913-14	3.903.000	1.700.000	325.000	264.000

Kaynak: Eldem Vedat, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, a.g.e.s.161

Tablodan da anlaşılacağı gibi buğday üretimi savaş sonunda savaş öncesi üretimin yaklaşık yarısına düşmüştür. Diğer ürünlerde de kayda değer düşüşler görülmektedir.

B. TARIMSAL YAPININ ÖZELLİKLERİ VE SORUNLARI

Osmanlı imparatorluğundan devralınan tarımsal yapının verimliliği çok düşük düzeyde idi. Ticari ürünlerin yetiştirildiği bölgeler bir yana bırakılacak olursa tarımda üretim tekniklerinin geriliği fiziki sermayenin yetersizliği ve köylülerin üretim ile ilgili bilgilerinin çok eksik olmasıydı.

I. Dünya savaşı sonunda tarımsal alanların tahrip olmasıyla birlikte ülkenin gıda ihtiyacı karşılanamaz hale geldi. Buğday üretimi savaş sonunda savaş öncesi üretimin yaklaşık yarısına düştü. Diğer ürünlerde de azımsanmayacak düşmeler meydana geldi. Bu nedenle devlet ülkenin gıda ihtiyacını karşılamak için hukuksal düzenlemelerde bulunarak üretimi artırma yollarını açmaya başladı. **İlk düzenleme 17 Ekim 1914 yılında yapıldı. Çiftçiye tarlada çalışma ve ekme yükümlülüğü getirildi. Buna göre köyde bulunan 16-20 yaş arasında bulunanlarla 45 yaşından yukarı olup ta askerlikten muaf olanlar yaşadıkları köyün tarlalarını sürüp ekmek zorundaydı.**¹⁴ İkinci düzenleme 18 Eylül 1916 yılında

¹⁴ Gündüz ÖKÇÜN, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü*, (1922-1924) Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, No:57, Ankara, 1997, s.3

çiftçilere buldukları köyde oluşturulacak olan Zer'iyyat Heyeti kontrolünde çalışma zorunluluğu getirildi.¹⁵ Ancak bu kararlar üretimi istenilen seviyeye çıkaramayınca 2 Nisan 1917 yılında çiftçiye daha ağır yükümlülükler içeren, **on dört yaşını dolduran herkesin belirlenen miktarda üretim ve nadas yapma zorunda bırakan kanun kabul edildi. Çiftçiler kendi tarlalarının yanında fakir ve askerde olanların tarlalarının ekiminden de sorumlu tutuldu.**¹⁶

Kurtuluş savaşı sonrası çizilen sınırlarımız da birçok bölgedeki tarımsal alanların doğal sınırlarını parçalamıştır. Yani Misak-ı Milli ile çizilen sınırların doğal ekonomik alanların sınırlarıyla çakışmaması tarım kesimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bir yandan tarımsal bölgeler arasındaki doğal bağlantılar kesilirken bir taraftan da ulaşım imkanları olumsuz yönde etkilenmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomik uzantısı Suriye ve Irak'tır. Kuzey Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri Kafkasya ile ilişkilidir. Doğal ekonomik alanların ülke sınırları dışında kalması özellikle göçebe hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Kışlık ve yazlık meraların değişik ülke sınırları arasında kalması hayvancılığa büyük darbe vurmuştur. Yine Kars ve Antep'in Batum ve Beyrut limanlarından yoksun kalması bir başka olumsuz gelişmedir. Sınır değişiklikleri mevsimlik tarım işçisi göçünü de aksatmıştır. Suriye'den Çukurova'ya, Ege adalarından Batı Anadolu'ya ve Doğu Karadeniz'den Kafkasya'ya kadar olan işgücü akışları durmuştur.¹⁷

---

¹⁵ Ökçün, a.g.e, s.5.

¹⁶ Toprak, a.g.m. s.31; Oya SİLİER, *Türkiye'de tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)* Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.63

¹⁷ Toprak, a.g.m. s.31; Silier, a.g.e. s.63.

BİRİNCİ BÖLÜM: KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TARIMSAL FAALİYETLER (1920 -1923)

Kurtuluş savaşı yıllarında da tarıma yönelik mükellefiyetler getirilmeye devam edildi. **9 Ekim 1921 yılında kabul edilen kanunla her çift hayvan başına kırk dönüm hububat ekme, haftada bir gün askerde olanların tarlasında çalışma zorunluluğu getirildi.** Ayrıca iki yüz dönüm ekim yapanlarla her yüz dönüm için çalıştırılacak kişiler, traktörlerle ekim yapanlarla iki makinist ve her yüz dönüm için çalıştırılacak kişiler, **iki yüz koyun veya keçi ile elli adet sığır belgesi olanlar, her kazadan iki demirci ve iki marangoz askerlikten muaf tutuldu.**¹⁸

Tablo 2 : Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Toprak Dağılımı

A. Arazi Türü	Genişlik (km ²)	Genel Türkiye Genişliğine Oranı (%)
Tarıma Elverişli Arazi	220.000	28.5
Mera ve Çayır	240.420	31.1
Orman	100.960	13.1
Tarıma Yaramayan arazi	210.960	27.3

Kaynak: Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Türkiye'de Zirai Buhran*, a.g.e.s.21

Tabloda görüldüğü gibi toplam toprağımızın yaklaşık 1/3'ü tarıma uygundu. Bir de nadasa bırakmanın gerekliliği düşünülürse bu toprağın yarısı ekilebilmekteydi. 1925 yılından itibaren bataklık alanların kurutulmasına hız verildi. Birçok ilde bataklıklar tarımsal üretime kazandırıldı. 1936 yılına kadar 60469 metrekare alan bataklıktan kurtarıldı. Açılan kanalların uzunluğu ise 754855 metreydi.¹⁹

¹⁸ Ökçün, a.g.e. s.127,128

¹⁹ Şevket Raşit HATİPOĞLU, *Türkiye'de Zirai Buhran* , Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, S,46, Ankara, 1936, s.21.

A. ZİRAAT

Ziraatın geçirdiği buhran, Mütareke ve İstiklal Savaşı yıllarında devam etmiş ve hatta şiddetlenmiştir. Harpten önce 66 milyon dekarlık olan hububat ziraatı, harbin sonunda 35 milyon dekara düşmüş, memleket açlık tehlikesine maruz kalmıştı. Ekmeklik hububata arpa, yulaf ve hatta süpürge tohumu ve palamut karıştırılıyor, bu yüzden halkın sıhhati bozuluyor ve fiyat artıyordu.²⁰

Tablo 3 : Türkiye’de Kurtuluş Savaşı Yıllarında Tarım Ürünleri

Üretiminin Gelişimi (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Bakliyat
1919	2.154.000	1.284.000	280.000	150.000
1920	-----	-----	270.000	-----
1921	1.042.000	980.000	295.000	132.000

Kaynak: Eldem Vedat, Harp ve mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, a.g.e.s.161

Tablodan da anlaşılacağı gibi buğday üretimi savaş sonunda savaş öncesi üretimin yaklaşık yarısına düşmüştür. Diğer ürünlerde de kayda değer düşüşler görülmektedir.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti işe başladığı zaman, bu durumda bulunan ziraat, Milli Mücadele yıllarında daha da bozulmaya yüz tutmuş, Eskişehir ve Afyon gibi harbe sahne olan buğday müstahsili bölgeler, harekâttan büyük zarar görmüşlerdir. 1920,1921 ve 1922 zirâi istihsalin en düşük seviyesini bulduğu yıllar olmuştur ve köylünün iktisadî hayattaki önemini 1 Mart 1922 tarihinde Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi’nde irad ettiği nutukta, şu ifadelerle belirtmişti:

²⁰ Türkiye Ziraat Tarihine Bir Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi yayını, Ankara, 1938, s.246.

“Türkiye’nin hakiki sahibi, efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde her gün daha çok refah ve saadete müstahak ve lâıyk olan köylüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin iktisadi siyaseti bu asli gayeyi istihsale matuftur. Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevk ederek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir, terzil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlıklarına ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık ve cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu asil sahibin huzurunda bugün ihtiramla hakiki vaziyetimizi alalım...”

Milli Hükümet’in zamanla tekâmül eden ziraat siyaseti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin muhtelif toplantılarında belirtilen esaslara dayanmakta idi. Bu siyasetin ana hatları şu şekilde hulasa edilebilir:

Ziraat, milli ekonominin temelini teşkil ettiğinden, evveleminde bu sektörü kalkındırmak lâzımdır. Bu da mahsulü daha müstahsilin elinde iken değerlendirmekle mümkündür. Köylü eskiden beri mahsulünü düşük fiyatla satmakta, kârın büyük kısmı ziraatla ilgisi olmayan aracılardan eline geçmektedir. Diğer taraftan, köylüye yapılacak yardımlar, nakdi olmaktan ziyade, istihsal vasıtaları verilmesi şeklinde olmalıdır. Ananevi ihraç maddelerimiz hususi bir ihtimama muhtaçtır. Bunları değerlendirmek için müstahsil ile ihracatçı arasında sıkı bağlar tesis edilmelidir.

Sulama meselesi öteden beri memleket ziraatı için hayâti bir ehemmiyeti haizdir. Kuraklığa karşı müsmir neticeler verecek tedbirler alınmalıdır. Aslında verimli olan Anadolu toprakları, muhtaç oldukları suyu bulunca, kuru ziraat usulü ile elde edilen mahsulün en az birkaç misli fazlasını temin ederler. Sularımızın iskan edebileceği arâziyi tayin ederek, bir an evvel sulama ameliyesine tevessül edilmelidir. Bazı yerlerde, küçük külfetlerle yapılabilecek sulama işlerine köylülerin alakadar edilmesi ve bu hususta kendilerine yardımda bulunulması lâzımdır. Ayrıca ziraatta çok mühim olan münavebe ve tenevvü usullerini ihmal etmemelidir.

Köylünün boş zamanlarını değerlendirme işinde, el dokumacılığı mühim bir rol oynar. Memleketin dokuma ihtiyacını sağlayacak miktarda

iptidai maddeye sahip olduğumuz halde, bunun pek cüzi bir kısmı dahilde sarf edilmekte, buna mukabil dokuma ithalatı umumi ithalatımızın %44 'ü gibi mühim bir kısmını teşkil etmektedir. Dokumacılık ve umumiyetle el sanatları, ataletle geçen mevsimlerde, büyük faydalar sağlayabilir. Bu sanatlar ister ticaret maksadıyla icra olunsun, ister ailenin ihtiyacını temine matuf bulunsun, herhalde teşvik ve himayeye lââyık telakki edilmek lâzımdır.

Ziraat mevzuunda sarf edilen gayretler, 1922 'den sonra semere vermeye başlamıştır. Bu devre için hububat istihsalı hakkında bilgi mevcut olmamakla beraber, buğday ve un ithalat miktarlarının azalmasından, vaziyetin biraz salah bulunduğu hükümlenabilir. Bu salahı başlıca ihraç maddelerimizin istihsalindeki inkişaftan da takip etmek mümkündür.²¹

Tablo 4: Türkiye’de Milli Mücadele yıllarında başlıca ihraç maddelerinin ihracatındaki gelişim (1000 Ton)

Adana-İzmir Yaş

Tütün   K. Üzüm   İncir   Fındık   Afyon   Pamuk   Palamut   Koza
(1000 sandık)   (1000 balya)

1919	1966	252	154	160	40	20	3	15	20
1920	2914	298	209	150	37	---	3	25	5
1921	1558	339	213	218	32	15	4	18	1
1922	2054	374	176	100	55	30	4	29	9
1923	2609	360	282	231	22	80	5	32	14

Kaynak, Vedat ELDEM, Harp ve Mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, TTK, Yayınları, TTK, Basımevi, Ankara, 1994, s.163.

²¹Vedat ELDEM, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, TTK, be, Ankara, 1994, s.162, 163.

a. Dönemin Tarımsal Ürünlerine Bakış

a.1. Hububat

Tarımsal yapı içinde insan kaynağı ve ulaştırma olanaklarının yanısıra üretilen ürünlerin çeşitleri de ülke ekonomisi için önemli olmaktadır. 1920'li yıllarda buğday, ekimi en fazla yapılan üründür. Geniş ekim alanına rağmen buğday üretimi, büyük oranda öz tüketim için yapılmaktadır. Üreticilerin büyük çoğunluğunun pazarla ilişkisi bulunmamakta, buğday bu kesim için ticari bir ürün özelliği taşımamaktadır.²² Genellikle pazar için üretim orta ve büyük mülklerde ve ulaşım olanaklarının geliştiği yörelerde yapılmaktadır. Buralar demir yolu hattı civarındaki İç Anadolu ve Trakya bölgeleridir. Hava koşullarına bağlı olarak hasatın iyi olması, fiyatların uygunluğu ve buğdayı ikame edecek ürünlerin miktarına bağlı olarak küçük üreticiler tarafından da pazara buğday verilmiştir.

Buğdayın pazara sunulmasındaki bu yapı, üretici küçük köylülerin yetersiz buğday tüketimine neden olmaktadır. Buğday tüketimindeki açık arpa, mısır ve çavdar tüketimi ile kapatılmaktadır. Üretilen mısır ve çavdarın tümüne yakın kısmı bu dönemde ekmek yapımında kullanılmaktadır. Hayvan yemi ve sanayide de kullanılan arpanın önemli bir bölümü ekmeklik olarak tüketilmektedir.²³

İmparatorluk döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in 1920'li yıllarında da iç piyasa açısından en önemli hububat piyasası İstanbul'dadır. Savaş öncesi döneme göre ticaret hacminin azalmış olmasına rağmen İstanbul'un büyük bir tüketim merkezi olması, ihracat ve ithalatta önemli bir liman şehri konumunda bulunması, Karadeniz kıyı yerleşimlerinin buğday ve un gereksinimini buradan sağlaması, söz konusu piyasa için önemini korumasına neden olmuştur. Demiryollarının İstanbul merkezde olması, bu

---

²² Ertuğrul TOKDEMİR, *Türkiye'de Tarımsal yapı (1923-1933)* s.127 vd; SİLİER, a.g.e. s.24.

²³ Tokdemir, a.g.e., s.130, vd; Cumhuriyet 5 nisan 1925-1920'ler koşullarında"hububat ziraatinin zarardan başka bir netice vermediği"ve "buğday ziraatı ile uğraşmak için insanın yapabileceği hiç bir iş bulunmaması veya buna alışmış olması"kanıtı oldukça yaygındır. Hububat üreticisine gerekli donanımlar verilse bile, elindekini kaybederek yine muhtaç bir hale geleceği belirtilmekteydi.,

hatlar boyunca yapılan hububat üretiminin İstanbul'a ulaştırılmasını da kolaylaştırmaktadır. İstanbul'un yanı sıra bu dönemde yerel piyasaların varlığı da hububatın pazarlanan kısmı için söz konusudur. İzmir, Mersin, Antep bunlardan sadece birkaçıdır. Fakat unutmamak gerekir ki özellikle buğdayda küçük üreticilerin kendine yeterli üretim yapısı pazarlanabilir ürün miktarını azaltan başlıca etkidir. 1920'lerde tahıl fiyatları serbest piyasada belirlenmekte ve kazançlı çıkan kesim tüccarlar olmaktadır. Çünkü borçlanış ve tüketim gereksinimlerini karşılamak zorunda olan üretici ürününü hemen elden çıkarmak durumundadır. Buğday büyük oranda aracılar tarafından üreticiden alınmaktadır. Bu aracılar büyük tüccarların yerel temsilcisi işlevi görmektedirler. Bu nedenle hasat sonrası, fiyatların en düşük olduğu dönemdir. Tüccar, ürünü bu dönemde almakta ve sonraki aylarda yüksek fiyattan satmaktadır.

a.2. Tütün

1920'li yılların en önemli tarımsal ticari ürünü tütündür. Bu ürün gerek ekim alanlarının yaygınlığı ve gerekse ihracat potansiyelinin fazlalığı nedeniyle tarımsal gelirlerin en önemli kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Tütün ekiminin yapıldığı bölgeler de "ülkenin dışa dönük ulaştırma ağıyla tam bir paralellik" içindedir.²⁴ 1920'lerdeki tütün ekim alanlarındaki yaygın işletmecilik ise küçük aile işletmeciliğidir. Az sayıdaki büyük işletmelerin olduğu Ege bölgesinde bir ailenin işlediği toprak büyüklüğü 10 dönüm kadardır. Reji idaresi tütün piyasası üstündeki egemenliğini devam ettirmiş ve piyasadaki en büyük alıcı konumunu sürdürmüştür. Dolayısıyla fiyatları belirleyen kuruluş olmuştur. Tütün piyasasının diğer alıcısı ise yabancı tüccarlardır. Reji idaresinin son bulmasından sonra yabancı tüccarların egemenliği piyasaya tümüyle hakim olmuştur. Bu piyasada çok sayıda küçük üretici olması, fiyatlar üzerinde etkili olmalarını önlemiştir. Üreticiler sürekli olarak "piyasada konulan fiyatı kabullenmek" durumunda kalmışlardır.

---

²⁴ . Tokdemir, a.g.e. ,s.88.

Tütün piyasasındaki en önemli sorun fiyatların belirlenmesinde kendini göstermektedir. Üretici ürünü tüccara önceden satmaktadır. Tüccarın belirlediği fiyattan satılan ürün, teslim anında fiyat indirimlerine uğramakta ve tütün, dolayısıyla önceden belirlenen fiyatın da altında, üreticinin elinden çıkmaktadır. Bu indirimler tüccar eksperleri tarafından öne sürülen yanık, basık, ezik, gözleme vb. nedenlerle olmaktadır. Düşük fiyattan tütün alımlarında uygulanan bir başka yol da birkaç köyde iyi tütüne yüksek fiyat verip, üreticiyi yüksek fiyat beklentisine sokmak olmuştur. Üretici yüksek fiyat beklentisi ile ürününü satmayıp bekletmekte, yüksek fiyattan alıcısı çıkmayan ürününü, çok daha düşük fiyattan elden çıkarmak zorunda kalmaktadır. Böylece tüccar, tütünü piyasa fiyatının altında alarak daha fazla kâr elde etmektedir. Her durumda, üreticinin ürününü düşük fiyattan elden çıkarmasının temel nedenini, fiyatların tüccarlarca belirlenmesi oluşturmaktadır.

1920'li yıllarda tütün üretimi sürekli bir artış göstermiştir. Bunda Reji idaresinin kaldırılmasının yanı sıra mübadeleyle gelen göçmenlerin bu işteki tecrübesi ve tütün ekimine yönelmeleri de etkili olmuştur. Üreticiler açısından karşılaşılan birçok olumsuzluğa rağmen tütün, bu dönemde gelir getirici bir faaliyet olmaya devam etmiştir. Bunun sonucunda da tütün ekim alanları sürekli artış göstermiştir.

a.3. Üzüm

1920'lerdeki bir başka önemli tarım ürünü üzumdür. Bu ürün tütünden sonra en çok ihraç edilen ve buğdayın ardından iç piyasada en çok üretilen üçüncü ürün niteliğindedir. Üzümde tütünden farklı olarak önemli bir iç pazar tüketimi de söz konusudur.²⁵ Savaşların etkisi ve mübadele ile gelen göçmenlerin üzümçülük yerine tütün üretimine yönelmeleri sonucunda önemli oranda üzüm ekim alanları tahrip olmuştur. Buna rağmen Ege bölgesi en büyük üzüm üretim ve ihraç bölgesi özelliğini korumuştur. Bu bölgede üretilen

---

²⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1930-31 ;T.C Merkez Bankası, Ankara, 1937, Bülten, no.22. s.18-65.

üzümün % 10'u sofralık üzüm olarak iç piyasada tüketilirken % 90'ı kurutularak ihraç edilmektedir. Bunun yanında piyasada az sayıdaki tüccar alıcının varlığı fiyatların üreticiler zararına oluşmasına yol açmaktadır.

a.4. İncir

Cumhuriyetin ilk yıllarında incir de önemli bir ihraç ürünü olmuştur. İncir yetiştirilen bölgeler başta İzmir ve çevresi olmak üzere Muğla, Denizli, Karadeniz kıyıları, İzmir yarımadası ve Güneydoğu Anadolu (özellikle Antep) Bölgeleridir. İzmir ve çevresinde üretilen incirin hemen tümü ihracata giderken diğer yörelerde üretilenler çoğunlukla iç tüketimde kullanılmaktadır. İç tüketimin en önemli merkezi de İstanbul'dur. Ege bölgesi dışında, diğer bölgelerde üretilen incirlerin büyük kısmı yaş olarak tüketilmektedir. İncirin iç piyasada yaş olarak tüketilmesinin en önemli nedeni tüketicilerin gelir düzeylerinin kuru incir tüketimi için yetersiz olmasıdır. **Örneğin Ege Bölgesi kuru incirlerinin pahalı olması nedeniyle İstanbul ve Karadeniz'de Yunanistan'dan gelen kuru incir tüketilmektedir.** Bu durum, ülke içinde üretimi yapılan kuru incirin daha pahalıya mal olduğunu da göstermektedir. İç pazarların ulaşım olanaklarının yetersizliği dolayısıyla bütünleşmemiş olması, yaş incir tüketiminin bir başka nedenidir. Dolayısıyla yaş incir üretim bölgelerinin civarında tüketilmektedir. İncirin kurutulmadan iç piyasada tüketime sunulması, katma değer yaratmadığından verimli bir yöntem olmadığı gibi, iç pazarın bütünleşmemiş olması nedeniyle tüketildiği bölgelerde fiyat farklılıklarının ortaya çıkmasına da yol açmaktadır.

İncir kurutularak (3 Kg yaş incirden 1 Kg kuru incir elde edilmektedir.) ihraç edildiğinden ve ihraç edilen miktar üretimin çok büyük bir kısmını oluşturduğundan fiyatlar da bu pazarda oluşmaktadır. İncir piyasasında da fiyatlar ihracatçı firmalarca belirlenmektedir. Bu firmaların çoğu yabancı firmalardır ve sayıları azdır. Dolayısıyla fiyatlar bu firmalarca belirlenmektedir. Bu piyasada fiyatlar önemli dalgalanmalara sahne olmuştur.

İncirde üretici fiyatlarının düşük olmasındaki en önemli unsur üreticinin ürün daha ağaçtayken düşük fiyattan tüccara satmak zorunda kalmasıdır. Bunun nedeni ise kredi piyasalarının yetersizliği ve üreticinin tüccardan hasat

öncesinde almak zorunda kaldığı avanslardır. üretici fiyatlarındaki düşüklüğün diğer nedenleri ise taşıma ve işleme giderlerinin yüksekliğidir. Dolayısıyla düşük üretici fiyatları üreticilerin refah düzeyini yükseltmekten uzaktır ve üretici açısından sermaye birikimine olanak tanımamaktadır. Fiyatların sermaye birikimine olanak tanımaması nedeniyle tüccara olan bağımlılık ilişkisi süreklilik kazanmaktadır.

a.5. Pamuk

1920'li yıllarda pamuk,ticari tarımsal ürün olarak önemini korumuştur. Savaşlar nedeniyle 1923-1924 büyük düşüş gösteren pamuk üretimi savaş öncesi üretim miktarını ancak 1924 yılında yakalayabilmiştir. Bu yıllarda pamuk ekim alanları bir milyon dönümü bulmaktadır. En önemli pamuk ekim alanını Adana yöresi oluşturmaktadır. Bunun yanında Aydın ve civarı, Edirne, Iğdır, Diyarbakır, Mardin, Urfa , Antep, Maraş, Malatya, Elazığ, Çorum Ve Bilecik'te pamuk üretimi yapılmaktadır. Pamuk 1920'li yıllarda ihracatta 3. sırada yer alan önemli bir ihraç ürünüdür. Makineleşmenin en yoğun olduğu Adana ilinde ekim alanlarının büyük bölümlerinde pamuk üretimi yapılmaktadır. Pamuk büyük işletmelerde üretildiğinden ve söz konusu dönemde emek kıt bir faktör olduğundan makineleşme bu üründe üretim maliyetlerini düşüren bir gelişme olmuştur. Hükümetçe uygulanan teşvik politikaları pamuk üretiminde makineleşmeyi hızlandıran diğer bir etkidir.²⁶ Fakat bu dönemde mevsimlik işgücünün önemli bir kısmının pamuk üretiminde kullanılması devam etmiştir. Pamuk üretiminin diğer bir önemli yanı ihracattan önce çırçır fabrikalarında işlenmesidir. Yerli komisyoncular tarafından üreticiden alınan pamuk çırçır fabrikalarında işlendikten sonra yabancı alıcılara satılmaktadır. Çırçır fabrikaları pamuğa dayalı sanayinin ilk safhasını oluşturmaktadır. Pamuğun buralarda işlenerek ihraç edilmesi ürünün ihraç değerini artırmaktadır. Öte yandan bu işletmelerin en son ve en

---

²⁶ **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1928 ve 29 Kasım 1926 .Pamuk üreticilerinin doğrudan ve en büyük oranda makineli tarımın teşviki politikasından yararlanmasının yanı sıra bunlar, ziraat bankası kredisinden ve borç erteleme uygulamalarında en fazla yararlanan grup olmuştur.

ileri tekniklerle kurulmuş olması ülkede modern tarıma dayalı sanayinin ihracat sektörünün oluştuğunu göstermektedir.²⁷

a.6. Fındık

1920'li yıllarda da Türkiye, Dünya'nın en büyük fındık üreticisi durumunda olmuştur. **Savaş sonrasında Dünya tüketiminin %60'unu Türkiye karşılamaktaydı.** Yine de üretimle ilgili çeşitli sorunlar mevcuttu. Bahçelerde yeterli bakımın yapılmaması birden fazla türün ekilmesi nedeniyle ihraç ürününün karışık türlerde olması yabancı otlarla yeterli mücadelenin yapılmaması üretimi olumsuz etkileyen etmenlerdir. Fındık piyasasında da fiyatlar alıcı-tüccar tarafından belirlenmektedir. Ürün hasat öncesinde yerli alıcılara satılmakta ve malın teslimindeki fiyat farklılığından üretici yararlanamamaktadır. Yerli alıcıların da doğrudan dış alıcılara bağlı olması nedeniyle asıl kazançlı çıkanlar dış alıcılar olmaktadır. Malın teslimi anında Dünya fiyatları yükselmişse bu fiyat artışları üreticiye yansıtılmamakta fiyatların düşmesi halinde ise önceden yapılan antlaşmalara rağmen piyasadaki düşük fiyatlı fındık alımına gidilmektedir. Yerli alıcıların önemli bir kısmını fındık kırma fabrikalarına da sahip olan "**kırcılar**" oluşturmaktadır.

B. HAYVANCILIK

Harp yılların da gelişi güzel zebhiyat, hayvan sürülerinde büyük tahribat yapmış, harbin sonuna doğru halkın et ihtiyacı karşılanamaz hale gelmişti. Milli ziraat programında, hayvancılığın teşviki, ıslah ve çoğaltılması ve hayvan mahsulleri sanayiinin bulunması mevzuları yer almış, ancak bu programın tahakkuku, hayvan yemi istihsalı ve çayırların ıslahı ile ilgili bulunduğundan, uzun vadeli bir çalışmaya mütevakıf bulunuyordu. **Harpten evvel 300 bin baş miktarında olan ihracat, harp içinde tamamen durmuş ve ancak 1923 yılında tekrar canlanmıştır.** Ağnam resmine tabi hayvan miktarlarından, hayvancılıkta husule gelen gerilemeyi takip etmek mümkündür.²⁸

---

²⁷ * **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1924.

²⁸ *Eldem, a.g.e. s.164.*

Tablo 5 : Türkiye’de Kurtuluş Savaşı Yıllarında Hayvan Sayılarındaki Değişme

Yıllar	Koyun	Tiftik Keçisi	Kıl Keçisi	Toplam
1919	10.200.000	2.000.000	7.700.000	19.900.000
1922	8.200.000	1.950.000	5.000.000	15.150.000
1923	9.360.000	2.020.000	5.830.000	17.210.000

Kaynak: Vedat ELDEM, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi a.g.e.s.164

Tablodan da görüldüğü gibi hayvan sayısında oldukça azalma meydana gelmiştir. Koyun ve kıl keçisi sayısı yarı yarıya azalmıştır. Savaş sırasında gıda ihtiyacını karşılamak için hayvanların tüketilmesi, nüfusun çoğunun silah altında olması ve çoğu meranın işgal altında bulunması hayvan sayısındaki düşüşün en önemli sebepleri arasındadır. Kurtuluş savaşı sırasında 1920, 1921 ve 1922 yılları üretimin en düşük olduğu yıllardır. Hükümet bu krizin önüne geçebilmek için bazı tedbirler almış ve **9 Ekim 1921’de “Zirai Mükellefin Tatbik Suretine Dair Nizamname” ile tarımda çalışanlara askerliklerini tecil etme hakkı verilmiştir.**²⁹ Bu yıllarda asker ailelerine yardım esasını kapsayan “ Mükellefiyeti Zirai Nizamnamesi” ile çiftçiye ihtiyacı olan tohumluk verilmiş, ayrıca Ziraat Bankası aracılığıyla uygun fiyata tarımsal alet almaları sağlanmıştır.³⁰ 1923 yılında Anadolu toprakları üzerinde yeni bir devletin kuruluşu ile Osmanlı Devleti tarihe karışmıştır. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk yılları geçmişten kesin bir kopmayı ve bu anlamda siyasi bir devrimi de ifade eder. Bürokratik aristokrasinin iktidardan kesinlikle uzaklaşmasını sağlamakla birlikte; 1923 yılının iktisadi bakımdan geçmişle

²⁹ Eldem, a.g.e. s.162.

³⁰ Naşit ULUĞ, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, (Atatürk Özel Sayısı) Kasım 1965, Başnur Matbaası, Ankara 1965, S.53, C.5, s.46

siyasi anlamda olduğu gibi benzer bir kopukluk getirdiğini söylemek mümkün değildir. Siyasi devrimin aksine 1923 yılı Osmanlı Devleti'nin iktisadi mirasının devralındığı bir yıldır. Meşrutiyet sonrasında Milli iktisat görüşü olarak nitelendirilen ve savaş yıllarında da kısmen uygulanan ekonomik tezler 1923 sonrasında da korumacı ve sanayileşmeci eğilimleri yansıtıyor. Ancak bu dönemde Lozan Antlaşması ile gümrük politikasına konan engellemeler nedeni ile uygulanamamıştır.³¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında Ziraat ve Sanayi, memleketi iktisadi karakterini belirlemede büyük bir dava olmuştur. Türkiye'nin bir ziraat memleketi olmasını, sanayileşmesine engel görenlerle sanayileşen Türkiye'nin ziraatini imha zaruretinde kalacağını sananlar arasında tartışmalar olmuştur.³² Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi pek büyük olup, Türkiye ekonomisinin adeta bel kemiğini oluşturmaktadır. Ekonominin gelişme hızı istihdam düzeyi, dış ticaret dengesi ve iç fiyat istikrarı ile çok yakından ilgilidir. Ayrıca tarım sektörünün imalat sanayiine olan katkısı inkar edilemez.³³ Cumhuriyetin ilk dört yılında hükümetten önemli miktarda kredi alan büyük toprak sahibi köylüler, iki bin dolayında traktör ithal ettiler. Yeni makinelerin kullanılması sonucu, eskiden kullanılmayan topraklar kullanıma açıldı. Dolayısıyla tarımsal üretim bu dönemde arttı.³⁴ 1923 öncesi ile sonrası arasında iktisadi anlayışının devamlılık arz ettiği görülür. Ülke ekonomisinin gerek çalışan nüfus (%67,7'si çiftçi) ve gerekse ürettiği mallar açısından tarımsal bir nitelik gösterdiği söylenebilir. Sanayileşme çabaları tarımsal artığı sanayiye aktarılması yönüyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İlk sanayileşme atılımı üç beyazlar (un, şeker ve pamuk) olan tarımsal mamullerden oluşması sanayileşmenin, tarımsal gelişmede geçtiğinin açık göstergesidir.³⁵

---

³¹ Kenan BULUTOĞLU, *Türk Vergi sistemi*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1966. s.4.

³² *Ziraat Dergisi*, S,44-45,(Eylül 1943) s.1-2.

³³ Erol ZEYTİNOĞLU, *Türkiye Ekonomisi* , İstanbul , 1976 , s.121.

³⁴ Faruk BİRTEK-Çağlar KEYDER, "Türkiye de Devlet Tarım İlişkileri 1923-1950 " S.22, Birikim Dergisi , 1976 , s.33.

³⁵ Korkut BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi* (1908 – 1985) Gerçek Yayınları, Ankara, 1995, s.12.

a. Dönemin Hayvancılığına, Hayvan Ürünlerine Bakış

1920'li yıllarda hayvancılık ülkenin hemen hemen bütün bölgelerinde yapılmasına rağmen piyasa içi üretim sınırlı ölçüde kalmıştır. İç pazarın bütünleşmemiş ve üreticilerin piyasaya yeterince açılmamış olmasının sonucu olarak büyük tüketim merkezleri söz konusu ürünleri dış piyasalardan sağlamak durumunda kalmaktadırlar. Hayvanlar hayvanattan hasil olan mahlukat ve balıklar, hayvanat derileri ve döküntüleri mamulleri ve kösele ve kürkler ihracat ve ithalata konu olan en önemli kavramlardır. Daha sonra ise yapağı ve tiftik gelmektedir. Bu dönemde hayvancılıkla ilgili en dikkat çekici durum bu alanda ithal edilen ürünlerin (mamul deri ve kösele ve kürkler hariç) iç piyasaca karşılama olanağına sahip olunmasına rağmen ithalata gidilmiş olmasıdır. Bu durum bütünleşmiş, bir iç piyasa olmamasının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1920'li yıllarda en önemli canlı hayvan varlığının olduğu iller olarak Kars ve Erzurum dikkati çekmektedir. Canlı hayvanlar Kars'tan daha çok Rusya'ya ihraç edilmektedir. Yirmili yılların başında ihraç edilen canlı hayvan sayısı 10-12 bin sığır ve 22-25 bini koyun olmak üzere 32-37 bini bulmaktaydı.³⁶ Erzurum'a göre iç piyasaya verilen hayvan sayısı bakımından daha az olmasına rağmen Kars'tan İstanbul ve Karadeniz sahillerine de hayvan sevkıyatı yapılmaktaydı. Bu sevkıyat Hopa ve kışın bu yolun kapalı olması nedeniyle Bayburt üzerinden Of yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Bu dönemde Erzurum bölgesi canlı hayvan pazarı bakımından daha önemlidir. Hayvan yetiştiriciliği yapılan diğer bölgelerden de Erzurum'a canlı hayvan gelmekte ve satışlar burada yapılmaktaydı. Beyazıt, Karaköse, Diyadin, Eleşkirt, Pasinler, Iğdır, Kağızman, Erciş, Van, Bulanık, Hınız, Bitlis, Muş, Varto, Kiğı, Çapakçur, Kortu, Tercan'dan bölgeye getirilen canlı hayvanlar batıdaki şehirlerden ve Kayseri, Sivas, Yozgat, Nevşehir, Zara ve Gürün'den gelen alıcılara satılmaktaydı. Buradan alınan büyükbaş hayvanların bir kısmı Kayseri'de pastırma yapımında kullanılmakta koşum öküzleri Yozgat ve Ankara civarında satılmakta, kesimlik ineklerin bir bölümü

---

³⁶ Tokdemir, a.g.e. s.141.

de İstanbul'a gönderilmekteydi. Erzurum'dan bölge dışına ihracatı yapılan hayvanlar Trabzon üstünden İstanbul'a Kayseri üzerinden Orta Anadolu'ya ve Diyarbakır üzerinde Suriye'ye gönderilmekteydi. Canlı hayvan piyasası açısından 1920'li yıllar, ulaştırma masraflarının pahalı ve aracı karlarının yüksekliği nedeniyle üreticiye ödenen fiyatların düşük olduğu yıllar olmuştur. Bu durum pazar için üretim yapmayı teşvik edici olmaktan uzaktır. Bu dönemde Erzurum'dan İstanbul'a sevk edilen bir koyunun ulaştırma masrafları yazın 5 -6 lirayı, kışın ise 7-8 lirayı bulmaktadır. Ulaştırma masraflarının büyük çoğunluğunu otlak iye bedeli, istifçi, kayıkçı ve komisyoncu bedellerinin oluşturduğu görülmektedir.

C. TARIMSAL VERGİLER

Cumhuriyet, tarım alanında Osmanlıdan iki vergi türünü miras olarak almıştır. **Bunlar aşar ve arazi vergidir. Aşar, ürünün onda biri ve aynı olarak tahsil edilen bir vergi türüdür.** Aşarın toplanma biçimi, yirmili yıllarda bu vergiyi iktisadi olmaktan çıkarmıştır. Verginin toplanma biçimi olan iltizam usulünün çiftçi üzerinde yaratmış olduğu baskı da göz önüne alınarak aşar **17 Şubat 1925'te yürürlükten kaldırılmıştır.**³⁷ Aşarın kaldırılmasıyla tarımsal ürünlerin, üreticilerin kişisel tüketim bölümü vergi dışı bırakılmış ve pazarlanan bölümü vergi kapsamına alınmıştır. %12,5 olan vergi oranı %10'a indirilmiş, vergi aynı olmaktan çıkarılarak nakdiye dönüştürülmüştür. Bu düzenlemeler, önemli oranda vergi kaybına yol açmasına rağmen, üreticinin pazarla olan ilişkilerini teşvik ettiğinden ve nakdi ödeme nedeniyle parasallaşma sağladığından önemli bir gelişme sayılmalıdır.³⁸

Fiili üretim üzerinden alındığından "Verginin etkisi üretimi artırma yönünde değil, tam tersi bir yönde, üretimi azaltma yönünde görülüyordu". Aşar..., bir yandan tarım kesimine yapılabilecek yatırımları olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan araya mültezim karını sokarak, pazara çıkacak nihai ürün içindeki maliyetlerin artmasına yol açıyordu.³⁹ Kurtuluş savaşı bütün

---

³⁷ Toprak, a.g.e. s.119

³⁸ *Silier*, a.g.e. s.37

³⁹ Toprak, a.g.e. s.119

hızıyla sürerken, savaş yapılan bölgeler ve düşmandan geri alınan yerlerle ilgi olarak aşarın tahsil biçimini gösteren bir dizi yasa çıkarılmıştır. 17 Ağustos 1920 tarih ve 12 sayılı “Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun”⁴⁰la aşar tahsilatı için teslis (üçleme) yöntemi getirilmiştir. “Ayni ve Nakdi” olarak ihale edilecek. Aşar için 1913-1914 ve 1919 yılları ihale bedellerinin ölçü alınması hükme bağlanmış, yasanın altı maddesinde teslis işleminin 1920 aşarına ilişkin olduğu belirtilmişse de uygulama aşarın kaldırıldığı 1925 yılına kadar sürmüştür. “Aşar Mültezimlerinin Borçlarının Affı Hakkında Kanun” 29 Eylül 1920 tarih ve 30 sayılı yasa ile aşar mültezimlerinden 1919 yılı sonuna kadar ki aşar bedellerinden borcu olanların, 1921 yılı şubat ayına dek borçlarını nakden ve tümüyle ödemek koşuluyla, gecikme faizi borçlarının affedilmesi ve borçlarına karşılık rehnedilen ve hükümet tasarrufuna geçen taşınmazların geri verilmesi hükme bağlanmıştır.

16 Temmuz 1921 tarihinde 138 sayılı kanun’la batı cephesinde oluşturulacak yerel kurulların saptadığı ürün miktarına dayanılarak “Nakdi ve Ayni” aşar tahsiline hükümet yetkili kılınmıştır. Bu yasanın 1922 yılında uygulanması 31 Temmuz 1922 tarih ve 248 sayılı yasayla hükme bağlanmıştır.

11 Ağustos 1921 tarih ve 145 sayılı kanun gereğince Kars, Ardahan ve Artvin illerince Iğdır ve Sürmeli ilçeleri Ermenilerden geri alındıktan sonra bu bölgelerde bina, arazi ve aşara ilişkin matrahları saptama işlerinin uzun süreceği düşünülerek 45 sayılı kanun hükmü gereğince yukarıda belirtilen il ve ilçelerde arazi, bina ve aşar vergilerinin yerine geçmek üzere Rus yönetimi zamanında kalma “Maktu Verginin” tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.

8 Nisan 1922 yılında çıkarılan bir yasa ile Birinci Dünya Savaşı sırasında, köyler hakkında borç kaydedilen Aşar’ın tahsil usulü hakkında düzenleyici hükümler getirilmiştir.⁴⁰

---

⁴⁰ Cihan DURU-Abdurrahman ÖNGEOĞLU-Kemal TURAN, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası*, Ankara, 1982. s.38.

Kurtuluş savaşı sırasında Ankara Hükümetinin bütçesinde vergiler devlet gelirinin yaklaşık dörtte üçünü karşılamakta, geri kalan dörtte birlik kısmını ise tekel gelirleri ve devlet mallarının hasılatından elde edildiği görülmektedir.⁴¹ 1920 bütçesi incelendiğinde toplam devlet gelirlerinin %56'sını dolaysız vergiler oluşturmaktadır. Dolaysız vergilerin en büyük payını aşar ve ağnam vergilerinin oluşturduğu görülmektedir.

Aşar ve Ağnam vergilerinin tarımdan alınması yanında tekel maddelerinde tütünün, tekel gelirlerinin büyük bölümünü sağlaması ve ayrıca ihracattan alınan vergilerin büyük bir kısmının da tarım ürünlerinden elde edilmesi , tarımın devlet gelirleri içindeki hakim mevkiini ortaya koyar. İzmir İktisat Kongresinde çiftçi grubunca ve daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Aşar'ın kaldırılması yönünde istekler vuku bulmuş; belli aşamalardan sonra 1925'de Aşar kaldırılmıştır.

Aşarın kaldırılmasının en önemli sonucu bir miktar fazlanın köylülerce pazara sunulması imkanının ortaya çıkmasıdır. Öte yandan Aşarın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı'dan gelen mültezimlik kurumuna da son verilmiş olunuyordu. Bütçe gelirleri arasında önemli bir paya sahip olan aşarın kaldırılması ile tarım kesimi ağır bir vergi yükünden kurtarılmıştır. Yürürlüğe konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ise üretimleri, aşağı yukarı kendi tüketimlerini ancak karşılayan küçük köylü ailelerine önemli bir vergi yükü getirmemiştir. Yine aşarın yerine getirilen "Mahsulat-ı araziye" vergisi de toplanmasındaki güçlükler yüzünden bir yıl içinde yürürlükten kaldırılmıştır.⁴²

Kurtuluş savaşının sebep olduğu masrafları Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan mali mevzuatla karşılamak mümkün olmadığından, Milli Hükümet bir çok vergilere zamlar yapmak veya yenilerini ihdas etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bunlardan başka düşman istilasından kurtarılan mahallerin vergi intibakının yapmak, istiladan kaçan veya tehcir

---

⁴¹ Tezel, a.g.e. s.87.

⁴² Tezel, a.g.e., s. 319

edilen halkı yeniden müstahsil duruma getirmek için lüzumlu tedbirleri almak icap ediliyordu.

Milli Hükümet 23 ağustos 1920 tarihli bir kanunla bu vilayetler halkını, 1920 senesi bidayetinden itibaren temettü ve akar vergileriyle emlak ve arazi vergilerini yeniden tabi tutmuştur. Anadolu'da devam eden harp sırasında istirdat edilen ve edilecek mahallerde, düşman tarafından tahrip ve yağma edilen kasabalar halkının **31 ekim 1921 tarihli kanunla, arazi ve temettü vergileriyle aşar ve ağnam borçları affedilmiş, 25 eylül 1922 tarihli kanunla yardıma muhtaç olanlara ait meskenlerin tamiri için bütçeye 500000 lira tahsisat konmuştur.**

Devlet varidatının kifayetsizliği Milli Hükümeti hemen bütün vergilere değişik nispetlerde zamlar yapmaya sevk etmiştir. Bu zamları yaparken istihdaf edilen gaye, iktisadi mahiyette olmaktan ziyade mali mülahazalara dayanmış, bütün çalışmalar devlet varidatını artırmaya yönelmiştir. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun vergi sisteminde göze çarpan bariz adaletsizliklerin giderilmesine, zürrain vergi yükünü haddinden fazla artırmamaya ve o zamana kadar tekalifte imtiyazlı bir durum ihraz etmiş olan kazanç erbabının layık-i veçhile vergilendirilmesine gayret edilmiştir. Diğer taraftan İstanbul Hükümetlerinin el attığı fakat geliştiremediği istihlak vergileri mevzuuna yeni yeni maddeler ithal etmek suretiyle, bu geniş sahadan faydalanmak cihetine gidilmiştir.

Bu suretle vergi verimini artırmaya çalışırken, Milli Hükümet tasarruf tedbirlerine de başvurmuş, muvazeni-i umümiyye ve avans kanunlarıyla bazı kararlar almıştır. Bunların başlıcaları şu şekilde hulasa edilebilir.

-Mülkü daireler sarfiyatı Maliye Encümenin tespit etmiş olduğu tasarruf esasları dairesinde ifa edilecektir.

Milli Mücadele yıllarında, nispet veya miktarlarında değişiklik yapılmış olan vergiler, aşağıda gözden geçirilmiştir.⁴³

---

⁴³Eldem, a.g.e. s.191,192,193

- Gümrük resimleri
- Müsakkafat vergisi
- Ağnam resmi
- Temettü ve Harp kazançları vergileri
- Damga resmi ve harçlar
- Tuz resmi
- İstihlak resimleri kullanılmıştır.

Milli Hükümet bu resimlere ilk defa 15 Nisan 1922'de zam yapmış ve resmin şümül sahasını genişletmiştir. İstihlak resminin tahsilatındaki gelişmeler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6 : İstihlak resimleri

	25 Mart 1919	15 Nisan 1922
Şeker kiloda	10 Kuruş	15 Kuruş
Petrol kiloda	3 Kuruş	6 Kuruş
Kahve kiloda	10 Kuruş	20 Kuruş
Çay kiloda	20 Kuruş	40 Kuruş
Pirinç kiloda	-	10 Kuruş
Baharat kiloda	-	30 Kuruş
Margarin kiloda	-	80 kuruş
Mum kiloda	-	30Kuruş
Adi Sabun kiloda	-	5 Kuruş
Boş çuval kiloda	-	5 Kuruş
Kibrit Kutu	5 Para	10 para
Sigara Kağıdı Defter	10 Para	40 para

Oyun Kağıdı Deste	5 Kuruş	25 Kuruş
-------------------	---------	----------

İstihlâk resimlerinin hazineye sağladığı varidat 1920’de, 140 bin lira, 1922’de 8,6 milyon ve 1924’te de 17 milyon lirayı bulmuştur.⁴⁴

D. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE TARIM

Devletin düzenleyeceği ekonomi politikalarının ana hatları 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde tartışıldı. Sanayi, ticaret, tarım ve işçi kesimin temsilcilerinin katıldığı ve 1135 delegenin katıldığı kongre Atatürk’ün açılış konuşmasıyla başladı.

İktisat kongresinin başlıca iki amaçla toplandığı söylenebilir: Birincisi tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek bu kesimin siyasal kadro ile bütünleşmesini sağlamak, ikincisi de yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamaktır. Bir başka açıdan bakıldığında kongre ile yönetici kadronun iç ve dış sermaye kesimlerine güvence vermek istediği sonucuna varılabilir.

Kongre temel olarak dört ana grup tarafından temsil edilmekteydi. Bunlar:

1. Sanayi Grubu
2. Ticaret Grubu
3. Tarım Grubu
4. İşçi Grubu

Kongrede temsil edilen bu dört gruptan tarım grubu kendi durumuyla ilgili önerilerde bulunmuştur. Milli mücadele yıllarının niteliği açısından bu önerilerin tarım kesimi açısından devrim sayılabilecek nitelikler taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda kongreye katılan diğer grupların görüşleri ve kabul edilen hususlar aşağıda incelenmeye çalışılmıştır:

Kongrede her grup kendi problemlerini çözüm bulma yönünde görüşlerini beyan etmişlerdir. Kongrede liberal sanayileşmeci eğilimler ağır basmaktadır.

Kongrede en etkili grup, İstanbul’daki Rum ve Ermenilerin yerini almaya istekli tüccar grubudur. İzmir İktisat Kongresinde ele alınan konular,

gerçekleştirilme yolları, finansman olanakları ve öncelik dereceleri saptanmadan ileri sürülmüş genel bazı dileklerden ibarettir. Ancak bu dilek ve öneriler ileriki zamanlarda yavaş uygulamaya konulmuştur.

17 Şubat- 4 MART 1923 İktisat Kongresinde Tarım Kesimine Yönelik Alınan Kararlar:

Bu kongrede tarım kesimine yönelik olarak şu istekler dile getirildi,

- Aşarın ve tütün tekellerinin kaldırılması
- Tarım kredilerinin arttırılması
- Ulaşım sorunlarının giderilmesi
- Tarım alet ve makinelerinin temini
- Eğitime önem verilmesi
- İpekçilik, ve kendir üretiminin geliştirilmesi
- Gümrük politikasının tarımı geliştirecek yönde düzenlenmesi
- Köylülere, çiftçilere, ziraatın teorik ve pratik olarak öğretileceği çiftliklerin oluşturulması; kışla talimgâhlarında uygulamalı zirai eğitimin verilmesi. Güvenliğin sağlanması, cehaletin kovulması için eğitimin izalesi.
- Taşrada vuku bulacak; hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk vesair olayların önlenmesi, bunun için göçebe olan Kıptilerin yerleşik hale getirilmesi, köylerin toplulaştırılması, güvenlik hizmetlerinin artırılması, haberleşme ağının yaygınlaştırılması.
- Hükümetin Ziraat Bankası'ndan aldığı paraları diğer borçlara göre öncelikle ve çabuk bir biçimde ödemesi ve bundan sonra Ziraat Bankası sermayenin hükümetçe hiçbir nedenle başka bir yönde kullanılmamasının sağlanması

Alınan bu tavsiye kararları ilerde izlenecek iktisadi politikalara yön vermiştir. Bu kararlar bir noktada yeni devletin izleyeceği tarım politikasının çerçevesini oluşturmuştur.

---

⁴⁴ Eldem, a.g.e., s.196.

İzmir İktisat Kongresinin en önemli özelliği “Milli mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı bağlar kuramamış olan İstanbul ve İzmir’in Türk-Müslüman sermaye çevrelerinin siyasi iktidarla kaynaşmalarında önemli bir ilk adım oluşturmuştur.⁴⁵

Türk Devleti’nin İktisadi politikasını tespit etmek üzere toplanan İzmir İktisat Kongresi’nin “Liberal” bir iktisadî politikayı esas olarak benimsediği, iktisat tarihçileri tarafından da bu Kongre’de alınan kararların yol gösterici ilkeler olarak uygulandığı kabul edilmektedir.⁴⁶

E. LOZAN ve TARIM

Lozan Barış Anlaşmasına Türk delegasyonu Başkanı sıfatıyla katılan İsmet İnönü “ekonomik bağımsızlık” ilkesinden ödün verilmeyeceğini duyurmuştur. Mustafa Kemal İzmir İktisat Kongresinde alınan ekonomik kararları da gerekçe göstererek: “Türkiye’nin iktisat ve maliye açısından gelişmesi O’nun tam ve eksiksiz bağımsızlığına bağlıdır. Bu Türkiye’nin varlığının temel şartıdır. Bağımsız bir ulus gibi, Türk ulusunun da, ekonomik özgürlüğünü engelleyen bütün kısıtlamalardan kurtulması zorunludur. Bu vesile ile, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, uluslar arası ekonomik ilişkilerde ve bu ilişkileri düzenlemek için yapacağı antlaşma ve sözleşmelerde, egemenliğinin ve bağımsızlığının gereklerine uygun davranacağını bildirir. Her ulusun gelişmesindeki etkenlerden biri olan bu ilke, Türkiye’nin gelecekteki ulusal ekonomisinin de dayanağı olacaktır”⁴⁷sözleriyle hiçbir şekilde ekonomik sömürge olunamayacağını anlatmıştır.

e.1. Lozan Barış Antlaşması ve Türk Tarımı

Osmanlı İmparatorluğu’nun güçlü dönemlerinden, devletin son bulduğu tarihe kadar yabancılara tanınan ekonomik, ticari ve yasal ayrıcalıkların

---

⁴⁵ Boratav, a.g.e. s.34

⁴⁶ Niyazi BERKES, *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz*, İstanbul, 1965, s.92 vd; Korkut BORATAV, “1923-1929” Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938) Sempozyumu*, İstanbul. 1977, s.42

tümüne kapitülasyon denilmekteydi. Birinci Dünya Savaşı başında Osmanlı Devleti kapitülasyonların tek yanlı olarak kaldırdığını duyurmuştu. Lozan'da kapitülasyonlar uzun tartışmalardan sonra tümüyle kaldırıldı.⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde kapitülasyonların zararı yoktu. Çünkü aynı haklardan Osmanlı tüccarları da dışarıda yararlanıyorlardı. Ancak devletin zayıfladığı dönemlerde Avrupalı tüccarların ödeyecekleri gümrük vergileri en düşük düzeylerde tutuluyor; pek çok durumda **müstemin, [müstecir]** yerli tüccarlardan daha az vergi ödüyordu.⁴⁹

Bu durum yerli tüccarların, müstemine karşı rekabet gücünü zorluyordu. Osmanlı tüccarı kâr marjını koruyabilmek uğruna fiyatları yükseltiyor; bu da ihracatı daha cazip hale getiriyordu.

e.2. Lozan Barış Antlaşmasının Genel Etkileri

- 1- Kapitülasyonların kaldırılması
- 2- Yabancılara verilen ayrıcalıklar sorunu
- 3- Osmanlı Borçları
- 4- Gümrük düzenlemeleri
- 5- Savaş zararları
- 6- Nüfus değişimi
- 7- Musul sorunu

Antlaşmanın etkilerini yukarıda saydığımız 8 (sekiz) ana başlık altında toplayabiliriz.

Lozan anlaşmasının hükümlerine göre uygulanan ekonomik sınırlamaların kalkacağı, ayrıca Osmanlı borçlarından Türkiye Cumhuriyetine düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlayacağı yılda büyük buhranın başlangıç yılı olan 1929'dır. 1923-1929 yıllarında tarımsal hasılanın %20'sinin ihraç edildiği

---

⁴⁷ *Seha L MERAY, (Çeviren) Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler, Takım,I, C..3, Ankara, 1972,s.2.*

⁴⁸ *Yakup KEPENEK, Türkiye Ekonomisi,, Ankara: Sevinç Matbaası, 1983, s.34*

⁴⁹ *Pamuk, a.g.e. s.148*

belirtilmektedir.⁵⁰ 1923-1929 yılları tarımsal üretim bakımından “Altın yıllar” olarak görülebilir. Çünkü bu yıllardaki barış ortamı erkek nüfusun yeniden toprağa dönmesine imkan vermiştir. Tarım kesimindeki bu üretim artışı; tarıma yönelik olumlu politikaların, fiyat ve vergi değişkenleri yoluyla çiftçiler lehine kaynak yaratan sonuçlar belirleyici olmuştur. Ancak 1929 yılında başlanan Osmanlı dış borç ödemeleri 1954’e kadar sürmüştür. Hammadde ihracatının %60-72’si tarımsal ürünlerden oluşuyordu.⁵¹

Daha uzun yıllar sürecek olan Osmanlı dış borç ödemeleri, ülke tarımının makineleşme, kaliteli üretim yapma ve dış pazarlara açılması için ayrılacak kaynakların yetersiz kalmasına neden olmuştur.

---

⁵⁰ *Boratav, a.g.e. s.38*

⁵¹ *Boratav, a.g.e. s.38.*

İKİNCİ BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) TARIM POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

A. ATATÜRK VE TARIM

Daha önce de açıklamaya çalıştığımız gibi, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'ndan her bakımdan geri bir tarım ekonomisi devralmıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılma ve çöküş dönemlerinde Devleti yönetenler, Türk köylüsü ile çoğu kere vergi ve askerlik işlemleri dışında ilgilenmemiş, çiftçi sefaletin kucağına atılmıştır.⁵²

Atatürk ve Cumhuriyet Hükümetleri, nüfusun büyük bir çoğunluğunu teşkil eden Türk çiftçi ve köylüsünün bu şartlar altında yaşamasına razı olamazdı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal, Türk köylüsünün sosyo-ekonomik durumu iyileştirilmeden ülke kalkınmasının gerçekleştirilemeyeceğini biliyordu. O'nun amacı, Türkiye Cumhuriyeti'ni, tek kurtuluş yolu olan çağdaş Batı medeniyeti seviyesine çıkarmaktır.⁵³ Çağdaş medeniyete ulaşabilmenin ilk ve temel şartı ise, akıllı ve "Batı medeniyetinin temel unsuru" olan "İlim zihniyeti"ni her alanda olduğu gibi "ziraatte" de "rehber edinmekten ibarettir".⁵⁴

Cumhuriyetin başında Atatürk, önceliğin tarıma verilmesi gerektiğini belirterek sermaye birikimini, büyük çiftçiliği ve serbest girişimi desteklemiştir. Nitekim 1 Mart 1921 de TBMM birinci dönem ikinci toplantı yılını açış konuşmasında: "... çok paraya ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir.."⁵⁵ diyerek sermaye birikiminin gerekliliğini belirtmiştir. Yine tarıma verilen öncelik Atatürk'ün 1 Mart 1922'de TBMM birinci dönem ikinci toplantı yılını açış konuşmasında daha net olarak anlaşılmaktadır. Atatürk bu konuşmasında:

---

⁵² Devlet İstatistik Enstitüsü **Toplumsal ve Ekonomik...**, s.25

⁵³ Abdurrahman ÇAYCI, "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı" **Atatürk Konf.,IV,1973-1974 (T.T.K.)** Ankara 1977, s.121,128.

⁵⁴ Çaycı, a.g.m., s.120.

⁵⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. 1, (1919-1938) İstanbul, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1945, s. 219.

“Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür...”⁵⁶

Demiştir. Atatürk İzmir İktisat Kongresi'ni açış nutkunda kılıçla fetih yapanların her zaman sabanla fetih yapanlara yenileceğini de söylemiştir.

Aslında daha cumhuriyet ilan edilmeden önce Atatürk, cumhuriyet yönetiminin tarıma ve köylülere ilişkin yaklaşımının ne olacağından bahsetmiştir. Atatürk 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla yayınladığı dokuz maddelik beyannamenin beşinci maddesinde tarımla ilgili olarak öncelikle nelerin yapılması gerektiğini tek tek sıralamıştır. Bu beyannamede tarımla ilgili olarak Atatürk: Öncelikle aşar usulünde halkın şikayet ve mağduriyetlerine yol açan noktaların düzeltilmesi gerektiğini, Türk tarım ve ticaretinin milletin azami yararı gözetilerek düzenlenmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir. Bunun yanında mali kurumların çiftçilere kolaylıkla kredi verilecek biçimde ıslah edilerek çoğaltılması gerektiğini, bu amaçla da Ziraat Bankası sermayesinin artırılmasının doğru olacağını söylemiştir. Tarım makinelerinin ülkenin çiftçiliği için önemini anlatmış bunların ithal edilerek çiftçilerin faydasına sunulması gerektiğini dile getirmiştir. Yine hammaddesi ülkede bulunan mamullerin ülkede üretilmesi için himaye ve teşvik uygulanacağını, tarımsal eğitim ve tarımsal asayişin önemli olduğunun altını çizmiştir.⁵⁷

Atatürk öncelik verdiği tarımın modern usullerle, uzman kişilerce ve tarımsal eğitimin artırılmasıyla ancak geliştirilebileceğini düşünmüştür. Bir ziraat memleketi olan Türkiye'nin gelişimi için bu unsurlar zorunlu sayılmıştır. 1 Kasım 1926 tarihinde TBMM'nin ikinci dönem dördüncü toplantı yılını açış konuşmasında bu durum açık olarak görülmektedir.

Atatürk burada yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

---

⁵⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C,1, s.219.

⁵⁷ Haydar KAZGAN, “Atatürk Döneminde Tarım Politikası”, **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri**, Yapı Kredi Bankası'nın Atatürk Yılı Armağanı, İstanbul, 1982, s.133-135.

“... memleketimizin bir tarım ülkesi olduğu ve geniş bir alana yayılmış bulunduğu göz önüne alınacak olursa, bizim başlıca kuvvet ve servet dayanağımızın toprak olduğu ortaya çıkar. Cesaretle söylemeliyiz ki memleketimizin tarım alanındaki yeteneklerini geliştirmeyi sağlayacak ilmi ve teknik yetkiye sahip uzmanlarımız azdır. Bu nedenle tarım kuruluşlarımızı, ziraat okullarımızı, zirai çalışanlarımızı teknik esaslara uygun olarak kökten düzenleyecek tedbirleri gerçek uzmanların yardımıyla almakta kararsızlığa yer olmadığı kanaatindeyim.”⁵⁸

1923-1938 dönemindeki tarımsal yapıyı ve gelişimini etkileyen faktörlerin başında, tarıma yönelik düşünce ve politikalar gelir. İktisadi ilişkiler sadece maddi verilerin bir bileşkesi değildir. Çünkü her türlü üretim faktörünü kullanma durumunda olan sübjektif insan unsuru bu ilişkilerin belirlenmesinde tayin edici rol oynamaktadır. Ortaya çıkan tablonun maddi görünümü incelendiğinde, ferdi ve içtimai yönleriyle insan gerçeği yatar.⁵⁹ Daha da önemlisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yönetimine ve millet hayatına Atatürk'ün görüş ve düşünceleri hakim olmuştur. Atatürk, bütün yaşamı boyunca ekonomi politikasının tespit edilmesinde uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. Atatürk, hayatta iken görüşleri mutlaka uygulanmıştır.⁶⁰

O halde, incelediğimiz dönemin ekonomi politikasının Atatürk'ün iktisadi alandaki görüş ve politikası demek olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu dönemdeki tarıma yönelik düşünce ve politikaların da büyük ölçüde Atatürk tarafından belirlenmiş ve yönlendirilmiştir. Bu nedenle, O'nun bu konudaki görüşlerini ve düşüncelerini özetlemek yerinde olacaktır.

Atatürk'ün hayatı boyunca üzerinde titizlikle durduğu amaç, her bakımdan tam istiklaline sahip bir devlet yaratmaktır.⁶¹ Mustafa Kemal Paşa, “Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bunun hükümetinin millettten aldığı vechile İstiklal-i tam ve bilâkaydüşart hakimiyet-i milliye umdelerine istinaden milleti

---

⁵⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1919-1938**, s. 57.

⁵⁹ Sabri ÜLGENER, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, İst. 1981, s.12

⁶⁰ Abdurrahman Çaycı, **Atatürk Dönemi Sosyo Ekonomik Sorunları Semineri'nin Önsözü (30 Haziran-1 Temmuz 1981 Kayseri Üniv. Atatürk Araştırmaları Enst. Tarafından düzenlenmiştir.)** Ank. 1982, s.5

⁶¹ Çaycı, a.g.m. Ankara, 1982, s.1.

zengin, müreffeh ve memleketi mesut etmekten ibarettir.”⁶² Sözleriyle iktisat politikasının amacını ortaya koymuştur. O, bu konuşmasında, Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa bütün itila ve inhitat esbabının bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır.”⁶³ Diyerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünde en önemli etkenin iktisadî sebep olduğunu açıklamış⁶⁴ ve kazanılan askeri zaferin Anadolu’da kurulan yeni Türk Devleti’nin yaşaması için yeterli olmayacağını görerek, “Siyasi, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilmezlerse husule gelen zaferler pâyidar olamaz, az zamanda söner...” sözleriyle ekonominin önemini ortaya koymuştur.⁶⁵

Atatürk’ün iktisat politikasının en başta gelen temel esası, bağımsızlığımızı zedelemeyen milli bir ekonomi politikası takip etmektir. Bu politikanın temel amacı ise, bütün Türk halkını insanca yaşatmaktır. Mustafa Kemal sınıf ayrımı yapmaksızın, “bütün halk için bir “Sây Misakı Millisi” ile imtiyazsız, sınıfsız bir kitle idealini benimsemiş ve savunmuştur.⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, daha Milli Mücadele döneminde zaman zaman köklü sosyo ekonomik değişikliklerin yapılması gereğine değinmiştir. Şubat 1921’deki, “öyle bir iktisat devri lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye mütevakkıf olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin”⁶⁷ demiştir.

Cumhuriyetin ilanıyla iktisadi hayat yeni bir anlayış düşünceyle ele alınmıştır. Bu dönem iktisadi toparlanma ve “Milli İktisat” politikasının oluşturulmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin en göze çarpan özelliği iktisadi siyasetin başlıca dayanağından birinin inhisarcılık (tekelleştirme) olmasıdır.⁶⁸ İnhisarcılık siyaseti devletçiliği anımsatsa da en karakteristik özellik “özel teşebbüsü himaye gayreti” olmuştur. Her ne kadar da devletin üstlenmesi gereken birçok görevin olduğu düşünülse de devlete yüklenecek

---

⁶² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, Ankara, 1959, s.107

⁶³ SD, II, s.100

⁶⁴ SD, II, s.100

⁶⁵ SD, II, s.107

⁶⁶ Enver Ziya KARAL, *Atatürk’ten Düşünceler*, İstanbul, 1986, s.112

⁶⁷ Karal a.g.e., s.103

⁶⁸ *Ziraat Gazetesi*, Yıl: 1, S.7, Ankara, Yeni Gün Matbaası, Eylül 1930, s.1-32.

asıl işin alt yapıyla ilgili olması yani devletin haberleşmeyi kurması, karayolu, demiryolu, liman yapması ve eğitimi gerçekleştirmesi gerektiği vurgulanmış ve “özel girişim’e” öncelik verilmesi temel amaç olmuştur. Uygulamada da tarım, sanayi ve ticarete özel girişim hep ön planda yer almıştır. Tarımın modernleştirilmesi ve iyileştirilmesi için öncelikle 1926 tarihli Medeni Kanunla kişisel mülkiyet hakkı korunmaya çalışılmıştır.⁶⁹

Memleket iktisadının gelişmesinde temel unsur olarak görülen zamana ve şartlara uygun kanuni düzenlemeler bu dönemde kabul edilmiş ve birçok kurum yine bu dönemde kurulmuştur. 1924 yılında özel kesimin kredi ihtiyacının (tarım alanı dahil) karşılanması için “Türkiye İş Bankası” (26 Ağustos 1924), “Milli Sigorta Şirketi”, 1925’te Türkiye İş Bankasınca “İttihat-ı Milli Sigorta Şirketi” ve “Anadolu Anonim Şirketi” kurulmuştur. Tarım sektörünün geliştirilmesi için Ziraat Bankasının sermayesi ve kredileri de arttırılmıştır.⁷⁰ Kooperatifleşmeyi teşvik amacıyla “İtibar-ı Ziraî Birlikleri” ve “Ziraî Kredi Kooperatifleri” kurulmuştur.

Tarımın makineleşmesi için çeşitli teşvik önlemleri alınmıştır. Bu önlemler “Birinci Tarımsal Makineleşme Hareketi” olarak bilinmektedir.⁷¹ Tarım Bakanlığı aracılığı ile ithal edilen makineler Ziraat bankası kredileri yoluyla almak isteyenlere büyük kolaylıklarla satılmıştır. ⁷² Hükümet bu makineler ve yedek parçalar için gümrük muafiyetleri sağlamıştır. 1926 yılından itibaren (22 Şubat 1926 Tarih ve 752 Numaralı Kanun ile) motorlu pulluk, traktör, biçerdöver, biçme makineleri gibi tarımsal alet kullananlara “Mevadd-ı Müşteile Rüsümü Tazminatı” adı altında kullandıkları akar yakıt için devlet tarafından bir tazminat ödenmeye başlanmıştır. Bu gibi yöntemlerle tarımda makineleşme için çiftçiler teşvik edilmiştir.

---

⁶⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi İşletmesi Meselesi”, **Dönüm**, Yıl:4, S.40, (Nisan 1936) s. 147-150.

⁷⁰ İsmet İnönü’nün TBMM 7. İntihap Devresi Açılış Nutku 1.11.1944, Ankara, CHP Genel Sekreterliği Yayını, 1944, s.4-7.

⁷¹ **Ziraat Gazetesi**, Yıl:3, S.3-27, Ankara, Yeni Gün Matbaası,(Mart 1932) s.88-94.

⁷² Şefik SERVET, “Makine ve makinecilik”, **Ziraat Gazetesi**, S, 1-25, Yıl:3, Ankara, Yeni Gün Matbaası, 1932, s. 32-35.

1930 yılına kadar devam eden “Mevadd-ı Müşteile Rüsümü Tazminatı” için devletin yaptığı ödemeler şu şekilde gerçekleşmiştir.⁷³

Tablo 7: Mevadd-ı Müşteile Rüsümü Tazminatı, 1926-1930

Yıllar	Yapılan Ödemeler (Türk Lirası)
1926	659.638
1927	1.624.922
1928	1.697.671
1929	1.624.950
1930	1.045.000
Toplam	6.652.181

KAYNAK: Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’de Zirai Buhran, Ankara, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, 1936, s.15.

Ödenecek tazminat miktarları traktörlerin maliyet fiyatı üzerinden tespit edilmiştir.⁷⁴ Her traktör sahibine traktörün kullandığı her sene için kıymetinden yüzde on indirilmek suretiyle bedeli verilmiştir. Ancak bu tazminattan yüzde elliye geçmeme koşulu vardır.⁷⁵

1923-1932 yılları arasında yeni bir iktisat politikası oluşturmak için yani çalışmalardan bir diğeri çiftçilere yönelik olmuştur. Cumhuriyet hükümeti çiftçilerin elindeki tohumların ıslah edilerek üretim ve kalitesinin artırılması tarımsal makineleşme için değişik zamanlarda bu konulardaki yöntemlerin genişletecek kanunlar çıkarmışlardır.⁷⁶ 2 Aralık 1925 tarih ve 682 sayılı kanunda her çeşit tohum ve fidanların bedava dağıtımı, devlet elinde bulunan bazı arazilerin fidanlık yapılması için Vilayet Hususi İdareleri ile Ziraat Vekâletine verilmesi sağlanmıştır. 24 Mayıs 1930 tarih ve 1641 sayılı kanunla dışarıdan ithal edilen tohumlukların gümrük resminden istisna tutulmasına karar verilmiştir. 2 Haziran 1930 tarih ve 1682 sayılı kanunla da Ziraat Bankasınca tedarik edilen tohumların satış zararlarının ödenmesi yasal hale

⁷³ Şevket Raşit HATİPOĞLU, **Türkiye’de Zirai Buhran**, Ankara, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, 1936, s.15.

⁷⁴ Derin, a.g.e., s.53-71.

⁷⁵ **Ziraat Gazetesi**, S.1, Yıl:2, Ankara, Yeni Gün Matbaası, Ocak 1930, s.2-7.

1925 yılında 682 sayılı kanunla tohum ıslahına verilen öneme paralel olarak 1926 yılında Ziraat Vekâletnamesine bağlı Eskişehir’de bir tohum ıslah istasyonu (Sazova) kurulmuştur. Kurulan istasyonu Ankara, Adana, Adapazarı ve Edirne’de kurulan istasyonlar takip etmiştir.

Tarıma dayalı sanayiler kurma gayretleri de milli iktisat ve iktisadi bütünleşme açısından atılmış önemli adımlardandır. Bu gayretler neticesinde ilk olarak 1926 yılında Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikaları kurulmuş, pazar için üretilen şeker pancarı miktarı dört yıl içerisinde beş mislinden fazla arttırılmıştır. Uşak Şeker Fabrikası halkın gönüllü tasarruflarını toplayarak kurulmuştur.⁷⁷ Ancak sonuçta tüm teşvik ve kredilere rağmen Uşak Şeker Fabrikası devlete intikal etmiştir. Ayrıca yeterli miktarda şeker pancarı yetiştirilmesi ve köylülerin yakınındaki Sarımsaklı ve Alpullu çiftlikleri kurulmuştur. Tarıma dönük politikalarından bir diğeri, tarımda üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve yenilenmesi çabaları olmuştur. Ancak tarımsal üretim sürekli arttırılmaya çalışılırken verimlilik üzerinde fazla durulmamıştır.

Özellikle dönemin başlarında tarım kesiminde öz tüketimin fazlalığı ve kapalı bir iktisadi karakter gözlenmektedir. Köylülerin pazarla olan ilişkileri çay, şeker ve gazyağı gibi zorunlu ihtiyaç maddeleriyle sınırlı kalmıştır. Bu sınırlılık köylülerin para ekonomisine girişini engellemiştir. **Ayrıca 1925 yılına kadar devam eden aşar vergisinin aynı olarak alınmasından dolayı köylülerin para ekonomisine geçişi gecikmiştir.** Piyasa ekonomisine geçişte öncü endüstriyel bitkiler üretmeye çalışan Adana çevresi ve Batı Anadolu olmuştur. Tarım milli gelir içerisinde oldukça yüksek bir paya sahip olduğundan (GSMH’ nın yaklaşık yarısı) tarımsal üretimdeki artış ya da azalış milli geliri etkilemiştir.

---

⁷⁶ İktisat Vekili, Mustafa Şeref Bey’in Milliyet gazetesi muhabiri Ahmet Şükrü Bey’le yaptığı **İktisadi buhran, beyanati** S. 3-27, Yıl: 3, Ankara, Yeni Gün Matbaası, Mart 1932, s.88-96: Ziraat Gazetesi, a.g.m. s.20-22.

⁷⁷ Halkın gönüllü tasarruflarını toplayarak kurulacak müesseseleri teşvik amacıyla 5 Nisan 1925 tarih ve 601 No’ lu Şeker Fabrikasına Bahsolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre: Bir Şeker fabrikasının kurulduğu ile komşu beş ilde yirmi beş yıl için imtiyaz verme, şeker sanayi ihtiyaçları için üretilen pancarların on yıl süre ile “Mahsulat-ı Arziye” vergisinden istinası, Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun verdiği imkanlardan yararlanma, sekiz sene süre ile mülhak resmi muafiyeti, devlet ulaştırma araçlarında ürünlerin taşınması halinde üçte bir oranında indirim yapılması karar altına alınmıştır.

GSMH içerisinde yüksek bir orana sahip olan tarıma dönük çok sayıda kanuni düzenleme yapılmıştır. 1923 yılı Kasımında bütçe gelirleri arasında önemli yeri olan aşarın kaldırılması Diyarbakır mebusu Zülfü Bey tarafından meclise teklif edilmiştir. Yasa teklifinin gerekçesinde mültezimlerin halka zulmettikleri, bu düzende topraksız köylülerin hiçbir zaman toprak sahibi olamayacakları, aşarın hükümete yeterli gelir sağlamadığı ifade edilmiştir.⁷⁸ Çözüm olarak; aşarın kaldırılması ve yerine arazi vergisi konulması, hayatını ziraatla kazanan fakat toprağı olmayan köylüyü toprak sahibi yapmak için, vergisini verdiği arazide üç sene fiilen çiftçilik yapmayan arazi sahiplerinin toprağının kamulaştırılarak topraksız köylüye yedi senede ödenmek kaydıyla taksitle satışı, önerilmiştir.⁷⁹ Pilot bölgelerde uygulanmaya çalışılan birtakım girişimler sonuçsuz kalınca bu çabalardan vazgeçilmiştir. Ardından 1924 yılında aşarın kaldırılması için başbakanlık tarafından bir tasarı hazırlanmışsa da uygulamaya konulamamıştır.

Hükümet o ana kadar bütçe gelirleri arasında en büyük vergi kaynağını oluşturan (Aşar, kaldırıldığı 1925 mali yılında vergi gelirleri hasılatının % 50'sine, genel bütçe gelirlerinin ise %25'ine karşılık geliyordu.) aşarı 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı kanunla kaldırmıştır. Bütçe gelirleri içerisindeki en büyük vergi kaynağını kaldırmak oldukça cesaretli ve önemli bir adımdır. Kaldırılan aşar vergisi yerine aynı yıl "Mahsulat-ı Arziye" vergisi getirilmiştir. Bu vergi türünde köylü ailelerin kendi geçimlik tüketimlerinde kullandıkları ürünlere muafiyet getirilmiş, sadece pazarladıkları ürünlerin değerleri üzerinden %10 oranında vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama sayesinde ürettikleri ürünlerle ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olan küçük köylü aileleri üzerinde vergi yükü hafifletilmeye çalışılmıştır. Ancak uygulamadaki aksaklıklar nedeniyle bu vergi bir yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Aşardan başka vergi gelirleri arasında önemli payı bulunan ve koyunlardan alınan Ağnam Vergisi de 1924 yılında Sayım Vergisi'ne dönüştürülmüştür.

---

⁷⁸ **Vakit**, 17 Kasım 1923.

⁷⁹ Ertuğrul BAYDER, "Aşarın Kaldırılması (Belgeler)", **Maliye Dergisi**, (Temmuz-Ağustos, 1978) s.22.

Tarımla ilgili eğitime bu dönemde çok büyük bir önem verilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte zirai eğitimle ilgili olarak yapılan ilk düzenleme 1924 tarih ve 254 sayılı “Türkiye Dahilinde Açılmış ve Açılacak Mıntıka Ziraat Mekteplerinin Ziraat Bankası Tarafından İdaresine Dair Kanun”dur.⁸⁰ Bu kanuna dayanılarak 12 merkezde ziraat orta okulu açılmıştır. Cumhuriyet hükümetleri ziraatın gelişimi için büyük çabalar sarf etmişlerdir. Bir çok ziraatçı yurt dışına gönderilmiş yurt dışından bir çok uzman ve profesör ziraatçılar yurda getirilmiştir.⁸¹ Almanya’dan getirilen uzmanlarca kurulan “Ankara Yüksek Ziraat Mektebi” yine Alman profesörler yardımıyla eğitimini sürdürmüştür.⁸² Sadece 1927-1931 gibi dört yıllık bir dönemde 100’den fazla ziraatçı eğitim için yurt dışına gönderilmiştir. Ziraatta eğitime verilen önem sonrasında yüksek ziraat tahsili bir düzene sokulmuş, özellikle 1927 yılından sonra yapılan çalışmalarla eskisine nazaran ziraat memurlarının maddi durumları da iyileştirilmeye çalışılmıştır.⁸³ İlme verilen önem neticesinde 1927 yılına kadar sadece dört adet olan meteoroloji istasyonu sayısı 1931 yılına gelindiğinde 126 adete ulaşmıştır. Ayrıca İktisat Vekilliği’nce, uzmanlıklarından istifade edilmek üzere Avrupa’dan mütehassıslar getirilmesine karar verilmiştir.⁸⁴ Bu mütehassısların seçimi ve kontratlarının yapılması için Konya mebusu Hamdi ve Ziraat Umum Müdürlüğü Müessasat Şubesi Müdürü Abidin Beyler Almanya’ya gönderilmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kurulan hükümetler özellikle tarım konusunda çiftçilerin ve bu alandaki ilim adamlarının görüşlerine büyük önem

---

⁸⁰ Kanun Metni için Bkz... **Düştur, C:3**, s.116.

⁸¹ Zafir RIZA, Mesleki Havadisler, Mesela: 1931 yılında İktisat Vekaleti Halkalı Ziraat Okulu mezunu ziraatçılar için bir sınav açmış ve sınavı kazanan yirmi kişiyi üçer yıllığına yurt dışına göndermiştir. (Raci Bey meteoroloji Tahsili için üç sene müddetle Amerika’ya, Alaaddin Bey bitki ve çeşitleri ihtisası için üç sene müddetle Almanya’ya, Şemsi Bey bağcılık, üzümçülük için üç sene müddetle Amerika’ya, Remzi Bey tütüncülük ihtisası için iki buçuk yıllığına İtalya’ya, Kazım Bey iktisadi, zirai ve siyaseti ziraiye için üç sene müddetle Almanya’ya, Bekir Bey haşarat iktisadi için üç sene müddetle Fransa ve İtalya’ya, Hamit Bey ziraat aletleri ihtisası için üç sene müddetle Almanya’ya... vs gönderilmişlerdir. **Ziraat Gazetesi**, S 4, Yıl: 2, Ankara, Yeni Gün Matbaası (Mart 1931) s.126.

⁸² Kamuran Ardıç, “Tarım Hakkındaki Gelişmeler”, **Bellekten**, C.II, S:199, Ankara, TTK be, (Nisan 1987) s.400-414.

⁸³ **Ziraat Gazetesi**, S.6, Yıl:1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Mart 1930) s.1-4.

vermişlerdir. Bu önemi göstermek için de hükümet ve İktisat Vekaleti gerek ülke çapında gerekse bölgesel ve yerel çapta bir çok kongre yapılmasına öncülük etmiş. Bu sayede çiftçilerin ve ilim adamlarının görüşlerine ne denli önem verildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ülke çapında yapılan kongrelere en çarpıcı örnek olarak 1923 Türkiye İktisat Kongresi ve **1931 yılındaki I. Ziraat Kongresi'ni** örnek olarak göstermek mümkündür. Bunun dışında bölgesel ve yerel çapta olan bir çok kongre tarım politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Bunlardan en önemlileri Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından 1930 yılında Türk sanayinin durumunu tespit etmek ve yeni bir sanayileşme programı üzerinde anlaşmak için Birinci Sanayi Kongre'sini toplamış ve raporlar hazırlamıştı.⁸⁵

Türk tarımı ve ihracatı buhranın sorunlarla karşılaşınca, 5-14 Ocak 1931 tarihleri arasında "Birinci Ziraat Kongresi"⁸⁶ (Sanayi Kongresi çalışmalarının bir tamamlayıcısı olarak) düzenlendi.⁸⁷ "Umum Merkezi" tarafından kaleme alınan ve hükümetin görüşlerini yansıtan "Başlangıç yazısında"; Ziraat Kongresi'nin düzenlenmesinin nedenleri ve ziraat kesiminde beklenen amaç açıklanmıştır.⁸⁸ Başlangıç yazısında şöyle denilmektedir⁸⁹:

"Biliyoruz ki, tediye muvazenemizdeki açığın en temel kısmı ticaret muvazenemizdeki açıktan ileri gelmektedir. İthalatımızın ihracatımıza nispetle her sene aşağı yukarı elli milyon lira fazla oluşu yaranın özünü teşkil ediyor. İşte her şeyden evvel tedavisi icap eden hastalık buradadır... İhracatımızın siklet merkezi ise ziraate dayanmaktadır. Ticaret muvazenemizdeki açığı bir taraftan memleketimizde inkişafı mümkün olan sanayinin takviye ve himayesiyle ithalatımızı azaltmaya çalışarak ve diğer taraftan

---

⁸⁴ İktisat Vekili Mustafa Şeref'in **Dört Yıllık Zirai İcraatları beyanatı**, S. 9-21, Yıl: 2, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Ağustos 1931) s.250,251,252

⁸⁵ Mehmet KAYIRAN, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi; "**Türk Tarımında Modernleşme Çabaları**", (1923-1950) s.66 Ankara; 1995-Sanayi Kongresi, Raporlar-Kararlar-Zabıtlar, Ankara, 1930, s.720

⁸⁶ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.66; Cumhuriyet, 6 Ocak 1931

⁸⁷ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.66; 1931 Birinci Ziraat Kongresi, "1 ve 2", Ankara, 1931

⁸⁸ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.67

⁸⁹ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.67

da mahsulatımızı ihracatını çoğaltarak yapabiliriz. Halbuki ihracat mahsulatımız dünya piyasalarında seneden seneye artan bir rekabetle karşılaşılıyor. O halde ihracatımızın artması demek, dünya piyasalarındaki rekabet kabiliyetimizi yükselmesi demektir.”

1931 Birinci Ziraat Kongre’sinde “Gayemiz An’anevi Ziraat’ten Rasyonel Ziraat’e” parolası seçilmiştir. Bu kongrede geleneksel tarımdan rasyonel tarıma geçiş bir amaç olarak benimsenmiştir. Kongreye sunulan raporlarda, tarım ürünleri ihracatını teşvik imkanlarının değerlendirilmesi üzerinde önemle durulmuştur. Standardizasyon, kalite kontrolü, ambalajlama ve ticari krediler raporların en uzun bölümlerini oluşturmuştur. Tarım ürünlerinin fiyat teşekkülü ve ihracat pazarlarındaki fazla ürünü emen borsalara ilişkin bilgiler, istihsal şartları, kredi, vergiler, asayiş, zirai tahsil ve neşriyat, nakliye tarifeleri, iktisadi yollar, muafiyetler ve teşvikler, zirai kanunlar, hayvancılık ile umumi meseleler “ Kongrenin esas ruznamesi”nde yer alıyordu.⁹⁰

Kongre’ye katılanlar daha çok teknisyen nitelikli kişilerdi. Kongrede tarım politikalarından çok tarım teknikleri tartışıldı⁹¹. 1938 yılında devletin doğrudan öncülüğünde “Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi”, Ankara’da 1938’de başbakan Celal Bayar’ın açış konuşmasından sonra başladı⁹². Bayar bu açış konuşmasında, Türk köylüsünün içinde bulunduğu durumu ve sıkıntıları özetlemiştir.⁹³ Kongrede Türk ziraat politikası tartışılmış; il, ilçe ve köylerde ziraat temsilcileri ve teknisyenlerin sundukları üretim teknikleri ile ilgili raporlar görüşülmüştür⁹⁴.

1929 Dünya İktisat buhranı’nın sebeplerinin anlaşılıp tahlili ve ziraat alanında temel meselelerin neler olduğunun tespiti maksadıyla 10 Temmuz 1930 tarihinde Adana Türk Ocağında Adana, Mersin, Tarsus, Ceyhan çiftçilerinin, bölgedeki ziraat ve iktisat teşkilatlarının ve ihracat tüccarlarının

---

⁹⁰ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.67

⁹¹ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.68; Cumhuriyet, 25 Ocak 1931

⁹² Cumhuriyet, 28 Aralık 1938; a.g.t. s.68

⁹³ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.68; Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, s.257-258, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, 1938, s.3-4

⁹⁴ Mehmet Kayıran, a.g.t. s.68; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekaleti, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları, Ankara, 1939, s.258,259.

iştirakiyle bir bölgesel ziraat kongresi toplanmış ve önemli kararlar alınmıştır.⁹⁵ Yine Ocak 1930 tarihinde Bursa'da bir yerel ziraat kongresi düzenlenmiş, kabul edilen esaslar, Ankara'ya hükümete gönderilmiştir.

Ardından 20 Şubat 1932 tarihinde Ankara'da birçok ıslah mütehasssının katılımıyla yüksek ziraat mektebi konferans salonunda "Tohum Islahı Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede tohum ıslahıyla ilgili olarak:

- Memleket tohumlarının tetkiki ve vasıflarının tespiti,
- Memleketin çeşitli bölgeleri için elverişli tohumların ayrılması ve bulunması,
- Yerli tohumların ıslahında, yetiştirilmesinde işe yarayacak ecnebi tohumların tecrübesi,
- Tohumların en verimli ve kârlı surette ekilmesi usullerinin tespiti.⁹⁶

Alınan kararlar program şeklinde kabul edilmiş ve hükümete gereği için sunulmuştur. Bu kongre tam anlamıyla yerel nitelikte olmamıştır. Çünkü; kongreye Ankara dışından Adana, Eskişehir, Adapazarı ve İstanbul'dan da uzmanlar katılmıştır.

Daha sonra Nisan 1932'de Ankara'da Yüksek Orman Mektebi muallimlerinin de katılımıyla bir "Orman Kongresi" düzenlenmiştir.⁹⁷ Yine Şubat 1932 tarihinde Ankara'da ziraatçılar ve tütün tüccarlarının katılımıyla bir "Tütün Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede 15 madde halinde tütünle ilgili yapılabilecek konular ele alınmıştır. 1931-1932 senelerinde 25'in üzerinde değişik vilayette hayvan sergileri açılmış ve hayvan yarışmaları düzenlenmiştir.

Genel ve yerel düzeyde yapılan kongre ve sergilerle hükümetlerin tarım politikalarına yön verilmeye çalışılmıştır. Nitekim 10 Temmuz 1930

---

⁹⁵ Ragıp ZİYA, **Ziraat Gazetesi**, Konya Muhabirinin Ziraat Kongresi Haberi, S.10, Yıl:1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Eylül 1930) s.8-11.

⁹⁶ **Ziraat Gazetesi**, S. 3-27, Yıl:3, Ankara, Yeni Gün Matbaası (Mart 1932) s.89-91.

⁹⁷ **Ziraat Gazetesi**, S,3-27, Yıl:3, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Mart 1932) s.66-74.

tarihinde yapılan Çukurova Mıntıka Ziraat kongresi'nde bu durum kongreye katılanlar tarafından şöyle izah edilmiştir:

“Mıntıka Ziraat Kongresi'nde ittihaz (kabul) edilen iş bu mukarreratın (kararların) hükümetimizce ehemmiyetle nazarı dikkate alınacağını ümit etmek isteriz. Çünkü; bunlar Çukurova işçisini yakinen ve şiddetle alakadar eyleyen hususatın ta kendileridir. Bir demokrasi hükümetinin en birinci vazifesi halkın sesine kulak ve hakiki bir kıymet vermek olduğuna göre, fazileti hükümetimizin bu hususta himmetini beklemekte kendimizi çok haklı buluyor ve dikkat nazar celbeylemekte de mutlaka faideler olacağı kanaatine sahip bulunuyoruz.”⁹⁸

Yine Şubat 1932 tarihinde yapılan Tütün Kongresi'nde bir açılış konuşması yapan iktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, kongrenin amacını şu sözlerle belirtmiştir:

“... Devletin iktisadî vazifeleri günden güne arttığı halde devletin iktisadi teşekkül yolunun inkişafı henüz başlamamış denecek bir halde bulunuyor. Bunun içindir ki, devlet iktisadının hayattaki tecellileriyle karşılaştığı zaman bu hayatı yaşayan ve yaşatanlarla istişare zarureti duyuyor. Bugünkü iktisadi teşkilat sistemine göre biriniz tütüncülüğümüzün istihsal ve haricî ticareti fiilen idare edenlerden bulunduğunuz için sizin düşünce ve mütalaalarınızın kıymeti pek açıktır...”⁹⁹

Tarımsal gelişmeye ve tarım politikalarına yönelik olarak genel ve yerel kongreler dışında, bir takım bürokratların yerel nitelikteki kişisel gayretleri de önemli rol oynamıştır. Vali Fahrettin Bey tarafından 150 bin lira sermayeyle kurulan Afyon Karahisar Köy Sandığı bunlardan bir tanesidir.¹⁰⁰ Bu sandık her köyde imece suretiyle ekilen ziraat ürünlerinden meydana getirilmiştir. Bu ürünlerin tohumları da her evden alınarak toplanmıştır. Sandıktan 1929 yılından 1931 yılına kadar geçen sürede köylüye 43.500 liralık tohum ve çeşitli ihtiyaçlar için borç para verilmiş, 19.405 lira kıymetinde

---

⁹⁸ **Ziraat Gazetesi**, S.10, Yıl:1, Ankara Yeni Gün Matbaası, (Eylül 1930) s.11.

⁹⁹ **Ziraat Gazetesi**, S.3-27, Yıl:3, Ankara Yeni Gün Matbaası, (Mart 1932) s.71.

297 adet ziraat aleti dağıtılmıştır. Ayrıca 2213 lira kıymetinde 34 boğa ile numune olmak üzere 6 adet pulluk köylüye verilmiştir. İki yıl gibi kısa bir sürede sandığın yardımları 60 bin lirayı geçmiştir. Aynı dönemde özel idarenin köylüye verdiği araba sayısı ise toplam 687 tanedir. Köy sandığı aracılığıyla Afyon köylerinin boğa cinsleri yenilenmiş ve köylülere yeni boğalar dağıtılmıştır.¹⁰¹

Tarımda bilimsel yöntemlere verilen önem neticesinde İktisat Vakaleti Meteoroloji Enstitüsü tarafından 1927-1930 senelerine ait olmak üzere dört renkli yağmur haritası düzenlenmiştir.

1923 yılından sonra Milli İktisat'ın kurulması bir dava haline gelmiştir. Yeni kurulan Türk Devleti müstakil bir iktisat politikası takip etmeye başlayınca milletin ve devletin bütün dikkati ziraat alanına çevrilmiştir. Sanayi ve ulaştırma işleri de göz ardı edilmemiş, ancak yine de iktisadi politikada asıl olarak ziraat ele alınmıştır. Çünkü; Cumhuriyetin başlarında gerek köylerde yaşayan tarımsal nüfus ve gerekse tarımın GSMH içerisindeki oranı oldukça yüksektir.

---

¹⁰⁰ İsmail Hüsrev TÖKİN, **Türkiye'de Ziraî Kooperatif Hareketi**, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1932, s.20-33.

¹⁰¹ Sayısal Veriler **Ziraat Gazetesi**'nin (Mart 1931) tarihli 4. sayısında elde edilmiştir.

Tablo 8: Tarımın GSMH İçindeki Payı, 1923-1932

A. Yıllar	Tarımın GSMH İçindeki Oranı'%)	Tarımsal Üretim Değeri Milyon TL	A. Endeks 1923=100
1923	42.8	4.484.7	100
1924	47.9	5.741.7	128
1925	46.4	6.326.6	141
1926	52.5	8.455.9	188
1927	42.3	5.810.2	129
1928	45.6	6.936.4	154
1929	52.6	9.932.0	221
1930	49.6	9.437.2	210
1931	52.0	10.781.8	240
1932	42.3	7.637.0	170

KAYNAK: Cumhuriyet Dönemi İstatistiklerle Türkiye 1923-1982, İstanbul, Türkiye Ticaret Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsalar Birliği, 1982. Tablo 18.

Devletin ziraata ilgisi 1929'lara kadar yoğun bir şekilde devam etmiş, ancak 1929'dan sonra bu ilgi azalmıştır. Bununla birlikte devlet ziraat ıslah istasyonları, öğretim müesseseleri, fidanlıklar... vs. için yaptığı yatırımları arttırmaya devam etmiştir.

1925 yılında devletin tarıma ayırdığı kaynak 40.000 lira iken 1928'de 60.000, 1929'da 148.000, 1930'da 180.000, 1931'de 110.000, 1932'de 70.000, 1934'de 215.000, 1935'de 204.000 liraya yükselmiştir. 1925 yılından 1935 yılına kadarki on yıllık dönemde toplam 1.307.000 lira tarıma kaynak harcanmıştır.¹⁰² 1923-1932 döneminde devlet tarıma ciddi olarak ilgi

¹⁰² Hatipoğlu, a.g.e., s.14.

göstermekle birlikte, bu dönem içerisinde tarıma devletin ayırdığı kaynak (Teşvik, eğitim kurumu kurma, zirai mücadele... vs) çokta yüksek değildir.

1923-1932 yılları arası dönemde 1923 yılından 1929 yılı sonuna kadar özel girişim ön planda tutulmuştur.¹⁰³ 1930-1932 geçiş döneminde de özel girişim ön planda olmasına rağmen himayeciliğin ağır bastığı görülmektedir. Dış ticaret alanı dışındaki özel sermayeye karşı ise herhangi bir tavır değişikliği söz konusu olmamıştır. Bu dönemde tarımsal gelişme politikasında temel yaklaşım sanayi ve ticaretten oldukça farklı olmuştur. Sanayi sahasında çoğunluk devlet teşebbüslerinde olduğu halde tarım sektöründe ana politika büyük-küçük bütün özel tarımsal üretim ünitelerinin devlet teşviki yönünde olmuştur. Bu teşvik zirai aletler ithali ve Ziraat Bankası kredileriyle kendini göstermiştir. Tarım alanındaki tek devlet teşebbüsü örnek olmayı ve numune damızlıklar, tohumluklar yetiştirmeyi amaçlayan Devlet Üretim Çiftlikleri'dir.

1929 Dünya İktisat Buhranı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iktisat politikalarının değişmesini gündeme getirmiştir. İsmet İnönü Sivas Demiryolu'nun açılışında yaptığı konuşmada iktisatta devletçilikten bahsetmiştir. 1929 yılından sonra yeni iktisat politikaları arayışına girilmiş olsa da 1930, 1931 ve 1932 yılları ancak bir geçiş aşamasını oluşturmuş, politika değişikliği 1933 yılında mümkün olabilmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan iktisat politikaları her ne kadar özel girişimi teşvik etmiş ve ön planda tutmuşsa da devlet girişimleri de devam etmiştir. Bu dönemde tarıma verilen büyük değer en belirgin özelliği Gazi Orman Çiftliği'nde görülmektedir. Gazi Orman Çiftliği daha çok özel girişime örnek ve destek olmak amacıyla bizzat Gazi Mustafa Kemal'in direktifleriyle 1925 yılı Mayıs'ında kurulmuştur. Gazi Mustafa Kemal tarafından 1925 yılı baharında memleketin tanınmış ziraatçılarından bir grup oluşturulmuş ve Ankara civarında bir çiftlik kurulması için tahlil yapılması

---

¹⁰³ **Ziraat Gazetesi**, S.9-21, Yıl: 2, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Ağustos 1931) s.250-255; **Ziraat Gazetesi**, S. 7-31, Yıl:3, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Temmuz 1932) s.137-138; **Ziraat Gazetesi**, S.10, Yıl:1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Eylül 1930) s.8-17.

istenmiştir. Çiftliğin olduğu yer sazlık ve bataklık olmasına rağmen çiftliğin buraya kurulmasına karar verilmiştir. Amaç bir bataklık ve sazlıktan çiftçilere örnek olabilecek bir çiftlik oluşturmaktır.¹⁰⁴ İlk olarak 20 bin dönüm arazi üzerine kurulan çiftlik daha sonra Balgat Etimesut, Macun, Tahar, Güvercinlik, Çakırlar, Yağmurbaba gibi çiftliklerin de satın alınıp eklenmesiyle 150 bin dönüme çıkarılmıştır.¹⁰⁵

Çiftlik her yönüyle örnek olacak şekilde işletilmiştir. Arazi üzerinde modern kimyasal analizler yapılmış ve gübre ihtiyacı belirlenmiştir. Sulamaya da gerekli önem verilmiştir. Mesela; İnce ve Bent deresi sularıyla sulama yapmak için bir bentle 10 kilometrelik bir kanal, Çubuk çayından bir bentle 9 kilometrelik bir kanal ve Macun deresinden bir kanal açılmıştır. Kelek çayında sunî bir göl yapılarak bir çok santrifüj ve tulumalar kurulmuştur.¹⁰⁶

Yine çiftlikte ziraat aletlerinin tamiri için motor, tesviye, torna, demir, marangozluk ve dökümcülük bölümlerinden oluşan modern bir atölye kurulmuştur. Çiftliğin halka örnek teşkil etmesi için buğday, arpa, yulaf, kuş yemi, çavdar, mısır, yonca, patates, mercimek, nohut, fiğ, bakla, bezelye, pancar, Amasya elması ve Kırkağaç kavunu ve her çeşit sebze yetiştirilmiştir. Ayrıca çiftliğe 5.000 kıvırcık koyunu, 200'e yakın merinos koyunu, karagül koyunları, tiftik keçileri, atlar, 5.000'in üzerinde kümes hayvanı getirilmiştir. Sütçülük, yoğurtçuluk, şarapçılık, değirmencilik yapılmıştır.¹⁰⁷ Kısacası çiftlik her açıdan örnek teşkil edecek mahiyette oluşturulmuştur.¹⁰⁸ Kurulduğu dönem itibariyle devletin ziraata verdiği değeri gösterir niteliktedir.

---

¹⁰⁴ Çiftliğin yeri 1930 tarihli Ziraat Gazetesi 7. sayısında şöyle tarif edilmiştir: Bu Malikane o zaman (1925 yılında) ovanın ortasında harap bir bina ile müsteciri renksiz, kansız, birkaç erkek, kadın ve çocuk, binanın yanında bir kasaba kabristanı kadar büyük bir mezarlık, ova kısmında tek bir ıhlamur ağacı, dere kenarlarında çalı halinde söğütler, başı boş civar köylü ve şehirlilere ait hayvanlar, ölen hayvanatın eti için yuva tutmuş kartallar, kurtlar, köme köme hayvan leşi ve kemiklerinden ibaret bir yerd. **Ziraat Gazetesi**, S.7, Yıl: 1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Haziran 1930) s.1-10.

¹⁰⁵ **Ziraat Gazetesi**, S.1, Yıl: 1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, 1929. s.1-7.

¹⁰⁶ **Ziraat Gazetesi**, S.7-19, Yıl:2, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Haziran 1931) s.1-57.

¹⁰⁷ **Ziraat Gazetesi**, S.11, Yıl: 1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Ekim 1930) s.1-5.

¹⁰⁸ **Cumhuriyetin 16. Yıl Döneminde Hitabeler ve Konferanslar**, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s.81.

Çiftlik, memlekette ziraat alet ve edevatının üretilmesinde de öncülük etmiştir. Çiftlikte üretilen çeşitli pulluklar, biçme makineleri, tırmıklar, arı kovanları, tulumbalar gibi alet ve edevat, başta 1931 yılında yapılan Birinci Ziraat Kongresi'nde olmak üzere bir çok yurt içi ve yurt dışı sergilerde yer almıştır.

B. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA KURULAN SİYASİ PARTİLER ve TARIMA BAKIŞLARI

Cumhuriyetle birlikte Halk Fırkası (CHP), Serbest Cumhuriyet Fırkası, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Ahali Cumhuriyet Fırkası ve Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi olmak üzere toplam beş parti kurulmuştur.¹⁰⁹ Bu partilerden Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi'nin faaliyetlerine komünist olduğu gerekçesiyle izin verilmemiş, Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini fesh etmiş, Ahali Cumhuriyet ve Terakki Perver Cumhuriyet Fırkaları ise dönemin hükümetince kapatılmıştır.¹¹⁰ CHP kuruluşundan itibaren 1950 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Dolayısıyla bu dönem iktisat politikalarının belirlenmesindeki en büyük güç bu parti olmuştur.

Diğer partilerden Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası 1924 yılında Halk Fırkasından (CHP) ayrılan kişiler tarafından kurulmuştur. Bu partinin iktisadi görüşleri CHP'den çok farklı değildir. Çünkü CHP'yle ayrılığa düştükleri temel noktalar iktisadî değil siyasidir. Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın iktisadi alandaki fikirleri şöyle özetlenebilir;

- Devlet düzenleyici ve kolaylaştırıcı olmalıdır.
- Yerli sanayi himaye edilmelidir.
- Yabancı sermayeden yararlanılmalıdır.
- Devlet tekelleri kısıtlanmalıdır.

---

¹⁰⁹ Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952, s.607-635.

¹¹⁰ Arif PAYASLIOĞLU, **"Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik Görüşleri"**, **Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı**, Bursa İ.T.İ.A Yayını, No: 4, İstanbul, Sermet Matbaası, 1973, s.539-542.

- Emek ve sermayenin çıkarları korunmalıdır.
- Gümrük resimleri indirilmelidir.
- Tarımsal üretim artırılmalı, çiftçiler desteklenmelidir.

Bu fikirler 1931 yılında devletçilik fikrinin parti programına alınmasına kadar CHP'nin de paylaştığı fikirlerdir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası da serbest girişim ve liberal iktisat görüşünü savunmuştur. Zaten parti adında bulunan 'Serbest' kelimesi iktisadi liberalizmi ifade için konulmuştur. Bu dönemin partileri benzerlik göstermesine rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkası CHP'nin iktisadi görüşlerinden çoğunu benimsememiş ve eleştirmiştir.¹¹¹ Serbest Cumhuriyet Fırkası'na göre; Yabancı sermayeden daha fazla yararlanılmalı, tarım geliştirilmeli, köylülere ucuz tarım kredileri sağlanmalı, tarımsal üretim arttırılmalı, vatandaşların iktisadi ve mali her türlü özel girişimi desteklenmeli, vergiler hafifletilmeli, yerli sanayiye teşvik için çıkarılan kanunlar tam manasıyla uygulanmalı ve vatandaşın özel teşebbüsünü sınırlayan hükümet müdahaleleri kaldırılmalıdır.¹¹²

Bu dönemde kurulmaya çalışılan Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi, Türk amele ve çiftçisinin sermayedarlara karşı korunmasını, tefecilerden kurtarılmasını, amele ve çiftçilerin Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilmelerini savunmuş ancak aşırı sosyalist görüşlerinden dolayı kapatılmıştır. Ahali Cumhuriyet Fırkası ise hükümete ters görüşlerinden dolayı daha kuruluşunda dönemin hükümetince kapatılmıştır.¹¹³

Dönemin iktisat politikasına damgasını vuran asıl etkili güç Cumhuriyet Halk Partisi'dir. CHP'nin 1931 yılına kadar iktisat alanındaki özel girişimci görüşlerini belirleyen temel metin 1923 Nisanında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan, "Dokuz Umde" adlı bildiri olmuştur. Bu bildiriyle ilk defa milli iktisat hakkındaki

---

¹¹¹ Suna KİLİ, **Kemalizm**. İstanbul, 1969, s.60- 73.

¹¹² Payaslıoğlu, **a.g.m.** s.542- 547.

¹¹³ Tunaya, **a.g.e.** s.610- 630.

görüşler bir siyasi parti aracılığıyla yansıtılmıştır. Bildiride bulunan 5 ve 9 sayılı ilkeler iktisadi görüşlerle ilgilidir. Bu görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Aşar usûlünde kesinlikle bir ıslahat yapılacaktır.
- Ziraat Bankası'nın sermayesi arttırılacak ve çiftçiler başta olmak üzere sanayi ve ticaret erbabına da ucuz ve kolay kredi sağlanacaktır.
- Tütün tarımı ve ticareti alanında tedbirler alınacaktır.¹¹⁴
- Yeni demiryolları yapılacak, inşaat işlerinde özel teşebbüse yardımcı olunacaktır.
- Yerli sanayinin kurulması teşvik ve himaye edilecektir.
- Geniş ölçüde tarım makineleri ithal edilecektir.
- Barış millî, iktisadî ve idari bağımsızlık sağlanarak gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.¹¹⁵

Bildiride bu görüşler saptanırken 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nden de faydalandığı belirtilmiştir. Siyasal bağımsızlığın pekiştirilmesi için iktisadi bağımsızlık ve yeterlilik ile hızlı bir iktisadi kalkınma zorunlu görülmüştür. İktisadi kalkınma içinde tarımın, hayvancılığın, ormancılığın özel kişi ve kuruluşların çabası ile geliştirilmesi öngörülmüştür. Bütün bu yapılacak işlerin de devlet tarafından yapılacak yasalar ve kurumlarla teşvik edilmesi, özel teşebbüsün gerçekleştiremediği yapı ve tesislerin devlet tarafından kurulması gerektiği belirtilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi 1931 yılına kadar liberal iktisat görüşünü benimsediğini açıkça ifade etmemiştir.¹¹⁶ Ayrıca 1927 yılından itibaren ve özellikle de 1929 Dünya İktisat Buhranı'ndan sonra partinin iktisadi alandaki

---

¹¹⁴ Haydar KAZGAN, "Atatürk Döneminde Tarım Politikası", **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayını, 1982, s.132-136.

¹¹⁵ Tunaya, **a.g.e.**, s.580-582.

¹¹⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1906-1938**, 2.bs, Ankara, TTK Yayını, 1959, s.90-97.

görüşleri değişmeye başlamıştır.¹¹⁷ 1927 yılındaki parti kongresi başkanlık bildirisinde iktisadi sorunlar anlatılırken; ülkenin iktisadi kalkınmasını sağlamak amacıyla alınacak tedbir ve çıkarılacak kanunların sadece kamu yararı doğrultusunda olacağı, şahısların kendi çıkarları için devlet hazinesinden yararlandırılmayacağı belirtilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi bu tür iktisadi görüşleri uygulamada arzu edilen sonucu vermekten uzak kalmıştır. 1929 Dünya İktisat Buhranı'nın da etkisiyle 1931 yılından sonra Cumhuriyet Halk Partisi devletçiliği ön plana çıkan bir eğilim içerisine girmiştir.

C. CUMHURİYET HÜKÜMETLERİNİN TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALAR

a. Birinci Fethi Okyar Hükümeti (5 Eylül 1923)

Cumhuriyetin başlarındaki hükümet programları cumhuriyetin kuruluş şekli ve memleketin siyasi yapısıyla daha yakından alakalıdır.¹¹⁸ Bu programlarda eldeki kıt kaynakların da etkisiyle iktisadi durum daha kalın çizgilerle geçilmiştir. Cumhuriyetin ilanından önce kurulan ikinci hükümet olan Fethi Okyar başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'nin (Birinci Fethi Okyar Hükümeti de denilmektedir.) programı 5 Eylül 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde okunmuştur.¹¹⁹ Programda asıl üzerinde durulan mesele tarımsal gelişme için yapılacaklar olmuştur. Memleketteki en mühim iktisat işinin tarım olduğu, bu yüzden geri kalmış tarımın geliştirilmesi gerektiği söylenmiştir. Programda özetle şu noktalar vurgulanmıştır:

- Tarımsal gelişmenin sağlanmasıyla sanayi finanse edilecek ve böylelikle iktisadi gelişme sağlanacaktır.
- Ziraatın korunmasını ve ilerletilmesini temin için bir "Himaye-i Ziraat Kanunu" teklif olunacak, ziraat sanayisinin geliştirilmesi için ihtisas ziraat mektepleri açılacaktır.

---

¹¹⁷ Doğan AVCIOĞLU, **Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, yarın)**, Ankara, 1968, s.161-173.

¹¹⁸ Turan GÜNEŞ, "CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı?", **Yön**, S. 1, Yıl: 1, 20 Aralık 1961, s.18-27.

¹¹⁹ İsmail ARAR, **Hükümet Programları (1920-1965)**, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968, s.28.

- Program çerçevesinde memleket 8 ziraat bölgesine bölünecek her bölgede umumi ziraat okulları, ziraat alet ve edevatı tamirhaneleri açılacak ve bu bölgelerde çiftçilerin modern ziraat alet ve makineleriyle donatılması sağlanacaktır.
- Ziraatımızı dışarıya tanıtmak ve dış ticaretimizi geliştirmek için uluslar arası ziraat sergileri açılacaktır.
- Çiftçi ve sanayiciler için köy sandıkları açılacak, Ziraat Bankası aracılığıyla bu sandıklara yardım yapılacaktır.
- Çiftçiler arasında ticaret ortaklığı şirketleri ve kooperatifler kurulması sağlanacaktır.
- Damızlık için ahırlar açılacak, muhtaç çiftçilere tohumluk dağıtılacak ve ziraat alet ve makineleri temin edilecektir.¹²⁰

Bu programla ülke iktisat politikaları yeni baştan şekillendirilip oluşturulmaya çalışılmış, tarıma büyük önem verilmiş, ticaret ve sanayiye ise çok kısa ve öz olarak değinilmekle yetinilmiştir.

Fethi Okyar, programın sunulduğu 5 Eylül 1923 tarihinde TBMM'de bir konuşma yapmıştır.¹²¹ Bu konuşmasında Fethi Okyar her türlü yenileşmeye girişmeden önce mali durumumuzun gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek bundan böyle denk bütçeyi sağlamanın asıl hedefleri olduğunu söylemiştir. Okyar bu konuşmasında aşar vergisine de değinmiş, ilk etapta aşarın %12,5'lardan %10'a indirilmesinin lüzumlu olduğunu vurgulamıştır.¹²² Aşar vergisinin toplanma tarzının düzenlenerek tarımın gelişmesine uygun bir şekle dönüştürülmesi esaslı prensiplerden sayılmıştır. Hükümet, köylü üzerinde ağır bir vergi olan ve ağırlığı yüzünden çiftçiyi fazla toprak işleme zorunluluğunda tutarak çalışma isteği bırakmayan bu vergiyi gerek köylüye

---

¹²⁰ Belma AKTÜRK, Nuran DAĞLI, **Hükümetler ve Programları**, V. İcra Vekilleri Heyeti Hükümeti- (14.08.1923-27.10.1923) No: 12, C.I, Ankara, TBMM be, 1988. s.20-40.

¹²¹ Payaslıoğlu, **a.g.m.**, s.530-547.

¹²² Ayşe Afet İNAN, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK be, 1972, s.89-91.

karşı adaletli davranmak ve gerekse de üretimi arttırmak için bir teşvik unsuru olarak değerlendirmeyi düşünmüştür.

b. Birinci İnönü Hükümeti (29 Ekim 1923-06 Mart 1924)

Cumhuriyet'in ilanından sonra 30 Ekim 1923 tarihinde ilk Cumhuriyet Hükümeti İnönü tarafından kurulmuştur.¹²³ Birinci İnönü Hükümeti Programı'nda Cumhuriyetin kuruluşunun önemi ve devamı için yapılacak işlerden genel olarak söz edilmiş; buna karşılık iktisadî konulara ise hemen hemen hiç yer verilmemiş, sadece sözden çok iş yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

c. İkinci Fethi Okyar Hükümeti (27 Kasım 1924)

27 Kasım 1924 tarihinde İkinci Fethi Okyar Hükümeti kurulmuştur. İkinci Fethi Okyar Hükümet Programı'nda yer verilen iktisadi konular Mustafa Kemal'in ve Türkiye İktisat Kongresi'nin benimsediği fikirler doğrultusunda oluşmuştur.¹²⁴ Fethi Okyar Hükümeti Programı'nda savaşta yıkılan yolların, köprülerin onarımı ve Osmanlı borçlarının ödenmesi üzerinde durulmuştur. Yine tarımsal gelişme ve ticaretin önemi vurgulanarak tarımsal himaye ve teşviklerin artırılması, toprak ve hayvan hastalıklarının önlenmesi en temel hedefler olarak yer almıştır. Fethi Okyar Hükümeti'nin tarım programı her şeye baştan başlansın iddiası içerisindedir. Tarım alanında devlet girişimciliği düşünülmemiş özel teşebbüsü himaye ve teşvik ön plana çıkarılmıştır. Programla memleketin başlıca serveti, halkın en büyük çalışma alanı olan ziraat teşvik edilmiş, içerde üretilen mahsullerin korunmasına ve ziraat alet ve edevatı bakımından çiftçilerin takviyesi sağlanmaya çalışılmıştır.

---

¹²³ Hükümet programlarının tam metinleri için Bkz... Aktürk, Dağlı, **a.g.e.**, C. I., II., III.

¹²⁴ **İsmet Paşa'nın Siyasi ve İctimai Nutukları, (1923-1933)**, Ankara, 1933, s.307-328.

d. İkinci ve Üçüncü İnönü Hükümetleri (4 Mart 1925)-(5 Kasım 1927)

İkinci Fethi Okyar Hükümeti ardından 1930'a kadar 4 Mart 1925'te ikinci ve üçüncü İnönü hükümetleri kurulmuştur. Kurulan bu yeni hükümetlerin iktisat alanındaki program ve politikaları Fethi Okyar Hükümeti program ve politikalarından büyük farklar göstermemektedir. Tarımsal üretimin arttırılması ve işlerine ağırlık verilmesi bu programların temel hedefini oluşturmuştur.¹²⁵ Programlarla Ticaret ve Tarım Bakanlıklarının Ekonomi Bakanlığı adı altında birleştirilmesine karar verilmiştir.¹²⁶ Bu dönemde Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen hükümler uygulanmaya çalışıldığından 2. ve 3. İnönü hükümetlerinin programlarında fazla ayrıntıya yer verilmemiştir.

e. Dördüncü İnönü Hükümeti (2 Ekim 1930-4 Mayıs 1931)

Dördüncü İnönü Hükümeti 2 Ekim 1930 tarihinde kurulmuş ve 4 Mayıs 1931 tarihine kadar devam etmiştir. İnönü Hükümeti Programı'nda önceki senelerde istenilen sonuçların alınamadığı vurgulanmış ve hükümetçe her sahada girişimci ve destekleyici rol üstlenilerek milli iktisadın oluşturulması için gerekenlerin yapılacağı söylenmiştir. Böylece ilk olarak Dördüncü İnönü Hükümeti Programı'nda "Milli İktisat"dan bahsedilmiştir. Bu dönemde de özel girişim ön planda tutulmakla birlikte himayecilik ve ithal ikameci görüşler doğmaya başlamıştır.

f. Beşinci İnönü Hükümeti (9 Mayıs 1931)

9 Mayıs 1931'de kurulan Beşinci İnönü Hükümeti'nin Programı dördüncü İnönü Hükümeti Programı'ndan pek farklı değildir. 1929 Dünya İktisat Buhranı bu dönemde Türkiye'yi de derinden etkilemeye başladığından tasarrufa büyük önem verilmiştir. Programda, uluslararası pazarlarda

---

¹²⁵ Ziraat Gazetesi'nin İktisat Programımız, haberi,S:5, Yıl 1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Nisan 1930) s.1-3.

¹²⁶ Ziraat Gazetesi'nin Tarlaya Doğru, Haberi, S:6, Yıl: 1, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Mayıs 1930) s.1-4.

fiyatlardaki hızlı düşüşün bizi de etkilediği ancak mahsul çeşitliliği ve bolluğunun buhrana karşı direncimizi arttıracığından söz edilmiştir.¹²⁷ Malî ve iktisadî tedbirlerin hepsinde çiftçilerin vaziyeti ve tarım ürünlerinin himayesi temel alınmıştır. Programda ziraî kredi müesseseleriyle, ziraatla ve iktisadi teşekküllerle özel olarak ilgilenileceğine yer verilmiştir.

1923-1932 yılları arası dönemde hükümet programlarında tarıma özel bir ağırlık verilmiştir. Dönemin başında özel sektörü destekleyici liberal iktisat görüşü, dönemin sonlarına doğru ise himayeci anlayışla desteklenen özel teşebbüs hükümet programlarında yer almıştır. Buna karşılık 1923-1932 yılları arası hükümet programlarının hiç birinde tarım kesiminde toprak reformundan bahsedilmemiştir. Büyük toprak sahipliği bu dönemde değişmemiş ve devlet desteğinin büyük bir kısmı da yine büyük toprak sahiplerine gitmiştir.

İktisat politikalarıyla ilgili olarak hükümetlerin izleyeceği yolu gösteren hükümet programları uygulamada yeterli ölçüde etkin olamamıştır. Mesela; gerek İkinci Fethi Okyar Hükümeti Programı'nda gerekse Üçüncü İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda birçok vaatlerde bulunulmasına rağmen gerçekleşenler sınırlı düzeyde kalmıştır. Örnek olarak aldığımız her iki hükümet programında da İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların ve özellikle bayındırlıkla ilgili işlerin yapılacağı, tarıma büyük önem verileceği, tarımsal himaye ve teşviklerin arttırılacağı, devletin girişimciliğinin de arka planda kalacağından söz edilmesine rağmen uygulamada devlet daha fazla girişimci konumda olmuştur.

Hükümet programlarıyla yapılanlar arasındaki farka örnek olması açısından 1929 yılındaki İktisat Vekaleti Müsteşarı'nın bir beyanatını vermek faydalı olacaktır. İktisat Vekaleti Müsteşarı İhsan Abidin Bey 1929 senesi içerisinde tarımla ilgili olarak yapılan çalışmaları dönemin Ziraat Gazetesi'ne şu başlıklar altında sıralamıştır:¹²⁸

---

¹²⁷ **CHP 3. Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931**, İstanbul, Devlet matbaası, 1931, s.40-56.

¹²⁸ **Ziraat Gazetesi**, S:8, Yıl: I, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Mart 1930) s.1-5.

- Almanya'dan getirilen çavdar tohumlarından 300 kilosu Ankara İslah İstasyonu ve Gazi Orman Çiftliği'ne denemek üzere verilmiş, İtalya'dan 2 ton erken yetişen Mentana tipi buğday getirilerek Adana, Mersin, Maraş, Antep Ankara, Eskişehir, Halkalı ve Edirne'ye gönderilmiştir.
- Anadolu'da kışlık arpa ile kaplıca ziraatını geliştirmek için Ankara'nın muhtelif kazalarına Eskişehir'den, Edirne'den kışlık arpa ve Kastamonu'dan kaplıca tohumu getirilmiştir.
- Gülcülüğü meşhur olan Isparta'da bir gül fidanlığı tesis edilmiş, Kayseri'nin meşhur yoncasından 1000 kilo toplanarak suni çayır yetiştirilmesi için 17 ayrı vilayete gönderilmiştir.
- Adana ve Antalya civarında şeker kamışı yetiştirilmesi için Mısır'dan 25 sandık kamış getirilmiş bununla ilgili olarak Adana ziraat mektebinde bir istasyon kurulmuş ve Fransa'dan bir şeker kamışı mütehassısı getirilmiştir.
- Kocaeli'nden 1000 adet meyve fidanı toplanarak meraklı halka dağıtılmış, soya denen cin fasulyesinin memleketimizde yetiştirilmesi için Avusturya'dan ve Macaristan'dan 1000 kilo tohum getirilmiştir.
- Adana Tohum İslah İstasyonu'nda piyasada beğenilen pamuk tohumlarından yetiştirilerek 1929 yılı içerisinde 14 bin kilo tohum dağıtılmıştır.
- Pendik Serumhanesi hayvan vebasına karşı 5703, Erzincan Serumhanesi ise 4806 litre serum üretmiş, 1929 yılı içerisinde incelemelerle 1643 köyde muhtelif hayvan hastalıkları tespit edilmiş, 195 bin adet lüzumlu 178 bin adet ihtiyati aşı ve serum yapılmıştır.

İktisat Vekaleti müsteşarı 1929 yılında yapılan işleri sıraladıktan sonra hükümet programının ve asıl yapılması gerekenlerin neler olduğunu da

belirlemiştir. Müsteşarın beyanına göre hükümet programı ve memleket için yapılması gereken önemli konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:¹²⁹

- Milli iktisat içinde ilk şart iç asayıştır. Halkın geçimini sağlamak ve refahını arttırmak için millet iktisadını düzenlemek hükümetin birinci dereceden görevlerindedir.
- Her çeşit yollar milli iktisadın ortak vasıtalarıdır. Kâr amacı ile demiryolu işletmek hükümetin ikinci dereceden görevi olmalıdır. Geniş bir ziraat sahasına sahip memleketimizde üretimin artırılması için yollar önemli bir yere sahiptir.
- Türkiye'nin batıdaki arazileri yanında doğudaki arazileri de verimlidir. Muhacirler buralara yerleştirilerek askerlik hizmetiyle sayım vergisinden muaf tutulmalıdırlar. Topraksız köylülere toprak verilmeli, göçebe ve seyyar köylüler iskân edilmelidir.
- Son sayım, memleket nüfusunun dokuz kûsur milyonunun geçimini ziraattan sağladığını göstermiştir. Bundan dolayı memlekette üretimin artırılması ve kıymetlendirilmesi öncelikle ziraat sahasından beklenmelidir. Herkesin refahı çiftçilerin satın alma gücüne bağlıdır. Milli servetin artması ancak ziraat sayesinde gerçekleşebilecektir. Bundan dolayı zirai emniyet sağlanmalı, çiftçiye ucuz kredi verilmeli, kooperatifleşme teşvik edilmeli ve çiftçi yeni araçlarla donatılmalıdır.

Hükümet programlarına ve yapılması gereken işlere göre gerçekleştirilen işlerin son derece yetersiz kaldığı göze çarpmaktadır. Ancak dönemin şartları ve kaynaklar dikkate alındığında önemli atılımların yapıldığı görülmektedir. Mesela; 1928-1931 senelerini kapsayan dört yıllık dönemde (Ziraat Umum Müdürü Naki Bey Dönemi) ziraat mesleğinde ihtisasa önem verilmiştir. Ziraatın geniş bir sahayı içine alması, çeşitli şubeleri ihtiva etmesi itibariyle birçok genç ziraatçı yetiştirilmek üzere yurt dışına gönderilmiştir. Yine bu dönemde İstanbul (Halkalı), Bursa, Adana, İzmir ziraat mektepleri ve

---

¹²⁹ **Ziraat Gazetesi**, S:8. Yıl: I, Ankara. Yeni Gün Matbaası. (Mart 1930) s.5-9.

Ankara’da ilk defa olmak üzere tavukçuluğun ıslahı için bir tavuk enstitüsü, bir de tohum ıslah enstitüsü kurulmuştur. 1928'lere kadar geri teknolojiyle çalışan ıslah istasyonları modern bir surette yeniden düzenlenmiştir.¹³⁰

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte uygulanmaya çalışılan liberal iktisat anlayışı 1929 Dünya İktisat buhranı'nın da etkisiyle 1933 yılına doğru geçerliliğini kaybetmiş ve 1933'ten 1938'lere kadar devam edecek “Devletçilik” politikası uygulanmaya başlanmıştır. Milli iktisadın kurulmasında sadece özel teşebbüsün yeterli olamayacağı görülmüş, özel teşebbüsü tek başına bırakmamak için de devlet iktisadi alana daha aktif olarak girmeye başlamıştır.

1932 yılından itibaren, memleket içindeki bir takım olumsuzlukların (1927-1928 yıllarından kuraklık ve üretim düşüşü gibi) ve 1929 İktisat buhranı'nın etkisiyle iktisadi hayat bir durgunluk içine girmiştir. Bu büyük buhrandan kurtulmak için özel teşebbüsün tek başına yeterli olamayacağı devletin müdahalesi ve yardımının zorunlu olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu dönemde dünya devletlerinin bir çoğu da aynı doğrultuda hareket etmiştir. Özellikle Avrupa’da buhrandan itibaren liberalizm gözden düşmüş, yerine devlet müdahalesinin ve önderliğinin daha ağırlıkta olduğu güdümlü iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

Aslında devletin iktisadi hayata müdahalesi fikri cumhuriyetin kuruluşunda da düşünülmüştür. Ancak bunu tam bir “Devletçilik” beklentisi şeklinde düşünmemek gerekir. Dönemin yoklukları içinde yeni kurulan devlete özgü bir politika oluşturma düşüncesi olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. 1923 yılında İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde İktisat Vekili Mahmut Esat Bey bu düşünceleri şu şekilde dile getirmiştir:

“... Biz iktisat meslekleri tarihinde mevcut mekteplerden hiç birine mensup değiliz. Ne (bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar) mektebine, ne de

---

¹³⁰ Mesela; Eskişehir’deki Dry Farming (Kuru Ziraat) istasyonu bunlardan biri tanesidir. Yine İzmir ve Adana’da birer zirai mücadele istasyonu kullanılarak modern alet ve Avrupa’da yetişen personelle donatılmış, bu şekilde zirai mücadelenin mahallileştirilmesi amaçlanmıştır. (**Ziraat Gazetesi**, Sayı:6, Yıl: 2, Ankara, Yeni Gün Matbaası,(Mayıs 1931) s.190-192.)

sosyalist, komünist, etatist veya himaye mekteplerinden değiliz. Bizim de yeni Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben (Yeni Türkiye iktisat mektebi) diyorum... Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela; büyük kredi müessesatını, sanayi teşebbüsatını devlet idare edecektir. Çünkü; memleketimizin iktisadi vaziyeti bunu istilzam ediyor...”¹³¹

Devletçilik ilkesinin anayasaya girmesi 5 Şubat 1937'de 3115 sayılı kanunla gerçekleşmiştir. Başvekil İsmet İnönü ve 153 milletvekilinin önerisiyle anayasa değişikliği yapılarak devletçilik ilkesi anayasaya konmuştur.¹³²

Cumhuriyetin ilk yıllarında serbest girişimin uygulandığı dönemde müteşebbis kişilerin nitelikli iş gücünü ve teknik elemanların yeterli düzeyde bulunmaması ülke ekonomisinin gelişmesini sınırlayan önemli unsurlardan biri olmuştur.¹³³ Ayrıca tasarruf ve gelir yetersizliğinden kaynaklanan sermaye azlığı, hem devletin alt yapı yatırımlarını yapmasını, hem de özel kesimin gelişmesini engellemiştir. Bu gibi nedenler devletin iktisadi hayata müdahalesini dönemin şartları itibarıyla gerekli kılmıştır. Bu dönemde devletçilik; devletin özel teşebbüsü tamamlayıcı şekilde iktisadi alana müdahalesi şeklinde anlaşılmıştır. Dönemin koşulları düşünüldüğünde devletçiliğin zorunlu bir politika olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin devletçilik politikasını Almanya ve İtalya gibi Avrupa devletlerinden aldığını düşünenler olduğu gibi, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı ve sanayileşmeyi önemli ölçüde geliştiren sosyalist fikirlerden esinlendiğini iddia edenler de olmuştur. Mesela; Türkiye'deki devletçiliğin Sovyet modelini örnek alması gerektiğini savunanlar, özel iş çevrelerinin yeter çaba göstermediklerini, Türkiye'de başarısızlığa uğramış görünen serbest teşebbüs sisteminin dünya ölçüsünde de bir bunalıma neden olduğunu

---

¹³¹ Ökçün, **a.g.e.**, s.262-263.

¹³² Kanun metni için Bkz.: **Düştur**, 3. Tertip, C. 8, s.307.

¹³³ Yusuf Saim ATASAĞUN, **Ziraat Bankası 1888-1939**, İstanbul., Kenan Basımevi, 1939, s.305-308.

belirtmişlerdir. Bu görüşü savunanlar Sovyetler Birliği'nin devlet tarafından planlanan ve denetlenen ekonomik düzeni ile önemli bir gelişme sağlanması ve bunalımdan etkilenmemesi nedeniyle hem ekonomik kalkınmayı hem de kendi kendine yeterliliği sağlamada geçerli bir metot bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.¹³⁴ Bu iddiaları savunanlar olmasına rağmen dönemin devlet adamları bu görüşlere itibar etmemişlerdir. Mesela; Atatürk 1935 yılı Ağustos ayında dönemin İktisat Vekili Celal Bayar tarafından İzmir Fuarında adına okunan bir söylevinde; Türkiye'nin tatbik ettiği devletçiliğin kesinlikle 19. asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem olmadığını, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğan ve Türkiye'ye has bir devletçilik olduğunu belirtmiştir.¹³⁵

Atatürk ve İsmet İnönü, devletçiliğin liberalizm ve sosyalizmden farklı olduğunu belirtmişlerse de bu sistemin niteliği hakkında değişik yorumlar ortaya çıkmıştır. Mesela; dönemin devlet adamlarından Şükrü Kaya ve Mahmut Esat Bozkurt devletçilik için "Devlet Sosyalizmi" kavramını kullanmışlardır. Bu kavramın daha öncesinde Celal Bayar tarafından kullanıldığı görülmektedir.¹³⁶

Atatürk'ün anladığı manada devletçilik ise girişim alanlarında özel sektöre ve kamu sektörüne paralel fonksiyonlar tanıyan bir karma model, bir orta yol olarak görülmektedir. Modelin iki sektörü ayıran bir sınırı yoktur. Özel sektörün yerine devleti ikame etmek söz konusu değildir. Özel sektör faaliyetlerinin yetersiz kaldığı hallerde devlet müdahale ederek girişimci duruma geçebilecektir.¹³⁷

Atatürk devletçilikten ne anladığını 1935 yılı Ağustos ayında verdiği bir söylevinde (Bu söylev Atatürk adına İzmir fuarında İktisat Vekili Celal Bayar tarafından okunmuştur.) açık olarak belirtmiştir. Bu söylevinde Atatürk şöyle demektedir:

---

¹³⁴ Korkut BORATAV, **Türkiye'de Devletçilik (1923-1950)**, Ankara, SBF Maliye Enstitüsü, No:16, Ankara, 1962, s.70-71.

¹³⁵ Ayşe Afet İNAN, **İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı**, Ankara, TTK Basımevi, 1989, s.XII.

¹³⁶ Boratav. **a.g.e.**, s.11-123.

¹³⁷ Feridun ERGİN, **Kemal Atatürk**, İstanbul, 1978, s.194-195.

“... bilhassa içtimai, ahlaki ve millidir. Milli servetin, milli birliğin muhafazası için şarttır. Devlet ve fert birbirine zıt değil birbirinin tamamlayıcısıdır. Bizim takibini uygun gördüğümüz mutedil devletçilik prensibi, bütün üretim ve dağıtım vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden sosyalizm prensibine dayanan kolektivizm yahut komünizm gibi hususi ve ferdi iktisadi teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan bir sistem değildir. Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline almaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri biran evvel yapmak istedi... bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.

Devlet bu dönemde her ne kadar tüm gayretlerini sanayileşmeye yönlendirse de tarımı da gözardı etmemiştir. Aslında tarıma dönük çalışmaların hâlâ yoğun bir şekilde devam ediyor olması sanayileşme politikalarının yeterince verimli uygulanmasını bir ölçüde engellemiştir. Tarıma dönük olarak 1933 yılında; memleketin muhtaç olduğu ziraat alanındaki ilim adamlarının yetiştirilmesi ve memleketi zirai üretim şartları bakımından tetkik etmek amaçlarıyla Ankara'da “Yüksek Ziraat Enstitüsü” açılmıştır.¹³⁸ Bu enstitü 1938 yılına kadar 480 mezun vermiş ve bu mezunlar enstitü bünyesinde ve Ziraat Vekaleti'nde görevlendirilmiştir. Sanayileşme hareketi döneminde de Avrupa'ya ziraat talebesi gönderilmeye devam edilmiş, birçok zirai kurslar açılmıştır.¹³⁹ Manisa, Kastamonu, İzmir, Malatya

---

¹³⁸ 1930 yılında Ankara'da kurulmuş olan Yüksek Ziraat Mektebi 16 Haziran 1933 tarih ve 2231 sayılı kanunla Yüksek Ziraat Enstitüsü haline getirilmiştir.

¹³⁹ **Cumhuriyetin 16. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar**, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s. 81-88.

ve Kayseri de açılanlarla birlikte kurs sayısı 11'e ve eğitimci adedi 1500'e çıkarılmıştır.¹⁴⁰

Devletin tarıma dönük bir diğer çalışması, 1932 yılında buğday fiyatlarını destekleme alımlarıyla başlayan teşviklerin 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴¹ Memlekette bulunan belli başlı ve hayati öneme sahip tarım ürünlerinin korunması için alınan tedbirler oldukça etkili olmuştur. 2056 sayılı ve 10.07.1932 tarihli Buğday Koruma Kanunu ile (Hükümetçe Ziraat bankasına Mubayaa Ettirilecek buğday Hakkında Kanun¹⁴²) Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümete buğday fiyatını korumak ve tanzim etmek maksadıyla lüzum gördüğü takdirde, üreticinin satılığa çıkaracağı buğdayı tespit edeceği fiyatlarla alıp satmaya mezuniyet vermiştir. Bu kanunun asıl gayesi memleket dahilinde piyasalara fazla miktarda buğday arz olduğu ve dolayısıyla fiyatların düşmesine neden olduğu zamanlarda buğday almak ve diğer yönden tüketim piyasalarının talebine göre ihtiyaç zamanlarında satmak suretiyle memlekette buğday piyasası üzerinde bir "düzenleyici" görevini hükümete vermektir. 2056 sayılı kanun gereği hükümetçe satın alınan buğdaylar elden çıkarıldıktan sonra, eğer senelik 1 milyon liraya kadar ve fazlası zarar olursa bu zarar bütçeye konacak tahsisat ile hükümetçe karşılanacaktı. Bu zararların karşılanması için 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 2466 sayılı ve 29.05.1934 tarihli "Buğday Koruma Karşılığı Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun da düzeltme yapılarak buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi (2643 Sayılı Kanun) bütçenin gelir kısmına alınarak buğday satışlarından doğacak zararların genel bütçeden karşılanması yoluna gidilmiştir.

Devlet 1938 yılına kadar destekleme alımlarını "Buğday Koruma Kanunu" gereğince yapmıştır. 1938 yılında 3491 sayılı ve 03.07.1938 tarihli "Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu"¹⁴³ ile sermayesinin tamamı devlet

---

¹⁴⁰ Cumhuriyetin 18. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar, Ankara, Çankaya Matbaası, 1939, s.67-74.

¹⁴¹ Yusuf Saim ATASAĞUN, Türkiye'de Zirai Kredi, C.1, İstanbul, Kenan Basımevi ve Kılıç Fabrikası, 1939, s.303-307.

¹⁴² Kanun metni için Bkz.: Düstur, C.13,s.1197.

¹⁴³ Kanun metni için Bkz.: Düstur, C.19, s.1486.

tarafından verilmek ve İktisat Vekaleti'ne bağılı olmak üzere Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur. Ziraat Bankası aracılığıyla 1932 yılından beri sürdürülen buğday fiyatlarını koruma görevi 1938'e TMO'ya devredilmiştir. Buğday Koruma Kanunu'nun kabul edildiği 1932'den TMO'nun kurulduğu 1938'e kadar hükümetçe toplam 541 milyon kilogram buğday 22 milyon lira bedelle satın alınmıştır.¹⁴⁴

İç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi ile alım gücü düşen çiftçilerin alım gücünü arttırarak gelişen sanayiye pazar oluşturulmak istenmesi bu destekleme alımlarında önemli bir etkiye sahip olmuştur.¹⁴⁵ İç ticaret hadlerini tarım lehine döndürmek için devlet tarımsal girdi fiyatlarını elden geldiğince ucuz tutmaya çalışmıştır.¹⁴⁶ Tarımsal girdi fiyatlarını düşük tutarak tarım ürünleri fiyatlarını düşük tutmaya çalışan devlet aynı zamanda tarımsal ihracatı da arttırmayı hedeflemiştir.

1932'lerden itibaren devletçiliğe yönelen tek parti rejimi iktisadi öncelikleri tarımsal mallar ihracatından iç pazara yönelik sanayileşmeye kaydırmıştır. Bu nedenle hükümetler fiyatların tarım aleyhine dönmesini olumsuz bir gelişme değil, sanayileşme için gerekli kaynakları sağlayacak bir fırsat olarak görmeye başlamışlardır. Özellikle buğdayda destekleme alımlarının başlatılmasına rağmen devletin hububat ve diğer tarımsal mal piyasalarına müdahalesi sınırlı kalmıştır. Kentlerde çalışanlar ucuz ekmek yiyebildikleri için ücretler de düşük kalmış, böylece sanayi kesiminde yüksek karların ve hızlı sermaye birikiminin ön koşulları oluşturulmuştur.¹⁴⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir rol oynayan ve Dünya İktisat Buhranı'yla birlikte daha da önemi artan ihracata dönük tarım anlayışı 1933'lerden sonra odak noktası olmaktan çıkmış, devlet yatırımlarının itici

---

¹⁴⁴ Atasağun, a.g.e., s.307.

¹⁴⁵ **Meyvelerin Piyasaya Hazırlanmalarına Dair Rapor 1-2**, Ankara Ziraat Vekaleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938, s.12-24.

¹⁴⁶ Selahattin Kandemir, **Köy Kalkınması hakkında Rapor**, Ankara, Ziraat Vekaleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 1938, s.3-21.

¹⁴⁷ Şevket PAMUK, **"İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm"**, **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları, No: 18, 1988, s.91-93.

gücü oluşturduğu genel bir ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiştir. Bahsettiğimiz bu ithal ikameci sanayileşme politikası tarım kesiminden ciddi bir kaynak transferini gerektirmiştir. Çünkü 1929 İktisat buhranı sonrasında yabancı sermaye ve dış borç yokluğunda yükü tarım kesiminin taşıması adeta zorunluluk haline dönüşmüştür. Tarım kesiminin bu yükü rahat taşıyabilmesi için özellikle devletçilik politikasının da etkisiyle birlikte cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren “ihracat için üretim yapan büyük çiftçilere yapılan önemli destek yerini yavaş yavaş destekleme alımları yoluyla Orta Anadolu’da ülke buğdayının üçte ikisinden çoğunu üreten küçük ve orta ölçekli çiftçilere bırakmıştır. Hükümet ülkenin her yerinde kurduğu satın alma büroları aracılığıyla piyasa fiyatının çok üstünde fiyatlarla buğday almıştır. Bu dönemde yine üretimi arttırmak amacıyla besi ve çekim hayvanlarından alınan vergiler azaltılmış, demiryolu navlunları %50 ile %75 arasında düşürülmüştür. Aslında bu gibi önlemlerle ihracata ya da piyasaya dönük değil ihtiyaçların karşılanmasına dönük bir tarım politikası izlenmiştir.¹⁴⁸

Tarımda devletçilik politikasıyla birlikte küçük üreticiliğin çok yaygın olduğu ve üretiminin yeterince büyük pazarlara açılmadığı bir ülkede, dünya konjonktüründe tarımsal fiyatların düştüğü ve bu düşük fiyatların ülke içine aynen yansıtıldığı bir dönemde tarımsal gelişmeyi hızlandıracak teknolojinin ülkeye girişinin nasıl sağlanabileceği iki açıdan ele alınmıştır. Birinci yol olarak devlet büyük çiftlik sahipleri sermaye yatırımı yerine çiftliklerini ortakçılar eliyle parçalayarak işletmeyi tercih etmişlerdir. Yeterli talep ve emek bulunamadığı için çiftlik alanlarının büyük kısımları boş bırakılmıştır. Bu şartlar altında ve dönemin devletçilik anlayışıyla da uygun olarak ileri teknoloji ve modern tarım devlet eliyle getirilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁹

Devlet tarıma başka yollardan da katkılarda bulunmaya çalışmıştır. Dışarıdan özellikle Rumeli’den gelen göçmenlere ve çeşitli tabii afetlerin

---

¹⁴⁸ İlhan TEKELİ - Selim İLKİN, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara, Yurt Yayınları, No: 18, 1988, s.37-46.

¹⁴⁹ Tekeli-İlkin, **a.g.m.**, s.89.

neticesinde yardıma muhtaç hale gelen üreticilere ödünç olarak tohumluk ve yemeklik buğday verilmesi için 2661 sayı ve 29.12.1934 tarihli kanun kabul edilmiştir.¹⁵⁰ Bu kanunun birinci maddesi gereğince: Hükümet namına Ziraat Bankası'nca satın alınan, buğdaylardan yardıma muhtaç çiftçilere ve muhacirlere mal olduğu fiyatla veya aynen tahsil olunmak üzere Vekiller Heyeti kararıyla, 1 milyon liraya kadarının zincirleme borçlanma yoluyla ve iki yıl vade ile yemeklik veyahut tohumluk olarak verilmesi uygun görülmüştür. Yine aynı kanuna göre; eğer o yılın mahsulü çiftçinin borcunu ödeyemeyecek kadar az olursa, Vekiller Heyeti kararıyla borç geri bırakılabilecekti. Daha sonra 1 milyon liralık buğday dağıtım yetkisi ve 1935'te 2.250.000, 1937'de de 3.750.000 liraya çıkarılmıştır. Devletin sınırlı imkanlarından dolayı bu sınırlar hiçbir zaman aşılmamıştır. 2661 sayılı kanunla 1934-1938 seneleri arasında muhtaç durumdaki köylü ve göçmenlere toplam 3 milyon lira değerinde 57 milyon kilo buğday dağıtılmıştır. Bu buğdayın 35.797.000 kilosu 1935 yılında dağıtılmıştır.¹⁵¹

Memleketimizin iklim ve toprak şartları tarımsal ürünlere imkan vermesine rağmen, Türk tarımı tek yönlü gelişmiştir. Tek yönlü tarım tarla tarımının, bahçe ve bağ tarımına göre daha büyük ağırlık verilmesi ve ziraat sanatlarının ve hayvancılığın yeterince gelişmemiş olması şeklinde kendini göstermektedir. Bu tek yönlü tarım sadece değişik tarım şubelerinde değil, tarla tarımı için de söz konusudur. Tarla tarımının hemen hemen tamamına yakını hububattan oluşmaktadır. Bu ise her yıl aynı ürün yetiştirilen tarlalarda verimsizliğe ve çiftçilerin teknik bakımından geri kalmasına yol açmıştır. Tarımın çeşitlenmesi yoluyla rasyonel çiftçilik geliştirilebilmiştir.¹⁵²

Tarımda çeşitlendirmeye gidilmesine ilk olarak özellikle Orta Anadolu gibi nadas yapılan ve gübrelemenin yetersiz olduğu topraklarda başlanmıştır. Bakliyat, mısır ve yağ bitkileri gibi bitkilerle hububatın değiştirilerek ekilmesi yoluna gidilmiştir. Ayçiçeği, hintyağı bitkisi gibi yağ bitkileri deneme

---

¹⁵⁰ **Düştur**, C. 16, s.467.

¹⁵¹ Atasağun, **a.g.e.**, s.311.

¹⁵² Şevket Raşit HATİPOĞLU, "Kendimize Yeten Ziraat", **Ziraat Gazetesi**, No:9, C.5, Ankara, Yeni Gün Matbaası, (Eylül 1934) s.265.

istasyonları aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ordu ve Adapazarı gibi merkezlerde soya yetiştirilmeye gayret edilmiş, hatta Almanya'ya 1936'da 200 ton soya ihraç edilmiş ancak ekim alanları yaygınlaştırılamamıştır.¹⁵³ 1932'den sonra yeşil gübre ve hayvan yemi olarak kullanılabilecek Sudan Çayı, Türkistan Yoncası gibi yem bitkileri de çeşitlendirme amacıyla Trakya ve Çukurova'da yetiştirilmeye başlanmıştır.¹⁵⁴

Devletçilik politikasının uygulandığı dönemin tarım politikalarının diğer dönemlerden başka bir farkı daha vardır.¹⁵⁵ Bu dönemde özellikle ıslah istasyonlarında sadece değişik koşullar için tohumlar üretilmeye çalışılmamış, kurak şartlarda verimi etkileyen faktörler üzerinde durularak özellikle ucuz hububat yetiştirme denemeleri yapılmıştır. Mesela; Eskişehir'de ki "kuru tarım" istasyonu bu çalışmalar için oluşturulmuştur.¹⁵⁶ Bu istasyonda yapılan çalışmalar neticesinde kurak koşullarda verimi etkileyen en önemli faktörün nadasların sürülme zamanı olduğu saptanmıştır. Yapılan bu tür çalışmalar sonraki yıllarda meyvelerini vermeye başlamıştır. 1937'de Çifteler'de çiftçiler 3,5 kuruş teslim fiyatıyla buğday üretimi gerçekleştirmiştir.¹⁵⁷

1933 yılından sonra devletçilik anlayışına paralel olarak tarım ikinci plana atılmıştır. Ancak yine de tarım ve sanayinin birbirine destek olarak yürütülmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır. 1933'lere kadar sürekli tarımsal kalkınmayı ve serbest girişimi ön planda tutan Atatürk 1933 yılından sonra tarım ve sanayiye birlikte telaffuz etmeye başlamıştır. Mesela 9 Mayıs 1935'te yapılan CHP Dördüncü Büyük Kongresi'nde: "Tarım ve endüstri hareketimiz birbirini kollayan tedbirlerle yapılmaktadır." Demiştir.¹⁵⁸

---

¹⁵³ Şeyda Ziya KERESTECİOĞLU, "Soya Nebati", **Dönüm**, No: 31, (Ocak 1935) s.302.

¹⁵⁴ **Atasağun, a.g.e., s.305-313.**

¹⁵⁵ **Şevket Rasit HATİPOĞLU** "Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi" **Dönüm**, S.1, Yıl 5, Ankara, 1939, s.33-38

¹⁵⁶ "Türkiye'de Zirai Araştırma Müesseseleri", **Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi**, B/1, Ankara, 1938, s.4-5.

¹⁵⁷ **Türk Ekonomisi**, S.5, Yıl: 1, Ankara, Recep Ulusoğlu Matbaası, 1943, s.150-153.

¹⁵⁸ **CHP Dördüncü Büyük Kurultayı (Mayıs 1935)** Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları, Belgeler, Takım 2, Ankara, 1938, s.11-12.

g. Altıncı İnönü Hükümeti (7 Mart 1935)

Altıncı İnönü Hükümeti Programı'nda tarıma yönelik detaylı açıklamalar olmamasına rağmen Mayıs 1935'te toplanan CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda tarımla ilgili olarak 17 maddelik bir program yer almıştır.¹⁵⁹ Bu programda tarımla ilgili birçok konuda detaylarına girilerek açıklamalar yapılmıştır. Programda; tarımsal kredilerin, konserveçiliğin, toprak ürünlerinin kıymetlendirilmesinin, sulama işlerinin, tarım bankasının, kooperatifçiliğin, ürün kalitesinin, tarım endüstrisinin, köy okullarının, tarımsal yayınların ve kaliteli ürün yetiştirilmesinin öneminden ve gerekliliğinden bahsedilmiştir.

1931'den itibaren CHP parti programına alınan devletçilik anlayışı Altıncı İnönü Hükümeti Programı'na da damgasını vurmuştur. Programda hükümetin iktisadi görüşleri anlatılırken şeker, kömür, çimento gibi mahsullerin fiyatları üzerinde önemli indirimler yapılacağından, yerli ürün ve mamullerin bedellerinin ucuzlatılacağından ve bütün bunların devlet eliyle yapılmasının faydalarından bahsedilmektedir. Demiryollarının, rıhtımların ve limanların devlet elinde bulunmasının zorunlu olduğu, ekonomide zamanın şart ve isteklerinin de artık değiştiği kaydedilmektedir.¹⁶⁰

h. Birinci Celal Bayar Hükümeti (8 Kasım 1937)

Altıncı İnönü Hükümeti'nden sonra 8 Kasım 1937 tarihinde Birinci Celal Bayar Hükümeti kurulmuştur.¹⁶¹ Bu hükümet programının en büyük özelliği iktisadi konuların çok ayrıntılı bir şekilde programda düzenlenmiş olmasıdır.¹⁶² Celal Bayar Hükümeti Programı aynı zamanda devletçilik anlayışında bir yumuşamayı da ifade etmektedir. Programda fert tarafından yapılabilecek işlerin fertlerce yapılmasının himaye ve teşvik edileceği belirtilmiştir. Ferdî mesai ve sermayenin yetmediği durumlarda devletin

---

¹⁵⁹ "CHP Dördüncü Büyük Kurultayı, (Mayıs 1935)" Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınları, Belgeler, Takım 2, Ankara, 1938, s.11.

¹⁶⁰ "Altıncı İsmet İnönü Hükümeti Programı (7 Mart 1935)", **TBMM Tutanak Dergisi**, C.20; İnan, **a.g.e.**, s. 119-120.

¹⁶¹ "Celal Bayar Hükümet Programı (8 Kasım 1937)", **TBMM Tutanak Dergisi**, C.20.

devreye girmesi düşünülmüştür. Programda öncelik diğer programlardan farklı ve dönemin özelliğine aykırı olarak tarıma verilmiştir.

Celal Bayar'a göre çiftçinin ve köylünün satın alma gücünün artırılması ve tarımsal kalkınmanın yapılabilmesi için geniş bir planlama hareketi başlanmalıydı. Bu çerçevede yapılması gerekenler şunlardı;

- Teknik ve rasyonel tarımın geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Topraksız çiftçi bırakılmayacak,
- Kaliteli ve ucuz ürün elde etmek için çabalar arttırılacak, tarımda ticarileşmenin sağlanması için bütün yollara başvurulacaktır.¹⁶³

-İş araçlarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak,

-Tarım bölgelerine göre özel tedbirler almak, bölgelere uygun çok iyi ve ucuz üretim gerçekleştirmek,

-Küçük çiftçiler için at alımını teşvik etmek ve bunları vergiden muaf tutmak,

-Köylüler için küçük pulluk, büyük çiftçiler için traktör kullanımını yaygınlaştırmak,

-Ülkeyi iklim, su ve toprak bakımından bölgelere ayırmak,

-Her bölgenin özel şartlarına en uygun üretim şeklini ve ürün çeşitlerini tespit etmek,

-Devlet üretim çiftliklerinin yaygınlaştırarak buldukları bölgelerde tarımsal kalkınmayı sağlamak,

-Çiftçilerin çok çeşit ama az üretim yerine az çeşit çok üretim yapmasını sağlamak,

-Çiftçileri örgütlemek

---

¹⁶² "Celal Bayar Hükümet Programı (8 Kasım 1937)", **TBMM Tutanak Dergisi**, C.20.

¹⁶³ "**Başvekil Celal Bayar'ın 8.11.1937 Tarihli Program Nutku**" Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Takım: 2, Ankara, 1938, s.19-28.

- Tarımsal ürünlerin ticarete elverişli tipler haline getirilmesini sağlamak,
  - Bitkisel ve hayvansal hastalıklara karşı gerekli mücadeleyi yapmak,
  - Meyve ihracatının gerçekleşmesini sağlamak,
  - Sütçülüğün ve süt sanayiinin gelişmesini sağlamak,
  - Çiftçi yetiştirmek için çiftçi okulları açmak,
  - Tütün, üretiminden başlayarak ticaret, imalat sahası gibi her kademedede tekrar ele almak ve maliyetini düşürmek,
  - Hayvan vergisinin şekil ve içeriğini değiştirmek¹⁶⁴
- gibi konulara hükümet programında yer vermiştir.

D. 1923-1938 DÖNEMİ TARIMSAL ÜRETİM POLİTİKALARI

a. BUĞDAY POLİTİKASI

a.1. Tohumlukların İyileştirilmesi Çabaları

Tarımsal üretimde verimi arttırmak ve ürün kalitesini yükseltmek için, bu alanda kullanılan temel girdi olan tohumlukların iyileştirilmesi ve hayvan cinslerinin ıslahı, cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Bu amaçla, söz konusu girdilerin ithali, yurt içinde bulunan ve ülke şartlarına dayanıklı cinslerin geliştirilmesi ve çeşitlerinin arttırılması, belli cinslerin ekimi için uygun bölgelerin belirlenmesi ve bilimsel araştırmaların desteklenmesi yöntemine başvurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, uzun süren savaşlar ve çiftçilerin kullanılan tarım araçlarının ilköllüğü, tarlaların ekime iyi hazırlanamamasına yol açmış, bunun sonucunda da tohumluklar verimli olmaktan çıkmaya başlamıştır. Tohumlukların bozulması hastalıklara karşı olan direncini olumsuz yönde etkilemiş ve verim kabiliyetlerini düşürmüştür.

---

¹⁶⁴ Arar , a.g.e .s.74-106

Tohumların kalitesinin iyileştirilmesi çalışmalarına 1925 yılında başlanmıştır. Bu çalışmalar çok verimli, yüksek kaliteli, hastalıklara ve kurağa karşı dayanıklı tohumların geliştirilmesi ve arıtılması; arıtılan tohumların hangi bölgelerde verimli olacağına anlaşılması için ekim denemeleri yapılması; bu tohumların çoğaltılması çiftçilere dağıtılması ve dolayısıyla çiftçilerin elindeki kötü tohumların iyi tohumlarla değiştirilmesi amaçlarına yönelik olarak sürdürülmüştür.¹⁶⁵ Tohumların iyileştirilmesi ve arıtılması işlemini yapacak istasyonların kurulmasına da aynı tarihte başlanmıştır.

Verimi arttırmak ve kaliteli ürün elde ederek ihracatı fazlaştırmak amacıyla otuzlu yıllarda buğday cinslerinin iyileştirilmesi çabalarına hız verilmiştir. Özellikle Avrupa'ya yapılacak ihracatta Amerikan buğdayı ile rekabet edebilmek için un kalitesi yüksek ve pişirme derecesi iyi buğday cinslerinin geliştirilmesi gerekmiştir. Bunun içinde aynı tarla içinde bile görünen değişik buğday cinslerini standartize etmek, bölgelerin iklim ve arazi koşullarına en uygun cinsi saptamak gerekmektedir.

Uygun tohum cinslerinin belirlenmesi ve iyileştirme işlemlerinin yapılması amacıyla 1931 yılına kadar beş tohum istasyonu kurulmuştur. Ankara, Yeşilköy, Eskişehir, Adapazarı ve Adana'da kurulan istasyonlarda üç çeşit iyileştirilmiş ve arıtılmış tohum elde edilmiştir. 1931–1934 yılları arasında Nazilli'de kurulan istasyonda dahil olmak üzere tohum istasyonlarında geliştirilmiş dört adet yumuşak buğday, dört adet sert buğday, ikişer adet arpa ve mısır, birer adet de yulaf ve çavdar tohum çeşidi elde edilmiştir. Sonraki yıllarda Erzurum tohum ıslah istasyonunun kurulması ile birlikte, 1938 yılına gelindiğinde tohum ıslah istasyonlarının sayısı yediye çıkmıştır.

Tarımsal üretimde buğdayın üstünlüğü arıtılan ve çoğaltılıp dağıtılan tohumların da bu ürüne yönelik olması sonucunu getirmiştir. 1931-1934 yıllarında dağıtılan toplam 376.714 kilo tohumluğun 275.311 kilosunu buğday tohumu oluşturmuştur. Bu miktar, dağıtılan tohumlukların %72,6'lık kısmını oluşturmaktadır. Çoğaltma tohumlarının yeni kurulmaya başlanması nedeni

---

¹⁶⁵ Ziraat Bakanlığı Ziraat Umum Müdürlüğüne **CHP 4. Büyük Kurultayına sunulan rapor, Ziraat Gazetesi**, 1935 S. 5, s.130- 144.

ile 1931 ve 1932 yılında dağıtım miktarı düşük olmuştur. Tohum üretiminin arttırılması ile birlikte 1933 yılında dağıtılan miktar bir önceki yıla göre iki katına çıkmış, bu artış 1934 yılında da iki katına çıkarak devam etmiştir.¹⁶⁶

a.2. Yemeklik ve Tohumluk Buğdayın Dağıtılması

Buğday ekimi için kullanılan yerli tohumlukların birçok çeşidinin bozulmuş ve hastalıklara karşı dayanıklılığını kaybetmiş olması, olumsuz doğa koşulları ve izlenen göçmen politikası üreticilere, tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılmasını sürekli uygulanan bir politika haline getirmiştir. Otuzlu yılların başına kadar dağıtılan buğday, çoğunlukla iç piyasadan alınan ve ithal edilen buğdaylar olmuştur. İthal edilen tohumların yetersizliği bu dönemde kaliteli tohum dağıtımının sınırlı kalınmasına yol açmıştır.

Zor durumdaki çiftçilere tohumluk ve çift hayvanı dağıtılması Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte başlamıştır. Bu alandaki ilk uygulama 1921 yılında yürürlüğe girmiş ve gereksinimleri karşılamak için 300.000 liralık tohumluk ve çift hayvanı bedeli dağıtılmıştır. Tahsis edilen miktar Ziraat Bankası'nca müteselsil kefalet yöntemi ile dağıtılmış ve verilen borçlardan faiz alınmamıştır. Yirmili yıllarda bu alanda yapılan yardımlar 1923 yılındaki tohumluk, çift hayvanı ve zirai alet için 2.900.000 liralık tahsilâtla devam etmiştir. Bu miktarın dağıtımında muhtaç çiftçinin faizsiz olarak borçlandırılması yöntemi ile Ziraat Bankası'nca yapılmıştır.

Otuzlu yılların başında üreticilere, tohumluk gereksinimini karşılamak amacıyla yapılan ilkyardım, Ziraat Bankası'nın peşin para karşılığı dağıttığı tohumlukların maliyet ve satış fiyatları arasındaki zararın hükümetçe karşılanması olmuştur. Bu alandaki asıl gelişme ise gelen muhacir ve mülteci sayısındaki artışla ortaya çıkmıştır. Haziran 1934'den Aralık 1934'e kadar 20 bini aşkın muhacir Türkiye'ye gelmiştir.¹⁶⁷ Gelenlerin büyük bir bölümünün yemeklik ve tohumluk buğdaya gereksinimler olmuştur. Söz konusu

---

¹⁶⁶ Ziraat Bakanlığı Ziraat Umum Müdürlüğü'nce C.H.P. 4.Büyük Kurultayına Sunulan Rapordaki 1 Nolu Grafik Baz Alınmıştır.

¹⁶⁷ 2661 Sayılı Yasanın Niçinleri, Kuruç, Bilsay **Belgelerle Türkiye İhtisas Politikası (1933,1935)**. C.2 s.558.

sorunların çözümlenmesi amacıyla 29.12.1934 tarihinde, 2661 sayılı muhacirlere ve muhtaç çiftçilere ödünç tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılması hakkında kanun yürürlüğe sokulmuştur.¹⁶⁸Ziraat Bankası'nca hükümet adına satın alınıp depolanan buğdaylarda, muhacirlere ve kuraklık, dolu, sel gibi felaketlere uğrayan çiftçilere İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Bir Milyon liralık tohumluluk ve yemeklik buğday dağıtımı yapılmıştır. Dağıtımlar zincirleme borçlanma yolu ile iki yıl vadeli olarak gerçekleştirilmiştir.

Sulama olanaklarının kısıtlı oluşu ve dolayısıyla buğday üretiminin doğa şartlarına bağlılığı, üreticilere yapılan bu yardımları neredeyse sürekli hale getirmiştir.1937 yılına kadar gelecek göçmenlerin ise 25.000 ton civarında buğdaya gereksinimlerinin olacağı tahmin edilmiştir.¹⁶⁹ Öte yandan yapılan yardımlar, ticari bir amaç gütmendiğinden, buğdayın maliyet fiyatı üzerinden yapılmakta ve faiz ve dağıtım masrafları, yardımı alanlara yansıtılmamıştır. Fakat bu faiz ve masraflar önemli bir toplam tutmakta ve söz konusu giderler Ziraat Bankası'nın buğday alımları için belirlenen buğday hesabından yapıldığından, bu hesabı kemirmekte ve bankanın buğday alımlarını zora sokmuştur. Bu zararların giderilmesi için yardımlarla ilgili Ziraat Bankası'nda ayrı bir yardım hesabının açılması gerekmiştir.

Bu nedenle buğday dağıtımını "esaslı ve devamlı bir nizama tabii tutmak" için yeni bir düzenleme yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. 2661 ve 2863 sayılı yasaların hükümlerini kaldıran Göçmenlerle Nakledilenlere ve Muhtaç Çiftçilere Tohumluluk ve Yemeklik Dağıtılması Hakkında Kanun 24.06.1937'de yürürlüğe girmiş ve yardım miktarı 3.750.000 liraya çıkartılarak, dağıtılacak miktarda 1.500.000 liralık bir artış gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁰ Önceki yıllarda yapılan harcamalarla birlikte tahsis edilen yeni miktar Ziraat Bankası'nda açılan tohumluluk ve yemeklik buğday yardımı hesabına aktarılmış ve bu konu ile ilgili işlemler de bu hesabın

---

¹⁶⁸ **Düster**, 3.Tertip. C.16.s.467

¹⁶⁹ Göçmenlerle Nakil Edilen ve Muhtaç Çiftçilere Tohumluk ve Yemeklik Dağıtılması Hakkında Kanunla İlgili Esbabı Mucibe ve Encümen Mazbataları TBMM Zabıt Cerideleri, Yıl:1937, C.16 sıra sayısı, 251

¹⁷⁰ 3242 Sayılı Yasa **Düster**, 3. Tertip. C.18, s.1322.

kullanılmasına geçilmiştir. Yardımlarla ilgili nakti veya aynı (buğday olarak) tahsilat yapıldıkça bu miktarlar tekrar dağıtım için kullanılmıştır. Dağıtılan buğdaylar Ziraat Bankası'nın satın aldığı ve depoladığı buğdaylardan yapılmaya devam edilmiş ancak, dağıtımının yapılacağı bölgede buğday fiyatları bankanın fiyatlarından düşükse yapılan yardım, banka stoklarından değil, bölgedeki buğdaylardan satın alınıp dağıtılması biçiminde gerçekleştirilmiştir. 1935-1938 yılları arasında dağıtılan buğday miktarı 17.931.450 kilosu 1935-36 yılları arasında 6.023.430 kilosu 1936-37 yılında ve 789.300, 302.256 ve 929.014 lira olmuştur.¹⁷¹

1920'li yılların sonuna doğru etkili olan olumsuz hava koşulları Trakya'daki ekilen tohumları çürütmüş; Adana, Mersin, Maraş ve Gaziantep illerinde süne haşerati tohumluklara önemli ölçüde zarar vermiş ve bu bölgelerdeki zararların karşılanması için tohumluk dağıtılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Trakya bölgesi için Bulgaristan'dan diğer bölgeler için de Kıbrıs'tan tohumluk ithal edilmesi yoluna gidilmiştir.

Tohumluk ithal edilmesi beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. İthalatın ortaya çıkardığı başlıca sorun, ithal tohumluklarının fiyatlarının çiftçiye pahalıya gelmesi olmuştur. 1929 yılında Bulgaristan ve Kıbrıs'tan getirilen tohumlukların üreticiye dağıtımında "yüksek fiyat" sorunu ile karşılaşmıştır. İthal edilen tohumlukların alışı ve nakliye masraflarının yüksek olması, tohumluk fiyatlarının yüksek olması sonucunu doğurmuş ve tohumluklar çiftçilerce pahalı bulunarak alınmamıştır. Bu durum gerek tohumlukların ıslah edilmesi ve gerekse üretimin arttırılmasını engelleyici bir rol oynamıştır. İthal tohumlukların satış fiyatını arttıran bir başka maliyet de gümrük vergileri olmuştur.¹⁷² Ziraat Bankası'nın ithal ettiği tohumlukların bir okkasının bu yıllarda satış fiyatı otuz kuruş olmuştur. Bu fiyat üretici için yüksek bir fiyattır

---

¹⁷¹ Atasagun, **Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi Politikası**, s.219 Dağıtılan Tohumluk ve Yemeklik Buğday Miktar ve Değerleri İle İlgili Rakamlar çeşitli kaynaklarla farklı olarak verilmektedir. Örneğin Atasagun . **TC Ziraat Bankası** Adlı Kitabı s.311 de Bu Kez Farklı Rakamlar Verilmektedir. Dağıtılan Buğday ve Miktarları:1934-1935 Yılı 8.263.528 ; 1935-1936 Yılı 35.797.984 , 1936-1937 Yılı 6.023.430 ve 1937-1938 7.435.789 Kilo. Değerlerde Sırasıyla375.762 , 2.088.165 , 302.256 ve 462.787 Liradır.

¹⁷² Tohumlukların Gümrük Resminden İstisnasına Dair Kanun'a ait esbabı Mucibe, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yıl:1930, C19, Sıra no:172.

ve üreticinin tohumluk alımını zora sokmuştur. Örneğin Adana yöresinde kullanılan tohumluklar mahlut (karışık) olduğundan her yıl yenilenmesi gerekmektedir. Bu nedenle tohum ithalatına müracaat fazla olmuş fakat fiyatların pahalı olması nedeniyle Adana yöresi için getirilen tohumluklar bankanın depolarında kalmıştır. Bir yandan tohum ihtiyacı varken bir yandan da ithal edilen tohumların depolarda çürümesi, kaynakların boşa israf edilmesine yol açmıştır. Bu durum Bankanın bu işleri iyi organize edemediği ve bu türlü işlerden elini çekmesi düşüncelerini de kuvvetlendirmiştir.¹⁷³

Yukarda sözü edildiği gibi tarımsal gelişmeyi hızlandırmak ve üretimi artırmak amacıyla 1921 ile 1925 yılları arasında Maliye Ziraat ve İktisat vekaletleri bütçelerinden çiftçilere ayni ve nakti olarak tohumluk, çift hayvanı ve ziraat aletleri dağıtımı yapılmıştır. Bu yardımdan doğan borçların geri ödenmesi kuraklık ve ürün fiyatlarının düşmesi sonucu mümkün olmamıştır. Bu nedenle hükümetçe borç ertelemesine gidilmiş ve borçların son ödemesi ile ilgili süre 31 Aralık 1936 tarihi olarak belirlenmiştir.

On yıllık erteleme döneminin yetersiz kalması ve 14 Haziran 1934 yılında Ziraat Bankası'na olan çiftçi borçlarının on beş yıllık bir süre için ertelenmesi, 1921 ve 1925 yıllarından kalan borçlarla ilgili yeni bir ertelemeyi de gündeme getirmiştir.¹⁷⁴ Söz konusu borçlar 31,05,1937 tarihinde, ödemeleri 1937 tarihinde başlamak üzere 15 taksite bağlanmış ve söz konusu borçlarla ilgili faizler affedilmiştir.¹⁷⁵

a.3. Buğday Piyasasının Oluşturulması

Otuzlu yılların başlıca ürünü hububattır. Hububat ekimi 1929'dan 1937'ye kadar ekilen alanların %80 lik bölümünü kaplamıştır. Hububat içindeki en önemli kalemleri başta buğday olmak üzere arpa, mısır ve çavdar

---

¹⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yıl:1930, C.19, Sıra no:172.

¹⁷⁴ 3186 sayılı Ziraatı Takviye için 1337-1341 Senelerinde İktisat, Maliye ve Ziraat vekaletleri Bütçelerinden Çiftçilere yapılan Yardımlardan Doğan Borçlandırma Taksitlendirilmesine ve Faizlerin Affına Dair Kanunla İlgili Esbabı Mucibe ,**TBMM Zabıt Ceridesi** ,YIL:1937, C.18, Sıra Sayısı:164.

¹⁷⁵ 3186 sayılı yasa,Düster ,3,Tertip C.18, s.694.

oluşturmaktadır. Daneleri olarak da adlandırılan bu grup yaygın bir ekim alanına sahiptir. Bakliyat sınai bitkilerinin ekildiği alanlar, hububata oranla oldukça düşüktür. Burçak, fasulye, nohut ve bakla bakliyat cinslerinden ekimi en fazla yapılan ürünler olurken, sınai bitkilerinden pamuk diğer sınai bitkilerine göre ekim alanı en fazla olan bitkidir. Pamuğu patates, susam ve afyon-haşhaş izlemektedir. Şeker sanayinin temel girdisi olan pancar, 1934 yılında 57,887 hektarlık alana ekilirken, 1929-37 arasında ki diğer yıllarda 30,000 hektarın üzerine çıkmamıştır.¹⁷⁶

1936 ve 1937 yılları hububat üretiminde büyük artışların olduğu yıllar olmuştur. Bakliyat üretimi ise yıllara göre büyük değişiklik göstermemiştir. Sınai bitkilerinde ise istikrarlı bir artış gözlenmektedir. Her üç ürün grubu için 1932 yılı ortak bir özellik göstermektedir. 1932 yılı, bir önceki yılda görünen üretim artışının tersine, üretimde büyük düşüşlerin olduğu bir yıl olmuştur.

Ekilebilir alanların büyük kısmını kaplayan hububat üretimi içinde en büyük payı buğday oluşturmaktadır. Buğday üretimi diğer hububat ürünlerinin iki katı kadardır. Yetiştirilen buğdayın değerinin ise yıllık olarak 100-250 milyon lira arasında değiştiği tahmin edilmektedir.¹⁷⁷ Halkın temel besin kaynağı olması bakımından buğday üretimi her zaman için ülke ekonomisi bakımından önemli olmuştur. Yıllık üretim miktarına bağlı olarak değişen buğday fiyatları gerek tarım politikası ve gerekse diğer sektörlerle etkisi bakımından, genel ekonomik politikaların belirlenmesinde dikkate alınması zorunlu kalemi oluşturmuştur.

Hububat üretimi içinde buğdaydan sonra arpa ve mısır gelmektedir. Arpa hem yiyecek maddesi hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Mısır daha çok Karadeniz bölgesinde yetişmekte ve bu bölgenin önemli yiyecek maddesini oluşturmaktadır.

Tarım bölgeleri itibarıyla buğday ekimine bakıldığında en yaygın ekimin birinci, sekizinci ve dokuzuncu bölgelerde olduğu görülmektedir. Bu bölgeler

---

¹⁷⁶ **Tarım İstatistikleri (1934-37)** Ankara, 1939.

¹⁷⁷ 2056 sayılı Yasayla İlgili Esbabı Mucibe, Kuruç, a.g.y.,C.1, s.418.

ülkenin iç kısımları olup buğday ekimi için de uygun yerlerdir. Fakat buğday ekiminin yaygınlığı daha çok bu bölgelerin sulu tarım için elverişli olmamasından ileri gelmektedir. Buğday üretiminin sulama gerektirmemesi, köylünün temel tüketim maddesi olması, bu ürüne yönelmeyi kolaylaştırmıştır.

Sekizinci bölge hariç, birinci ve dokuzuncu bölgeler aynı zamanda toprak genişliği ve her sene sürülüp ekilen topraklar bakımından Türkiye'nin en geniş bölgeleridir.¹⁷⁸

Tarım bölgeleri:

I. Bölge: Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırşehir, Kütahya, Yozgat

II. Bölge:

Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, İzmir, Isparta, Manisa, Muğla

III. Bölge: Bursa, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Tekirdağ

IV. Bölge: Antalya, Antep, İçel, Maraş, Seyhan.

V. Bölge: Ağrı, Erzincan, Erzurum, Kars.

VI. Bölge: Diyarbakır, Mardin, Muş, Siirt, Urfa, Van.

VII. Bölge:

Çoruh, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Samsun, Sinop, Trabzon, Zonguldak.

VIII. Bölge: Amasya, Elaziz, Malatya, Sivas, Tokat.

IX. Bölge: Afyon karahisar, Kayseri, Konya, Niğde.

Kaynak: Tarım İstatistikleri 1931 – 34, Tarım İstatistikleri 1934 – 37.

---

¹⁷⁸ DİE, **Tarım İstatistikleri** (1931-1934) Ankara, 1936, s.1-47; DİE, **Tarım İstatistikleri** (1934-1937) Ankara, 1939, s.6-47.

Ayrıca bu bölgedeki köylü nüfusu toplamı 1927 ve 1935 nüfus sayımına göre sırasıyla 3,734,421 ve 4,314,523 dür. Bu da yine sırasıyla toplam köylü nüfusunun % 36,10 ve %34,92 'sini oluşturmaktadır. İşlenmekte olan toprakların büyük bir kısmı buğday ekiminde kullanılırken köylü nüfusunun da 3/1'i bu işle uğraşmaktadır. Bu durum 30'lu yıllarda Türkiye tarımında henüz ürün çeşitlemesinin yeterince yaygınlaşmadığını göstermektedir. Miktar ve değer olarak buğday üretiminin ağırlıkta olması, buğday ile ilgili politikalara da önem kazandırmıştır. Oysa tarım üretiminde hububatın bu ağırlığı, tarımın geriliğini gösteren bir unsurdur. Ulaşım olanaklarının yetersizliği ve tarım tekniklerinin gelişmemiş olması, pazar için üretimi kısıtlamaktadır. Bu nedenle üretim yakın bölgeler ve daha çok üreticinin kendi gereksinimi için yapılmaktadır. Bu durum önceliğin, temel besin olan hububata verilmesine yol açmaktadır. Ulaşım ve teknik olanaklarının gelişkin olduğu ticarete açık bölgelerde hububat üretimin düşmesi bu durumu açıklamaktadır. Ayrıca tarımsal üretiminde tek ürünün ağırlıkta olması, ekonomik bunalımdan etkilenme oranını artırmaktadır. 1931 yılında hububat ürününde ortaya çıkan bunalım, köylülerin büyük bir bölümünü etkilemiş ve yoksullaştırmıştır.

Yılda altı yedi milyon kental (600,000 – 700,000 ton) buğday satan üreticiler 1928 yılından sonra kuraklık yıllarındaki üretim düşüşleri bir yana bırakılacak olursa artma eğilimine giren üretim artışlarından yeterince yararlanamamıştır. Bunun bir nedeni Dünya bunalımının etkisi işe ortaya çıkan tarımsal ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşler, diğer bir nedeni de içinde bulunduğu koşullar nedeni ile üreticinin, ürünü düşük fiyattan tüccara vermek durumunda kalmasıdır.

Buğday üreticisinin Dünya fiyatlarındaki düşüşten etkilenmeleri yanında hasattan hemen sonra buğdayı elinden çıkartmak zorunda olması, kaybını artıran bir başka nedendir. Köylü devlete, bankalara ve özellikle tefecilere olan borçlarını ödemek ve diğer tüketim gereksinimlerini karşılamak için buğdayı bir an önce elden çıkartmak zorunda kalmaktadır. Buğday üzerine varant işlemlerinin olmaması ve borçların harman sonuna denk getirilmiş olması, ürünün erken elden çıkarılması zorunlu duruma gelmektedir. Bu dönemde satışa çıkarılan buğday miktarı piyasanın tüketim gereksinimden

fazla olduğundan buğday fiyatları bu dönemde hızla düşmektedir. Örneğin 1931 yılında İstanbul'da yıllık ortalama buğday fiyatları 4,35 kuruş olmasına rağmen Mayıs ayındaki fiyat yumuşak buğdayda 7,3 kuruş,sert buğdayda 7,1 kuruş olmuştur. Bu fiyatlar Ekim sonunda 4,57 ve 4,87 kuruşa düşmüştür. 1932 yılının Mayıs ayında okkası 5,75 ve 5,7 kuruş olan söz konusu buğday fiyatları yeni ürün piyasaya çıkması ile 4 kuruş ve altına düşmüştür.¹⁷⁹

a.4. Buğday Piyasasına Devlet Müdahalesi

Küçük ve orta büyüklükte işletmelerde üretim yapan buğday üreticisi, öz tüketiminden fazla gerçekleştirdiği üretimini diğer tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, pazara götürüp satmaktadır. Bu anlamda pazara açılmıştır ve fiyat dalgalanmalarından etkilenir hale gelmiştir. Tefeciye sürekli borçlu olduğundan ve yeterli sermayesi olmadığından, ürünü hasat sonrasında rastlayan, fiyatların en düşük düzeyde belirlendiği dönemde elinden çıkarmak zorunda kalmaktadır.

Pazar ilişkilerini yeterince gelişmemesinin sonucu olarak, üreticilerinin varant muamelelerini yapamaması ve satış kooperatifleri yoluyla buğdayı değerlendirememesi, ürünü ucuz fiyattan tüccar – tefeciye satmak zorunda kalması, hükümeti bir takım önlemler almaya itmiştir.

Buğday ile ilgili destekleme politikaları 20 li yıllarda başlayıp devam eden tarım politikalarından en önemlisi olmuştur. Buğdayın tarımsal üretimde büyük bir yer tutması, halkın temel besin kaynağı olması ve tarım üreticilerinin büyük bir kısmının bu ürünün ekimi ile uğraşması, buğdayın desteklenmesindeki önemli etkindir. Yönetim, bu politikadan vazgeçilmesini “Milletin % 70 ‘inin sefaletle “ itilmesi olarak görmektedir. Ülke kalkınmasının tarım kesiminde üretilecek zenginlikle sağlanacağı görüşünde olan İsmet Paşa , “ Türk köylüsünü zengin etmeye çalışmayı siyasetinin ana hatlarından biri” olarak görmektedir.¹⁸⁰

---

¹⁷⁹ * **TBMM Zabıt Ceridesi** . Yıl: 1932, C.9, s.160 – 165

¹⁸⁰ Başvekil İsmet Paşa’ nın 9.11.1929’ da TBMM’nde yaptığı konuşma. Kuruç, **a.g.y.** , C.1, s.35

1931 ilk baharında yapılan seçimlerden sonra kurulan İsmet Paşa hükümetinin asıl amacı, uygulanan genel iktisat politikalarından ödün vermeksizin, Dünya bunalımın etkilerini en aza indirmek olmuştur. Denk bütçe, bu amacı gerçekleştirmede izlenen yoldur. Denk bütçe kamu tasarruflarını kısımaya dayansa da hükümet, tarım ürünlerinde koruma uygulamalarını sürdürme kararındadır. Kredi olanaklarının ve tarımsal yatırımların artırılması uygulamalarına devam etmeyi programına almıştır.¹⁸¹

Fakat Hükümet, “buğday meselesinde gerek mahsulün piyasaya arzını tanzim etmek ve gerek muhtelif seneler arasında ki fiyat farkını, gerekse aynı sene zarfında mevsimlik fiyat şartlarını tanzim ve tespit etmek için“ yasal hazırlıklara başlamış ve 1932 yılında piyasaya girerek üreticiden, belirlediği fiyattan buğday almıştır.¹⁸² 1932-1933 yılında alım kampanyasında Ziraat Bankası tarafından 14 yerde alım merkezi açılmıştır, merkezlerin sayısı 1933-34 yılında 23’e 1934-35 yılında 74’e ve 1935-36 yıllarında ise 85’e yükselmiştir. 1936-37 döneminde ise gereksiz olduğuna karar verilen 15 merkez kapatılmış ve alım merkezlerinin sayısı 70’e inmiştir. Fakat açılan bütün merkezlerde alım yapılması söz konusu olmamıştır. Alım merkezleri piyasanın gereklerine göre çalışmış, bu merkezler alım yapmadığı gibi yerleri de değişebilmiştir.¹⁸³ Buğday alımı ile ilgili uygulama, daha sonra ki düzenlemelerin başlangıcını oluşturmuştur.

Buğday piyasasına müdahaleyle, üreticinin ihtiyacı olan diğer tüketim maddelerini alabilmek için kendi tüketimi için ayırdığı buğdayı piyasaya arz etmek zorunda kalmasını önlemek ve fazla ürünü düşük fiyattan satmasına yol açan etkenleri ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. 2056 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanarak buğday alımları için devletçe belirlenecek fiyat, dalgalanmaları önleyeceğinden, istikrarlı bir piyasada üretici daha rahat hareket etme olanağını bulacaktır.

---

¹⁸¹ Başvekil İsmet Paşa’ın yeni hükümet programı görüşmeleri sırasında TBMM ‘nde yaptığı konuşma , Kuruç: a.g.y. . C.1, s.139

¹⁸² 10,7,1932 Tarih ve 2056 Sayılı Hükümetçe Ziraat Bankası’na mubayaa ettirilecek Buğday Hakkında Kanun, **Düştur**, 3. Tertip, C.13, s.1197

¹⁸³ Atasağun, Ziraat Bankası, s.307, Buğday Alım Merkezlerin Başlangıç Sayısı Çeşitli Kaynaklarda Farklı Olarak Verilmektedir. **Ziraat Gazetesi**, Yıl:1934, sayı 8, s.257 de alımların 1933 Yılında 20 Merkezde Yapıldığı, Bu Sayının Bir Yıl sonra 32 ye çıktığından Söz Edilmektedir.

Söz konusu yasayla hükümet gerek gördüğü durumda, buğday fiyatlarını korumak ve düzenlemek için üreticinin satacağı buğdayı, belirleyeceği fiyattan, Ziraat Bankası aracılığı ile alıp satabilme olanağını elde etmiştir. Yasadan da anlaşıldığı gibi Hükümetin sürekli olarak piyasaya müdahalesi söz konusu değildir.

a.5. Buğday Alımlarının Finanse Edilmesi

Buğday alımları için bütçeden ayrılan miktarın kısa sürede tükenmesi, alımların devamı için yeni kaynakların yaratılmasını zorunlu kılmıştır. Hükümette buğday unu üzerine vergi koyarak alımları finanse etme yoluna gitmiştir. Böylece üreticilerin fiyat düşüşlerinden kaynaklanan zararlarına tüketicilerde ortak edilmiştir. Unun piyasaya çıkış yerleri olan değirmenler, un fabrikaları ve gümrükler verginin tahsil edileceği noktalar olarak belirlenmiş ve köylülerin kendi tüketimlerini vergi dışı bırakmak için köy değirmenleri vergi kapsamı dışına çıkarılmıştır.

30.5.1934 tarihinde yürürlüğe giren 2466 sayılı Buğday Koruma Karşılığı Kanununu ile gerek yurt dışından ithal edilerek ve gerekse yurt içinde üretilecek unlardan alınacak vergiler düzenlenmiştir.¹⁸⁴ Yasayla un (buğday ve çavdar unları) ve unlu mamullerden (makarna, biskuvit, şehriye, irmik) vergi alınması yoluna gidilmiş ve bu gelirlerin buğday alımlarından doğan zararın karşılanması, Ziraat Bankası'ndan yapılmış ve yapılacak borçlanmaların ödenmesi ve tarımla ilgili bilimsel araştırmaların finansmanında kullanılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu vergilerin tüketicilerden alınması amaçlanmış, buğday üreticisi köylünün kendi tüketimi için ayırdığı unlar vergi kapsamı dışında tutulmuştur.

27.12.1934 tarihinde yürürlüğe giren 2643 sayılı Buğdayı Koruma Karşılığı Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren kanunu ile vergiye tabi olacak unlar, fabrikalarda yada fabrika sayılmayan değirmenlerde öğütülüp de satışa çıkarılan unlar ile ithal edilen her türlü buğday ve çavdar unları ve irmik olarak belirlenmiştir.¹⁸⁵ Bunun yanı sıra önceki yasada vergiye tabi olan

---

¹⁸⁴ **Düştur** , 3. Tertip, C.15, s.631

¹⁸⁵ **Düştur** , 3. Tertip, C.16, s.438.

bisküvi, makarna, şehriye de vergi kapsamında bırakılmıştır. Yapılan değişiklik sonucu sadece satışa çıkarılan unlar vergilendirileceği için kendi gereksinimi için ister un fabrikalarında isterse fabrika sayılmayan değirmenlerde buğday öğütener buğdayı koruma vergisi kapsamı dışında kalmışlardır. Böylece söz konusu vergide köklü bir değişiklik yapılmış ve üreticiler, hatta üretici olmayıp da buğdayı satın alarak sırf kendi gereksinimi için öğütener vergi ödeme yükümlüğünden kurtarılmışlardır.

a.6. Silo Ambar ve Toprak Mahsulleri Ofisinin Kurulması

Geniş köylü yığınlarını ilgilendiren buğday üretimi ve alım-satım, devletin alıcı olarak piyasaya girmesiyle doğrudan müdahalelere konu olmuştur. Hükümetçe Ziraat Bankası aracılığı ile buğday alımlarına başlanmasından sonra, alınan buğdayların depolanması ve korunması sorunları da gündeme gelmiştir. Bu amaçla buğday silo ve ambarlarının yapımı için girişimlere başlanmış ve söz konusu silo ve ambarlara depolama ve koruma dışında da işlevler yüklenmiştir.

Geniş köylü yığınlarının buğday ekimi uğraşmasına rağmen, elde edilen ürünün ambarlarda iyi saklanamaması bir takım sorunlara yol açmaktaydı. Uygun koşullarda depolanmayan buğdaylarda küflenme, kızışma, bitlenme ve güvelenme sıkça rastlanan durumlardı bu yüzden her yıl üreticinin uğradığı zarar büyük miktarlara ulaşmakta ve ekim için kullanılacak tohumun cinsi bozulmaktaydı ¹⁸⁶ Tohum cinsinin bozulması ise uzun dönemde verimi düşüren önemli bir etkidir.

Hükümet, silo ve ambarların yapımıyla kuraklık yıllarında ortaya çıkabilecek kıtlığı önlemeyi ve ulusal savunma için gerekli olan buğday stoklarını bulundurabilmeyi de amaçlamıştır.

Ziraat Bankası'nın ilk yıllarda buğday alım satımı sonucu elde ettiği kar oranının düşük olması silo ve ambar yapımı için kaynak yaratacak yeni bir düzenlemeyi gündeme getirmiştir. Alımların başlamasından kısa bir süre

---

¹⁸⁶ 2303 sayılı yasayla ilgili Ziraat Encümeni Mazbatası, Kuruç a.g.y. C.2. s.482.

sonra silo ve ambarların yapımını düzenleyen 2303 sayılı silo ve ambarlar hakkında Kanun, 22.06.1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁷

Silo ve ambarların yapımıyla ilgili karardan sonra bunların yapımına hemen başlanmış, bir yıl içinde Ankara, Konya, Eskişehir ve Sivas'da birer tane olmak üzere dörder bin tonluk dört büyük silo; Çerikli, Yerköy, Şefaati, Akşehir, Denizli ve Balıkesir'de de altı tane birer tonluk ambar yapılmıştır. Afyon Karahisar'daki beş bin tonluk silo ise 1936 yılında yapılmıştır. Bu yıldan sonra da yine dörder bin tonluk iki silo Polatlı ve Yerköy'de kullanıma sokulmuştur. Silolarda buğdayların iyi şartlarda korunması sağlanmış, yapılan tipleştirme (Buğdayı çeşitlerine göre ayırma) çalışmaları sonucunda daha kolay ihracat olanağı yaratılmıştır. Tipleştirme çalışmalarıyla ülkeye özgü çeşitli buğday türleri bir araya getirilmekte bunlar temizlenmekte ve istenen miktarları sağlamak kolaylaşmaktadır. Böylece buğday ihracatında karşılaşılan buğdayların temizlenmemiş olması, tiplerinin muayyen bulunmaması ve istenilen tipte, istenilen miktarda buğday isteğinin karşılanmaması sorunları da ortadan kaldırılmıştır.

Silo ve ambar yapımı aynı zamanda maliyetleri de düşürmektedir.Silo ve ambar olanağı bulunmayan üretici buğdayı bir an önce piyasaya çıkarmak zorunda kalmaktadır. Bu durum ürünü alıcı piyasasına hemen ulaştırılmasını gerektirmektedir. Böylece buğday çok sayıda el değiştirmekte ve her el değiştirişte sağlıksız ambarlarda depolanmaktadır. Bir yandan ürünün kalitesi bozulmakta bir yandan da çok defa verilen ambar kira parası maliyetleri arttırmaktadır.

1930'lu yıllarda cumhuriyet yönetimi buğdayı, ülke ekonomisi açısından en önemli ürün olarak görmektedir. Bu nedenle kıtlık yılları için elde stok bulundurma, yemeklik ve tohumluk buğday temin etme, üretici ve tüketici açısından fiyatlarını düzenleme politikalarını "Hayati bir ehemmiyete haiz" politikalar olarak görmüştür.¹⁸⁸ Bu amaçları gerçekleştirmek için 1932 yılından sonra, buğday fiyatlarının korunması ve düzenlenmesi amacıyla

---

¹⁸⁷ **Düster** ,3. Tertip, C.14, s.1527.

¹⁸⁸ 3491 Sayılı Yasa İle İlgili Maliye Encümeni Mazbatası, **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yıl:1938, C.26 Sıra Sayısı:295.

gerekli görünen yerlerde buğday alım ve satımına gidilmiş, silo, ambar, alım ve ihraç istasyonları kurulmuş alım ve satımdan dolayı ortaya çıkan zararlar bütçeden karşılanmıştır. Bu işlemlerin farklı merkezlerce yapılması yerine bir merkezden idare edilmesinin daha sağlıklı olacağı düşünülerek 1938 yılında, yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.

Başta buğday olmak üzere çeşitli hububatların alım satımı işlerini yaparak üretici ve tüketici açısından fiyatları düzenlemek, bunların işlenmesi ve standartlara göre ayrılması sağlanarak ihraç miktarlarını arttırmak ve afyon ürününün ihracı ile uğraşmak üzere 1938 yılında, Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuş ve sermayesinin tamamı devlet tarafından karşılanmıştır.¹⁸⁹Ofisin kurulması ile birlikte devlet, buğday dışındaki diğer hububat çeşitlerinin de alım satımına başlamıştır. Ofis gerekli göreceği yerde un ve ekmek fabrikaları kurup, satın alıp işletebildiği gibi diğer hububatlar içinde aynı işlemleri yapabilmektedir.

b. KÖYLÜNÜN TOPRAKLANDIRILMASI

Özel mülkiyetin hukuksal güvenceye alınması, Tanzimat'la başlayan hukuki bir süreçtir. Bunun tarımsal alana yansması 1858 Arazi Kanunnamesi ile olmuştur. Cumhuriyet rejimi ile birlikte toprak üzerinde özel mülkiyet haklarını tanıyıcı ve pekiştirici yasal düzenlemeler hız kazanmıştır.

1925 yılında kabul edilen Kadastro Yasası ile tapu kütüklerinin oluşturulmasına başlanmıştır. 1926'da çıkarılan Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu ile köylünün ve özellikle büyük toprak sahiplerinin mülkiyet hakları sağlamlaştırılmış, toprağın özel mülkiyet konusu olarak alım-satımı kolaylaştırılmıştır. Toprak üzerinde özel mülkiyet hakkının tanınması ve tarımsal toprakların alım-satımına konu olması, kapitalist üretim ilişkilerinin önünü açan önemli bir gelişme olmuştur.

Bu dönemde, topraksız köylüye toprak dağıtılması sistematik olarak gündeme gelmiştir. Oysa Barkan'ın deyişiyle çiftçinin topraklandırılması

---

¹⁸⁹ 3491 Sayılı Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu, Düstur, 3. Tertip, C.19, s.1486.

sorunu, kaynağını “memleketin zirai bünyesinde husule gelen soysuzlaşmalarla geri toprak münasebetlerinin doğurduğu huzursuzluklardan alan milli bir mesele” olarak çözümlenmek durumundadır”¹⁹⁰

c. MAKİNELİ TARIMIN ÖZENDİRİLMESİ

1923-1929 döneminde makineli tarımı özendirme, tarım politikaları içinde önemli bir yer tutmuş ve büyük toprakların işlenmesindeki iş gücü açığını kapatması açısından üretim artışlarını destekleyici olmuştur. Bu politikalar, makinalı tarım yapma olanaklarını elinde bulunduran büyük toprak sahiplerine dolaylı devlet desteği anlamına da gelmektedir.

Makineli tarımı özendirme politikalarıyla büyük çiftçiler ve yardımcıları askerlikten bağışık tutulmuş, akaryakıt ve kimyevi maddelere gümrük muafiyeti sağlanmış, hükümetin elindeki traktörler büyük çiftçilere uygun koşullarla kiralanmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında Ziraat Bankası eliyle alınan 70 traktörden 40 tanesi çiftçilere dağıtılmıştır. Kalan 30 traktörü ise banka kendisi işletmiştir.

1920’lerin başında tarımda makine kullanımı büyük işletmelerce yapılmaktaydı. Bu işletmeler demir pulluk cihazı ve motorlu pulluklar kullanılmaktaydı.¹⁹¹ Çeki gücü olarak kullanılan tarım makinelerinden traktörün bu yıllardaki sayısı oldukça düşüktür. 1924 yılına kadar 486’sı “Hükümet malı” olmak üzere ülkede 501 traktör bulunmaktadır.¹⁹² 1926 yılında traktörlerde kullanılan yakıtların gümrük vergisinden bağışık tutulması ile ilgili yasanın çıkmasından sonra traktör sayısı 600’e ve 1929’da da 2003’e yükselmiştir.¹⁹³ 1926-1929 döneminde söz konusu yasaya dayanılarak

---

¹⁹⁰ Ömer Lütfi BARKAN, “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri” *Türkiye’de Toprak Meselesi*, s.453

¹⁹¹ Tokdemir a.g.e. ,s.21

¹⁹² Tekeli – İlkin, a.g.e. s.83.

¹⁹³ Traktör sayıları ile ilgili rakamlar birçok araştırmacının yapıtında farklılık göstermektedir. Örneğin Toprak “*Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler*” adlı makalesinde traktör sayılarını 1924 için 500, 1928 için 1200 ve 1948 için 1750 olarak vermektedir. Tezel ise *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi adlı kitabında* (s.357) traktör sayılarının 1924’te 500 ve 1930’da 2000’i bulunduğunu söylemektedir.

makine kullanılan çiftçilere merkezi bütçeden yapılan vergi iade ödemelerinin toplamı 6.3 milyon TL'nı bulmuştur.¹⁹⁴

Makinelı tarımın özendirilmesi, devletin yanı sıra özel yabancı şirketlerce de yapılmıştır. Özellikle Anadolu Demir Yolu şirketi, rehin karşılığı köylülere her türlü makine ve alet satmaya çaba göstermiştir. Yine bu yıllar Türkiye'ye yoğun traktör girişinin olduğu yıllar olmuştur. Traktör sayıları çeşitli kaynaklara göre değişmekle birlikte 220 ile 2500 arasında traktör ülkeye girmiştir. Traktörlerin en yoğun geldiği ülke ise Amerika olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında makinelı tarım daha çok Akdeniz ve Ege bölgelerinin belirli yerlerinde yapılmaktaydı. Tarım makinelerinin toplam tarım aletleri içindeki payı %1 idi. Bunun yanında köylülerin %20'si üretim araçlarından yoksundu ve diğer köylü ailelerine işleyecekleri topraklar için bir karasaban bile düşmemektedir.¹⁹⁵

1926-1927 yıllarından sonra bunalımın etkilerinin hissedilmesiyle, makinelı tarımı özendirme politikaları, tartışma konusu olmaya başlamıştır. Büyük çiftçiler, emek kıtlığını ve makinelı tarımın sağladığı verimi ileri sürerek özendirmelerin devamını istemişlerdir. Öte yandan tanınan bağışlıkların getirdiği vergi ve gümrük gelirleri kaybı ve makinelı tarımın 50-60 milyon dönümlük tarımsal alanın yalnızca 1,5 milyon dönümünde yapıyor olması, özendirmelerin gözden geçirilmesini gündeme getirmiş ve otuzlu yıllarda makinelı tarımın özendirilmesinden vazgeçilmiştir.

d. TARIMSAL KREDİLER

1920'li yıllarda tarımsal kesimde pazarlanabilen ürünlerin yetersizliği, bu sektöre kredi verecek bir "kredi piyasasının" oluşmasını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde bankaların tarıma sağladığı krediler, küçük üreticiler yerine, tarımsal ürünlerin ihracatıyla uğraşan kesime yönelmiştir.¹⁹⁶ Daha çok tarım dışı kesimlere kredi veren bankaların tarıma ayırdıkları kredilerin büyük

---

¹⁹⁴ Tezel, a.g.e., s.356

¹⁹⁵ Silier, a.g.e., s.19

¹⁹⁶ Keyder, a.g.e. s.19.

bölümü de böylece tarım ürünlerinin ihracıyla uğraşan kesimlere gitmekteydi. Oysa tarımsal ihraç ürünlerinin büyük çoğunluğu küçük mülk sahibi köylülerce üretilmekteydi. Fakat bu kesimin sattığı ürünlerin tüccar tarafından düşük fiyatla alınması, küçük mülk sahibi köylülerin gelirini önemli oranda azaltmaktaydı. Bu da küçük üreticileri bankalar nezdinde, kredilerin geri ödenmesi açısından riskli konuma sokmaktaydı. Ayrıca bu dönemde bankacılık sektörünün yeterince gelişmemiş olması, bankaların çok sayıdaki küçük üreticilere ulaşmasını engellemekteydi. Böylece, bir yandan bankacılık sektörünün gelişme düzeyindeki yetersizlik, öte yandan kredilerin geri dönüşünü sağlayacak yeterli pazarlanabilir ürünün olmaması, yirmili yıllarda tarımda kredi sorununun önemli iki yönünü oluşturmuştur.

d.1. Tefecilik

Küçük köylülerin krediye gereksinme duydukları anda bu gereksinimleri, tüccarlar tarafından karşılanmaktaydı. Tüccarların borç veren kesim olarak tefeci kimlikleri, bu kesime tarımın aktardığı değeri çoğaltan bir etki yapmaktaydı. Tefecilik bir yandan köylü kesiminden değer aktarma işlevi görürken bir yandan da geçimlik ekonomilerin pazara açılması sürecini hızlandırmaktaydı. 1920'li yıllarda tarımda küçük işletmelerin yaygınlığı tefeciliğin de etkin ve yaygın bir kredi kurumu olmasını sağlamıştır.

Küçük köylülerin krediye gereksinme duydukları durumlar, doğa şartlarında meydana gelen olumsuz değişimler sonucu hasatın iyi olmaması, hasat öncesindeki tüketimini karşılamak için üretmediği ürünleri alma zorunluluğu ve üretimlerini sürdürmek için zaman zaman ortaya çıkan sermaye yenileme (karasaban yada öküz alma) çabalarıdır.

Tefeciden alınan borç, para ve aynı olarak iki türlü olabilmekteydi. Hasat sonrasında ödenmek üzere para olarak alınan borcun aylık faiz oranı %5 ile %10 arasında değişmekteydi.¹⁹⁷ Söz konusu borçlara uygulanan faiz oranları, bazı durumlarda yılda %100'ü aşıyordu.¹⁹⁸ Aynı olarak (tohumluk

---

¹⁹⁷ Keyder, a.g.e. s.174

¹⁹⁸ Tezel, a.g.e. s.348.

gibi) alınan borç ise aynı olarak ödenmekteydi. Her iki durumda da ürünün alıcısı borç verenin kendisi olduğundan ürün fiyatlarının düşük tutulması köylüleri belirlenen faiz oranlarının üstünde bir faiz oranı ile borcunu ödemek durumu ile karşı karşıya bırakmaktaydı.

İpotek karşılığı borç alındığı durumlarda ise genellikle yüksek miktarda borç alma söz konusu olmaktadır. Faiz oranının ve toprağın değerinin tefeci tarafından belirlenmesi, gerçek faiz oranını tefeci faizi olan %35-40'ın üzerine çıkarmaktaydı.¹⁹⁹

Hasatın kötü olması yada tarımsal ürün fiyatların düşmesi köylünün borcunu ödeyememesi ve toprağını elden çıkarması demektir. Bu durum küçük üreticileri arazilerini zamanla elden çıkarmak zorunda bırakıyordu. Böylece toprak belli ellerde toplanmış oluyordu. Tefecinin çoğu durumda büyük toprak sahibi olması bu mekanizmanın işlemlerini kolaylaştırmaktaydı. Toprağını kaybeden köylü ortakçı konumuna düşmekteydi. Bu dönemde ortakçılık ve tefecilik birbirlerini tamamlayan kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Köylünün toprak sahibine sürekli borçlu durumda kalması, ortakçılığın sürmesinin başlıca nedeni olmuştur. Dolayısıyla küçük üreticilere gereksinimlerini karşılayacak oranda krediyi düşük faizle sağlamak dönemin önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır.

d.2. Banka Kredileri

Bankaların tarım kesimine sağladığı tarımsal krediler, yetersiz olmasına karşın yirmili yıllarda %53 oranında bir artış göstermiştir. 1948 sabit fiyatlarıyla, 1924'te dağıtılan kredi miktarı 49 milyon TL. iken, bu miktar 1929'da 75 milyon TL.'na yükselmiştir. Bankacılık kesimi içinde önemli bir yeri olan Ziraat Bankası, 1937 yılına kadar daha çok ticari kredi dağıtmışsa da 1920'lerde dağıtmış olduğu tarımsal krediler, bankacılık kesimindeki en büyük payı oluşturmuştur. Ziraat Bankası'nın dağıttığı krediler 1924 yılında 34 milyona, 1928 yılında 52 milyona ve 1930 yılında 68 milyona

---

¹⁹⁹ Keyder, a.g.e.,s.176.

yükselmiştir.²⁰⁰ Bu dönemde tarım kredi kooperatiflerinin üreticilere verdiği tarımsal kredilerin varlığı da unutulmamalıdır.

Ziraat Bankası'nın 1920'li yıllarda yukarıda belirtilen miktarlarda dağıttığı kredilerin, bu bankanın kuruluş amacı düşünüldüğünde, yeterli olduğu söylenemez. 1923 öncesine göre, Cumhuriyetle birlikte bankanın tarım kesimine sağladığı kredi hacmi genişlemişse de "1923-1940 arasında bankanın sağladığı toplam kredilerin %60'ı ile %80'i arasında değişen bir bölümü ticari kredilere ayrılmıştır."²⁰¹

1929 öncesi kooperatifleşme çabaları, İktisat Vekaleti'nce 1923 yılında çıkarılan İstihsal Alım ve Satım Ortaklık (Kooperatif) Nizamnamesi'ne göre olmuştur. Bu nizamnameye göre kurulan Ödemiş Tütün Mahsulleri Kooperatifi (1924), Bursa Halk Tütünleri Kooperatifi (1925), Yeşil Bursa Tütün Ortaklığı (1925), Hendek Tütün Kooperatifi (1925), İzmit Tütüncüler Kooperatifi (1925), Bergama Tütün Mahsulleri Kooperatifi (1927), Tire Kazası Çiftçiler Kooperatifi (1927), Demirci Tasarruf Kooperatif Şirketi (1927), Samsun Tütün Mahsulleri Kooperatif Şirketi (1928), Uşak ve Köyleri Çiftçiler Birliği (1928), Çeşme Tütün Mahsulleri Birliği (1928), ve Manisa Üzüm Müstahsilleri Kooperatif Ortaklığı (1928) kısa sürelerle faaliyet gösterebilmişlerdir. Kurulan kooperatiflerin çoğunun faaliyet alanının, önemli ihraç ürünlerinden olan, tütün olması dikkat çekicidir. Tütün üretiminin küçük işletmelerde yapılıyor olması ve ticari değerinin fazla olması, kooperatifçiliğin, bu alandaki kredi ihtiyaçlarına yöneldiği görülmüştür.

Yirmili yıllarda temel tüketim maddesi olan buğdayın ülkenin ihtiyaçlarına yetecek düzeyde temin edilmesi önemli bir sorun olmuştur. Bu nedenle, bir yandan buğday ve un ithalatı yapılmış, bir yandan da yerli buğdayın üretimini artırmak için destekleme politikaları uygulamasına gidilmiştir. Hububat üretiminin teşvik ve korunması için gümrük resimleri yükseltilmiş ve demiryollarında indirimli tarife uygulamaları başlatılmıştır. Gümrük

---

²⁰⁰ Tezel, a.g.e.,s.200 ve s.351

²⁰¹ Yusuf Saim ATASAĞUN, **Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri (1929-1939)** İstanbul, 1940, s.2.

resimlerinde, 1924 yılında 12 misli resim alınmasının başlamasıyla buğday ve buğday ununun ithalat içindeki payı düşmeye başlamıştır.²⁰²

Bu koruma politikası ithal edilen buğday ve unun pahalıya mal olmasına neden olduğundan ekmek fiyatlarının artması sonucunu doğurmuştur. çünkü yerli buğdayın İstanbul'a nakli, ithalata göre daha pahalıya gelmektedir. Kısaca yerli buğday üretiminin desteklenmesi, ülke açısından pahalı bir politika olmuştur.

Buğday üreticilerine sağlanan diğer kolaylıklar tohumluk, çift hayvanı ve bu tür gereksinimlerinde kullanılmak üzere para verilmesi olmuştur. Fakat buğday ve un fiyatlarının yükselmesi, özendirmelere tepkilerin doğmasına yol açmıştır. Bu konuda yönetilen en önemli eleştiri ise hububat üretimini artırmaya yönelik özendirmelerin, ticari ürün üreticisine kaymış olmasıdır. Bunların ticari ürünlere yarayan makineli tarımı teşvik olanaklarıyla birleşmesi büyük toprak sahiplerinin kazançlarını artırmıştır.

e. VERGİ POLİTİKALARI

Aşarın kaldırılması üretimi artırmakla birlikte devletin vergi gelirlerinde önemli bir düşüşe yol açmıştır. "1924'de mültezimlerin öşür karşılığı yaptığı ödemeler toplam hükümet gelirin %22'sini ve dolaysız vergilerin %63'ünü oluşturmaktaydı.²⁰³ Aşar kaldırılmadan önceki son yılda, bütçe gelirlerinin %28,6'sını oluşturuyordu. Nitekim, aşarın kaldırıldığı 1925 yılı bütçe açığı, alışılacaktaki düzeyin üç katına çıkmıştı.²⁰⁴ Bütçe gelirlerindeki kayıpları karşılamak için öncelikle Arazi Vergisi sekiz misli artırılmıştır. Ayrıca, bu düzenleme ile birlikte, Toprak Mahsulleri Vergisi ile yeni bir vergi kaynağı yaratılmış ve pazarlanan hububat ürünlerinin değerinin %10'u ile ticari ürünlerin %8'i vergiye tabi tutulmuştur. Burada ticari ürünlerin (kuru üzüm, kuru incir, fındık, pamuk, ipek, tütün, susam) vergi oranının düşük tutulması, ihracatı teşvik için dikkat çekicidir. fakat yeni verginin tahsil masraflarının fazlalığı uygulamadan kaldırılmasına yol açmıştır. Oluşan vergi kayıpları tuz,

---

²⁰² Silier, a.g.e. s.25

²⁰³ Keyder, a.g.e.,s.53

²⁰⁴ ,Toprak, a.g.m. s.119.

pamuklu ve yönlü dokumalardan alınan tüketim vergilerinin arttırılmasıyla karşılanmaya çalışılmıştır.

Aşarın kaldırılmasından sonra hayvanlardan ve araziden alınan dolaysız vergilerin etkinliği beklenen vergi gelirlerini sağlamadığından hükümet gelirlerinin büyük kısmını dolaylı vergiler oluşturmaya başlamıştır. 1929'da her iki verginin hükümet gelirleri içindeki payı %12'yi bulmuştur. Fakat bu vergilerin miktarı parasal olarak sabit olduğundan, 1930'a kadar tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi vergi gelirlerini arttırmamıştır. Vergi tahsilatı gelire oranla düşük olmuş, Hükümet gelirleri tarımsal fiyatlara paralel olarak yükselmemiştir.²⁰⁵ Aşarın kaldırılmasından sonra arazi vergisi oranları artırılmış ancak zaman içinde arazi vergisi gelirleri önemini yitirmiştir. Bunun en önemli nedeni "artan fiyatlar karşısında arazi değer ayarlamalarının tam olarak gerçekleştirilememesi" ve "arazilerin piyasada yansıyan değerlerinin potansiyel ürün değerini tam olarak göstermemesi" olmuştur. Bu verginin 1925-1935 yılları arasındaki bütçe gelirleri içindeki payı ortalama %2,5 düzeyindedir.²⁰⁶

Tablo 9 : 1924-1938 Yılları Arasında Gelirden Alınan Vergilerin Oranı

YILLAR	Arazi Vergisi	Hayvan Vergisi	Aşar Toprak Mahsulleri	Nakten Alınan Yol Vergisi	Toplam %
1924	2	3	24	-----	29
1926	3	7	-----	4	14
1929	2	6	-----	4	12
1938	4	5	-----	2	11

Kaynak : Yahya Tezel (1976) Ek. D.İ.E. İl Özel İdareleri İstatistik Yıllıkları
Türkiye Milli Geliri 1948-1972

²⁰⁵ Keyder, a.g.e. s.54

²⁰⁶ Toprak, a.g.m. s.126.

Üstteki tabloda görüleceği gibi, 1924 yılında Aşar Vergisi devlet gelirleri içinde önemli bir paya sahiptir. Ancak 1925 yılında kaldırıldıktan sonra gelirden alınan vergilerin Türk vergi sistemi içindeki oranı azalmıştır.

Aşar vergisinin kaldırılmasından sonra devlet gelirlerindeki azalma ağnam ve Arazi vergilerinin yükseltilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Ağnam hayvanlar üzerinden alınan bir vergidir. Ağnam resmi yalnız koyun ve keçiden alınır, büyükbaş hayvanlardan alınmazdı. Yalnız domuzlardan “Hinzır” veya “Canavar Resmi” adı altında bir vergi alınırdı. Hayvan vergisi, sahip olunan hayvan sayısına göre alınan bir vergi niteliğinde olduğundan yani vergi oranı sağlanan geliri büyüklüğüne bağlı olmadığından bu verginin en büyük yükü az sayıda hayvanı olan yoksul köylülerin üstüne kalmıştır.

Tablo 10:Türkiye’de1926-1936 Yılları Arası Arazi, Bina, Hayvan Vergileri(%)

YILLAR	Arazi Vergisi	Bina Vergisi	Hayvan Vergisi
1926-27	38,6	15,7	45,7=100.0
1931-32	23,4	11,5	65,1=100.0
1935-36	28,6	12,7	58,7=100.0

Kaynak: Yahya Tezel (1976) Ek. D.İ.E. İl Özel İdaresi İstatistik Yılları

Üstteki tabloda da görüldüğü gibi yıllar itibari ile vergi yükü tarımsal kesim üzerindedir.

1925’ten sonra uygulanan dolaylı vergilerin artırılması gelir dağılımını da bozdu ve ücretlilerin ağır vergiler altında kalmasına neden oldu. 1923-1949 yılları arsında vergilerin yapısına bakalım:

Tablo 11 : Türkiye’de 1923-1949 Yılları Arasında Vergilerin Yapısal Dağılımı (%)

Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
1923	52	48
1925	68	32
1927	74	26
1929	75	25
1931	70	30
1930	74	26
1932	64	36
1935	56	44
1940	53	47
1945	51	49
1949	62	38

Kaynak : Korkmaz Efsender, **Vergi Yapısı ve Gelişimi**, Günay Matbaası, İstanbul 1982,s.135

Ağnam vergisi Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmeye devam etti. Cumhuriyetin ilk yıllarında vergi oranlarının yüksek olmasından dolayı meydana gelebilecek vergi kaçakçılığını önlemek için oranlar indirilmeye çalışıldı. 1921 yılından itibaren daha önceki tarifeden dört misli indirilmesine karar verildi. Ancak 1922 yılında bütçe açığını karşılamak için beş misline çıkarıldı. 1924 yılına kadar bu şekilde kaldı.²⁰⁷ Ağnam vergisi kanununa göre vergi mükellefi hayvana sahip

²⁰⁷ Şeref İLK MEN , *Türkiye Vergi Sisteminde Hayvan Vergisi*, Ziraat Vekaleti, Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmaları, No,127, Yüksek Ziraat Enstitüsü Matbaası,Ankara, 1943, s.36,37,38

olan değil kayıt zamanında hayvanın zilyedi olanlardı.²⁰⁸ Vergi mükellefi bakımından ağnam vergisine bu şekilde özel bir yapı verilmesinde amaç hayvan sahibinin kimliğini gizlemesi ve hayvanı elinde bulunduran şahsında hayvanın sahibi olmadığını iddia etmesi halinde verginin tahsilini güçleştirmemek içindi. Bu nedenle hayvan kimin elindeyse o kişi hayvan sahibi olarak kabul ediliyordu.

Ağnam vergisinde vergilendirme işlemleri her yılın mart ayının 15'inden 1 Nisana kadar gerekli evraklar maliye memurları tarafından vali veya kaymakama verilir, hayvanların defterlere kayıt işlemi ise nisanın birinci günü mahalle veya köylerde hayvan sahiplerinin beyanlarına dayanılarak başlanır ve bu işlem nisanın onbeşinci gününe kadar devam ederdi.²⁰⁹

Tablo 12 : Türkiye’de 1924-1936 Yıllarında Ağnam Vergisi (Kuruş)

Vergiye Tabi Hayvanlar	1924	1929	1932	1936
Koyun	30	60	50	40
Tiftik	25	50	40	30
Kıl Keçisi	30	60	50	40
Deve	150	230	200	100
Manda	120	200	150	75
İnek-Öküz	80	125	90	60
At	100	155	125	60
Eşek	30	60	50	25
Domuz	200	350	300	100

Kaynak: İLKMEN Nuri Şeref, Türkiye Vergi Sisteminde Hayvan Vergisi, a.g.e.s.36,37,38

²⁰⁸(*Hayvanlar Vergisi Kanunu*) No:2897, Madde 3; İlkmen, a.g.e. s.44

²⁰⁹ İlkmenf, a.g.e. s.45.

Ağnam vergisi başlıca koyun, keçi, tiftik keçisi, eşek, öküz ve inek, at, aygır, idiş, kısarak, manda, deve, domuz gibi hayvanlardan alınıyordu. Yazılı senelerden önceki sene doğmuş koyun, kılkeçi merinos koyunu, tiftik keçileri; yazılı seneler içinde iki yaşını bitirmiş idiş, aygır, kısaraklar ve eşekler vergi kapsamına girerdi.²¹⁰ Domuzların ise altı ayını doldurması gerekiyordu.²¹¹

Tablo 13 : Türkiye’de 1929-1938 Yılları Arasında Vergiye Tabi Hayvanların Sayıları (1000 Adet)

Yıllar	Koyun	Kılkeçi	Tiftik keçi	Manda	Sığır	Deve	At	Katır	Eşek	Toplam
1929	10.185	8.343	2.785	492	4.685	74	455	35	844	27.898
1932	11.759	7.511	3.345	555	5.345	86	510	40	888	30.039
1935	12.436	6.778	2.737	540	5.370	94	601	51	978	29.585
1938	17.759	8.786	3.749	683	7.171	105	----	----	----	38.253

Kaynak : İstatistik Umum Müdürlüğü, Hayvanat İstatistiği, 1932, Hayvan Ürünleri İstatistiği (1945-1950), Hayvanlar İstatistiği (1925-1937)

Ağnam vergisi vasıtasız vergidir ve Pazar ekonomisinin geliştiği bir ekonomide fiyatlarla yansıtılabilir. Eğer pazar ekonomisi gelişmemişse bu durumda yük çiftçi üzerinde kalır. Geçimini ancak hayvancılıkla sağlayan köylüler için ağnam kötü sonuçlar doğurabilir. Vergi ödeme zamanları çiftçi ya tefeciden borç alacak veya bazı hayvanlarını satmak zorunda kalabilecektir. Ağnam vergisi özellikle maliyet kaygısının olmadığı mera ve göçebe hayvancılığı için çok uygun bir vergidir. Çünkü vergilendirilen gayri safi gelir, net gelire çok yakındır. Verginin spesifik oluşunun ortaya çıkardığı sertlik bu durumda çok belli değildir. Fakat besi hayvancılığına geçilir ve net gelir önem kazanırsa verginin bu sakıncası daha ağır basar. Fiyatların sabit kaldığı ve

²¹⁰ *Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Hayvanlar İstatistiği (1929-1937) No:124, Recep Uluoğlu Matbaası, Ankara 1938, s.55*

²¹¹ *Ziraat Vekaleti, Hayvan Vergisi Dokümanları, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara 1939, s.109.*

verginin yansıtılmadığı bir durumda bu vergi giderek net gelirin daha büyük bir kısmını hazineye aktarır.²¹²

Tablo 14 : 1925-1938 Yıllarında Ağnam Vergisinin Türkiye Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)

Yıllar	Ağnamın Genel Bütçe Gelirleri İçindeki Payı
1925	3.76
1926	7.78
1927	6.23
1928	5.40
1929	6.16
1930	6.35
1931	7.04
1932	5.23
1933	5.65
1934	4.35
1935	4.35
1936	5.42
1937	6.31
1938	4.68

Kaynak : KORKMAZ Efsender, Vergi Yapısı ve Gelişimi, Güryay Matbaası, İst.1982, s.126

Aşar vergisinin kaldırılmasıyla arazi vergisinin oranları yükseltildi. Osmanlı Devleti'nde oran arazinin tespit değerinin %004'üydü. 1925 yılında aşarı kaldıran kanunla, arazi vergisinin oranı tespit değeri üzerinde %48'e

²¹² Güneri AKALIN, *Tarımımızın Sosyo Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınları, No,384, Ankara, 1975, s.103.

yükseltildi. Fakat yeni tespit edilen arazide vergi matrahının %010'uydu.²¹³ 1930 yılında çıkarılan Arazi Vergisi Kanunu ile arazi vergisi emlaktan ayrı düşünölmeye başlandı. Arazi vergisinin konusu iratlı ve iratsız sahipli bütün araziydi. Matrahsa arazinin değeri olarak saptanırdı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde tatminkar düzeyde gelir sağlayan bu vergi sonraları nispi değerini kaybetti. Bütçe gelirleri arasında %1'in altında gelir sağlar düzeye kadar düştü. 1925-1935 arasında ortalama bütçe içindeki yeri %2,5 düzeyindeydi.

---

²¹³ *Akalın, a.g.e. s.103.*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1929 EKONOMİ BUHRANI VE ETKİLERİ

A. GENEL ÖZELLİKLERİ

Dünya bunalımıyla birlikte, bunalım öncesinde var olan “uluslararası kontrol ve işbirliği” bozulmuş,²¹⁴ bir yandan “parasal değişim” işlemezken, öte yandan gelirlerde önemli düşmeler yaşanmıştır. Bu durum dünya ticaret hacminin daralmasını getirmiş, her ülke bunalımın etkisini kendisi için en aza indirgeyecek, içe dönük önlemler almaya çalışmıştır. Sonuçta uluslar arası ekonomik ilişkiler azalmış ve dünya ekonomisi küçülmeye başlamıştır. Tarımsal ürünlerde meydana gelen “aşırı üretim” ve bunun sonucunda tarımsal malların fiyatlarında hızlı düşmeler görülmüştür. Bu fiyat düşüşleri aşırı üretimin sonucu olmakla birlikte, her ülkenin kendi tarımsal üretimini koruma politikaları uygulaması, tarımsal ürün miktarındaki artışı ve fiyat düşüşlerini hızlandırmıştır. 1931 yılında tarımsal üretimdeki stokların aşırı artması sonucu, fiyatlar da en düşük düzeyine inmiştir. Tarımın Türkiye’nin iktisadi yapısındaki ağırlığı dikkate alındığında, tarımsal ürünlerdeki fiyat düşüşlerinin, sanayileşme çabası içindeki Türkiye’nin iktisadi politikalarında bir değişmeye yol açması kaçınılmazdı. Ulusal kalkınmayı gerçekleştirebilmek için bu yıllara kadar uygulanan politikaların pek başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu nedenle 1929-1931 yılları, Türkiye’nin yeni iktisadi politika arayışının yılları olmuştur. Bunalım öncesi politikalar, tarım üretimindeki artış ve Lozan Antlaşması’na göre gümrükler üzerine konan kısıtlamaların kalkacak olması üzerine kurulmuştur. Bu yıllar boyunca tarımsal üretim artmış ve 1929 yılında yürürlüğe giren yeni gümrük yasası ile gümrük vergileri yükseltilmiştir. Fakat, iktisadi kalkınmaya yeni bir ivme kazandıracağı düşünülen bu gelişmeler, dünya bunalımının etkisiyle beklenen sonucu vermemiştir.

---

²¹⁴ Tekeli-İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1977, s.6.

B. TARIM ÜZERİNE ETKİLERİ

Kapitalist dünya sisteminin merkezini derinden sarsan 1929 buhranının, bu sistemine bağımlı ve az gelişmiş çevresini oluşturan ülkelerde de kendini hissettirdi. Ancak bu kriz Türkiye'nin içinde bulunduğu az gelişmiş ülkelerde kendi öz dinamikleriyle sanayileşmeye yönelme fırsatı yarattı.²¹⁵Bu da özel teşebbüs fikrinin zorunlu olarak bir tarafa bırakılıp, Devletçilik politikasının yeşermesine neden olmuştur.

Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin başlıca hububat üreticisi olmaları; Türk çiftçisinin satın alma gücü şiddetle düşerken yaşama masraflarının nasıl nispetsiz bir şekilde arttığı çok açık olarak görülmektedir.

Büyük İktisadi Buhran Zamanında Cumhuriyet hükümetinin takip ettiği politika buğday fiyatlarını koruma tedbiridir. Buğday fiyatları 1930 yılından itibaren mütemadi olarak ve şiddetle düşmeye başlamıştır. 1931'de bu düşme felaket halini aldı ve ertesi yıl da devam edecek gibi görünüyordu. Bunun üzerine iç pazarda buğday fiyatlarını korumak lüzumu duyuldu ve bu maksatla 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı "Buğday Koruma Kanunu" çıkarıldı. Bu kanunun birinci maddesi, hükümete, fiyatları korumak ve tanzim etmek gayesiyle lüzum gördüğü takdirde buğday alıp satmak yetkisini vermektedir, bu yüzden doğacak senelik bir milyar liraya kadar zararların devlet bütçesinden

---

²¹⁵ *Boratav, a.g.e., s.249.*

karşılanmasını ve eğer kâr doğarsa silo ve depolar inşasına sarf edilmesini öngörmekteydi. Buğday Koruma Kanununun amacı, fiyatların aşırı düşmesini önlemek ve aynı zamanda bu fiyatlardaki mevsimlik dalgalanmaların şiddetini azaltmaktı.²¹⁶

Tablo 15 : 1927'de yapılan tarım sayımında

BÖLGE	% Çiftçi nüfusunun Genel nüfusa oranı	Her çiftçi ailesine düşen çiftçi nüfusu	Ekili arazi Dönüm	Çift Hayvanı Sayısı	Keçi ve Kümes Hariç Diğer Hayvanlar
1. Bölge	77.4	4.8	27.0	1.97	16.29
2. Bölge	67.3	4.8	25.2	1.71	14.01
3. Bölge	46.0	5.1	31.4	1.86	12.65
4. Bölge	54.00	5.1	40.5	2.05	17.38
5. Bölge	76.6	5.5	22.0	2.15	10.86
6. Bölge	52.2	4.9	20.2	1.70	20.02
7. Bölge	84.8	5.8	14.9	1.70	8.72
8. Bölge	72.3	5.6	20.1	1.95	13.31
9. Bölge	77.3	5.5	28.2	2.121	21.95
TOPLAM	67.7	5.2	24.9	1.90	14.50

Kaynak : D.İ.E. Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı

²¹⁶ Boratav, a.g.e., s.51.

Destekleme politikasında rol oynayan diğ er bir faktör, pamuk ve şeker pancarı üretiminde görel i olarak büyük üreticilerin tütün, fındık ve diğ er bazı ticari ürünlerde ortakçılık yoluyla topraklarını işleten büyük toprak sahiplerinin, mahalli bankaların ve ihracatç ı tüccarın üretim ve pazarlamada önemli ağırlıklarının olmasıdır. Diğ er bir deyişle hububat üreticileri kitlesinin desteklenmesi sanayi ürünlerinin satılacağı iç pazarın genişletilmesi açısından önemli iken, büyük üreticilerin hakim olduğu ürün dallarının fiyat politikası ile teşviki, doğrudan bunların sermaye birikimlerini artırması bakımından önem taşımıştır.²¹⁷ 1929 Buhranının köylü üzerindeki etkileri buhranın ilk yıllarında daha çok tahıl üretimi yapan küçük çiftçileri etkilemiştir.

Ekonomik bunalım belki de en çok tarım kesimini etkiledi. 1929-35 arasında şiddetli fiyat düşüşleri tarımda uğraşanların vergi yükünü iyice ağırlaştırdı. Arazi vergisi ve hayvan vergisi birim başına alınan dolaysız vergilerdendi. Tarımsal ürün ve hayvan fiyatları düşerken bunların oransal yükü devamlı artmış oldu. 1929 yılında okkası 2,5 lira eden tiftik bunalımının etkisinin ağırlaştığı dönemlerde otuz kuruşa düşmüştür. Halbuki vergisi kırk kuruştur. Çiftçi vergiyi verebilmek için tiftik değıil hayvanın kendisini satıyordu.²¹⁸ Bu dönemde az gelire sahip olan küçük çiftçiler zor duruma düşünce büyük toprak sahiplerine sattılar. Tüccarlardan ve marabacılardan aldıkları borçlarını ödeyemeyince tarlalarını elden çıkarmak zorunda kaldılar.

Tablo 16 : Türkiye'nin 1924-1933 Yıllarında Vergi Tahsilatı

Yıllar	Tahakkuk Eden (TL.)	Tahsil Edilen (TL.)	Tahsilatın Tahakkuka Oranı (%)
1924	148.905.839	111.271.944	74.4

²¹⁷ Reşat AKTAN, *Türkiye'de Zira i Mahsullerin Fiyatları*, I.bs, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1988, s.290.

²¹⁸ Hüsrev, a.g.e.s.145

1925	192.979.817	138.417.827	71.7
1926	230.076.941	170.391.262	74.1
1927	240.435.183	180.363.257	75.0
1928	266.594.079	202.239.236	75.8
1929	296.523.118	222.030.785	74.8
1930	308.845.761	224.143.620	72.5
1931	319.446.650	216.477.670	67.8
1932	296.858.616	185.923.416	62.6
1933	341.007.380	214.304.154	62.7

Kaynak: HATİPOĞLU, Şevket Raşit, **Türkiye’de Zirai Buhran**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları No:39, Ankara 1936, s.93

Tablodan da görüldüğü üzere Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren tahakkuk eden vergi alacağıının tahsil oranı sürekli arttı ve 1928 yılında %75.8 gibi bir değere ulaştı. Bunalımın etkisinin başlaması ile birlikte tahsil oranları da düştü ve %62.7 gibi bir orana düştü. Vergi verenlerin büyük çoğunluğu çiftçiler olduğu için çiftçinin ne kadar zor durumda olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

C. BUHRAN KARŞISINDA ALINAN ÖNLEMLER

Büyük iktisadi buhran hammadde ihracatçısı ve mamul madde ithalatçısı olan Türkiye’yi derinden etkiledi. Zaten gelişmiş kapitalist ülkelerde var olan sanayi ve tarımsal ürünlerindeki fiyat düşüşleri az gelişmiş ülkelerin ihracatını ve dolayısıyla tarımsal mamullere karşı olan talebi kısmış; bu da tarımsal ürünlerin fiyatının aşırı şekilde düşüşüne neden olmuştur.²¹⁹ Buğday fiyatları

---

²¹⁹ *Silier, a.g.e., s.78*

1930 yılından itibaren sürekli olarak ve şiddetle düşmeye başlamıştır.1931 yılında bu düşme felaket halini aldı ve ertesi yıl da devam edecek gibi görünüyordu.

Buğday Koruma Kanununun amacı, fiyatların anormal derecede düşmesine mani olmak ve aynı zamanda bu fiyatlardaki mevsimlik dalgalanmanın şiddetini azaltmaktır.

Buğday Koruma Kanunu, buğday fiyatlarının daha fazla düşmesini önlemiş ve bilhassa ürünü satmak imkanını elde edebilen çiftçilere faydalı olmuştur. Fakat alımların kısıtlı olması nedeniyle fiyatlar hissedilir derecede yükselmemiştir. İkinci önemli etkisi, hükümetin çiftçilerin müşkül durumunu takdir ederek yardım teşebbüsünde bulunması psikolojik bakımdan faydalı olmuştur.²²⁰

Türkiye’de Dünya buhranının etkisiyle fiyatı en çok düşen ürün buğday oldu.Bir kilo buğdayın yıllık ortalama fiyatı 1929’da 12.6 kuruştan,1931’de 4.0 kuruşa düştü ki, azalma oranı %80’e yakındı. Türkiye’de kırsal ailelerin çok büyük bir bölümü buğday tarımıyla geçiniyordu. Fiyatların bu ölçüde düşmesi, sadece piyasa için üretim yapan büyük çiftçileri değil, ödedikleri vergi ve sınırlı da olsa piyasadan satın aldıkları bez, tuz, gazyağı gibi mallar için para ihtiyaçlarını buğday üretimlerinin pazarladıkları bölümü ile karşılayan küçük üretici köylü ailelerini de çok zor koşullarla karşı karşıya bıraktı.

Hükümet tarım ürünleri piyasalarına müdahale konusunda tecrübesizdi. 1920’ler de bu konuda aldığı tek karar, büyük şehirlerde un ve ekmek fiyatlarını düşük tutmak için alınan bir önlem niteliğindedir. Fiyatları yükseltmek konusu 1931 yılında yapılan CHP kongresinde ele alındı. Aynı yıl içinde bu amaca yönelik bir takım çalışmalar sürdürüldüyse de hükümetin girişime geçmesi Temmuz 1932’yi buldu. Bu tarihte Ziraat bankası, fiyatının belirli düzeylerin altına düşmesini önlemek için piyasadan buğday satın

---

²²⁰ Boratav, a.g.e., s.48

almakla görevlendirildi. 1934'de çıkartılan "buğdayı koruma karşılığı kanunu" ile, un ve un mamülleri üstüne bir vergi konuldu ve bununla Ziraat Bankası'nın satın almaları desteklendi. Bankanın buğday bölgelerinde açtığı satın alma istasyonları başlangıçta çok yetersiz kaldı. Üstelik, birçok tacir, fiyatların çok düşük olduğu yerlerden aldıkları buğdayları destekleme fiyatları uygulayan Ziraat Bankası'na satarak kar elde etmeye başladı. Satın alma istasyonlarının sayısının 1935 yılında 66'ya yükseltilmesi, bankanın destekleme alımlarının olumlu etkilerini belirgenleştirdi. Banka'nın satın aldığı buğdayın miktarı 1932'de 23 bin tondan 1933'de 150 bin tona çıktı. 1934'de 124 bin, 1935'de 22 bin, 1936'da 111 bin, 1937'de 102 bin ton oldu.

Büyük Buhran'ın yol açtığı buğday krizi nedeniyle buğday piyasasına müdahale etmeye başlayan hükümet, taban fiyatları ilan ederek, stok biriktirerek uyguladığı destekleme politikasına süreklilik kazandırmak gerekliliğini duyunca, 1938 yılında Toprak Mahsülleri Ofisi'ni kurdu. Bir iktisadi devlet girişimi statüsü verilen ofis, tahıllarla ilgili fiyat ve stoklama politikasını uygulayacaktı. Ziraat Bankası'nın buğdayla ilgili işlemlerinden doğan bütün alacak ve borçları ve 45 bin ton kapasiteli silo ve ambarları Ofise devredildi. ²²¹

Bu alınan önlemlerle kriz belli ölçülerde aşılmaya çalışılmıştır.

---

²²¹ Tezel, a.g.e. s.405-406

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TARIMSAL FİYAT ve TARIMSAL KREDİ POLİTİKALARI

Zirai fiyat politikası genellikle iki amaca yöneliktir. Bu amaçlardan birincisi çiftlerin diğer ekonomik sektörlerde elde edilen kazançla orantılı, makul bir gelir temin etmektir. Bu maksatla, ziraat mahsulleri satın alma güçleri diğer fiyatlarla adil bir münasebet halinde tutulmaya çalışılır. Zirai fiyat politikasının ikinci amacı Ziraat mahsulleri fiyatlarının istikrarını temin etmek ve bu fiyatlarda görülen şiddetli dalgalanmaları izale etmek veya azaltmaktır.

Arzın talebe uydurulması için çiftçi sınıfının gönüllü olarak birleşmeleri ve müştereken bazı tedbirler almaları mümkündür. Bu tedbirler arasında satış kooperatifleri kurmak veya marketing anlaşmaları yapmak suretiyle mahsullerin piyasaya arzını zaman ve mekan bakımından ayarlamak en başta gelir. Bazen de devlet çiftçilere mahsullerini elverişli zamanlara kadar saklayabilmeleri için kredi imkanları sağlamaktadır. Silo ve depolama imkanları temini elverişli bir politika tatbiki suretiyle de devlet çiftçilere bu mevzuda kolaylıklar sağlayabilmektedir.²²²

Tablo 17:Türkiye’de 1937 Yılında Bölgelere Göre Küçük İşletmelerin Yapısı (dönüm)

Bölgeler	Zengin	Orta	Fakir	Azami Dönüm	Ortalama
Karadeniz Kıyı Bölgelerinde	74	43	21	500	44.4
Orta Anadolu Bölgesi	165	71	26	1630	87.3
Ege Bölgesi	401	105	25	3000	177
Marmara Bölgesi	244	144	60	1000	149.3

²²² Silier, a.g.e., s.48

Güney Anadolu Bölgesi	508	230	107	2300	281.6
Kuzey Doğu	785	142	67	6360	331.3

Kaynak : KÖYLU Kazım, Türkiye’de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri, a.g.e.s.127

Tablo 18 : Türkiye Genelinde 1937 Yılında Küçük Tarımsal İşletmelerin Yapısı (dönüm)

	İşletme Şekli	Asgari	Azami	Ortalama
Küçük Tarımsal İşletmeler	Büyük Aile İşletmesi	20	6360	362.83
	Orta Aile İşletmesi	10	1500	122.5
	Küçük Aile İşletmesi	5	1000	51

Kaynak : KÖYLU Kazım, **Türkiye’de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri**, a.g.e.s.128

Yukarıdaki tabloda yapılan değerlendirmeler tamamen bir araştırma sonucunda ulaşılan değerlerdi. Bunlar kadastro sonucu ulaşılan değerler değil, tahmini değerlerdi. Ancak genel manada da toprak yapısını yansıtmaktaydı. 1950 yılında yapılan tarım sayımlarında yüz dekara kadar olan küçük işletme sayısı 2.122.000’di. bu rakam çiftçi ailelerin %84’ünü teşkil ediyordu. Bu işletmelerin işledikleri alan 7.638.000 hektardı. Bu da işlenen alanın %39.3’ünü oluşturuyordu.²²³

²²³ Kazım KÖYLÜ, *Türkiye’de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, No,154, Enstitü be, Ankara, 1947, s.130.

A. FİYAT POLİTİKALARININ TARIMSAL GELİŞMEYE ETKİLERİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında ve öncesinde Türk köylüsünün durumu ipler acısıydı. Daha 1920'lerde köylünün İstanbul'da hamallık yapmaya gelmesinin sebebi bir çift öküzle bir tarlacık alabilmek için para biriktirmek ihtiyacıdır. Bu yüzden köyünden senelerce uzak kalabilmektedir. 1926'da köylünün kredi ihtiyacını temin ve murabaha sisteminin ilgası için "itibarlı ziraat" birliklerinin kurulması kararlaştırılmıştır.²²⁴ Devlet politikası şehirli tüketicilerin menfaatlerini korumaya çalışmaktadır. Cumhuriyet devrinde bu eski gelenekten vazgeçmek pek kolay olmamıştır ve uzun müddet ziraat mahsulleri fiyatları şehirli tüketicilerin menfaatleri bakımından müteala edilmiş ve ele alınmıştır.²²⁵

Ancak buğday fiyatları 1929'da ilk defa üretici lehine göz önünde bulunduruldu. Bunlardan en önemlisi iktisadi buhran zamanında takip edilen buğday fiyatlarını koruma tedbiridir.²²⁶ Bütün bunlara rağmen bu dönemi tarım kesiminde üretimin altın yılları olarak nitelendirebiliriz. Fiyat endekslerinin 1923-24 ortalaması 100 kabul edilirse Buğday/Sanayi fiyatları arasındaki oran 1928-29'a 144'e çıkmaktadır. Farklı bir ifadeyle bu iki kategori arasında hesaplanan iç ticaret hadleri dönemin başı ve sonu arasında %44 oranında buğday lehine dönmüştür. İç ticaret hadleri tütün/sanayi ve pamuk sanayi fiyatları için hesapladığımızda görece fiyatların aynı dönem içinde tütün lehinde %29, pamuk lehine %26 döndüğü saptanmaktadır.²²⁷

Üç önemli ve tipik ürünün (buğday, pamuk, tütün) fiyatlarını sınıai fiyatlarla karşılaştırsak 1929'dan sonra hızla tarım aleyhine dönen iç ticaret hadlerinin, tütün ve pamuk üreticileri için 1951'den sonra düzeldiğini, buna karşılık buğday/sanayi fiyat oranlarının buhran sonrası düzeyde kaldığını

---

²²⁴ *Silier, a.g.e., s.292.*

²²⁵ *Aktan, a.g.e., s.275.*

²²⁶ *Silier, a.g.e., s.44.*

²²⁷ *Aktan, a.g.e., s.289.*

gözlüyoruz. Buğday/sanayi fiyat endeksleri arasındaki oran, 1924=100 alınırsa 1931-32'de 70'e düşmüş iken 1938'de hala 68'de kalmaktadır.²²⁸ Ancak Buğday Koruma Kanunu'nun köylünün üzerinde müspet tesiri de görülmüştür. Zira, hükümetin, çiftçilerin müşkül durumunu takdir ederek yardım teşebbüsünde bulunması psikolojik bakımdan faydalı olmuştur.²²⁹

Tarım sektöründe çiftçinin kredi temini, üretilen ürünlerin korunması, tarımsal ürünlerin fiyatlarında istikrarın sağlanması yönünde diğer önemli kuruluş ise Toprak Mahsulleri Ofisi'dir. 1938'de çıkarılan 3491 sayılı kanunla kurulan TMO'nun görevleri; Türkiye'de üretilen hububatın fiyatlarını üreticinin emeğini koruyucu bir düzeyde tutmak, hububat piyasasını korumak ve düzenlemek, bu amaçla yeterli miktarda stok bulundurmadır. TMO Bakanlar Kurulunun saptayacağı fiyat üzerine hububat alımı ve satımı yapar. Ayrıca hububat ithal ve ihraç hakkına da sahiptir.²³⁰

En büyük mülklerin (5000 dönüm) bölgesel ve kendi iç dağılımına bakıldığında bazı bölgelerde önemli bir temerküz görülmüyordu. Söz konusu büyük mülklerin %77.1'imparatorluğu kapitalist üretim ilişkilerinin görece olarak en gelişken bulunduğu Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde %20.1'i İç Anadolu'da ve %5.8'i Doğu Anadolu'daydı.²³¹

Tablo 19 : Türkiye'de 1938 Yılında 5000 Dönümden Fazla Araziye Sahip Olan İşletmelerin Bulunduğu İller

İller	İşletme Adedi	İller	İşletme Adedi
Tekirdağ	54	Niğde	22
Ankara	40	G.Antep	18
İstanbul	31	Adana	14

²²⁸ Aktan, a.g.e., s.290.

²²⁹ Boratav, a.g.e., s.42.

²³⁰ Boratav, a.g.e., s.62

²³¹ Silier, a.g.e .s.70

Muğla	31	Bursa	14
Edirne	25	Eskişehir	13
İzmir	24	Çanakkale	10
Burdur	1	Kırşehir	1
Manisa	23	Balıkesir	9
İçel	5	Denizli	8
Mardin	3	Kocaeli	7
Kırklareli	2	Konya	6
Samsun	1	Yozgat	1
Sinop	1	Tokat	1
Antalya	24	Aydın	9
Afyon	1	Isparta	1
Amasya	1	Urfa	17

KAYNAK:KÖYLU Kazım,**Türkiye’de Büyük Zirai Mülkler ve Bunların İşletme Şekilleri**, a.g.e.s.136

B. FİYAT POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA ZİRAAT BANKASININ ÖNEMİ

23 Mart 1916’da Bankanın Hukuki bünyesinde bir değişiklik yapılmamakla beraber, Zirai kredi muamelelerine teminat bakımından genişlik verilmiş, alacaklarının süratle tahsiline imkan verecek hükümler getirilmiş ve Ziraat Bankası muamelelerinin harç ve resimlerden muaf tutulması ön görülmüş, kârın dağılış şeklini yeniden tanzim eden bir kanun çıkarılmış ve buna istinaden 1917 tarihli Banka Nizamnamesi hazırlanmış ve 1924 yılına kadar

mevzuat değişikliği olmamıştır. Banka bu tarihten sonra köylü bankası olmaktan çıkıp; karakter değiştirerek anonim şirket olmuştur. Daha sonra 1938'te 3202 sayılı, 1949'da 5453 sayılı kanunla ve 6617 kanunla, 629 sayılı kanunla da 1965 yılında Bankanın sermayesi sürekli artırılmıştır.²³²

Ziraat Bankası, tarımsal ürünlerin alım ve satımını tanzim amacıyla kredi ihtiyacını karşıladığı aşikârdır. Bu bağlamda 1933 yılında yerli ürünler Türk Anonim Şirketi, sermayesinin büyük kısmı Ziraat Bankasında temin edilmek suretiyle kurulmuştur.²³³

Ziraat Bankası'nın 1923-1938 yılları arasında müstahsillere doğrudan verdiği zirai kredileri vade ve amaçlarına göre 7 gruba ayırarak değerlendirmek gerekir.²³⁴

1-Çevirme Kredileri

2-Donatma Kredileri

3-Verimlendirme ve iyileştirme Kredileri

4-Arazi Edindirme Kredileri

5-Tarımsal %3 faizli ödünçlemeler

6-Rehinli Krediler

7-Vadesi geçen Zirai alacaklar

Tablo 20 : 1923-1938 yıllarında Ziraat Bankasınca Verilen İpotekli Çevirme Kredileri

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler(1) Toplamı (TL.)	Yıl İçinde Yapılan Tahsilat	Ertesi Yıla Devir Olunan
1923	6.802.453	973.748	5.328.705

²³² Boratav, a.g.e., s.80

²³³ TC. Ziraat Bankası, *Faaliyet Raporu*, 1993, s.5

²³⁴ Yusuf Saim ATASAĞUN, *Türkiye'de Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi Politikası*, C.3, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s.124

1924	12.017.845	1.928.772	10.089.073
1925	16.415.173	3.123.329	13.291.844
1926	18.458.972	4.452.245	14.006.727
1927	19.010.860	6.290.085	11.720.775
1928	20.083.256	7.786.118	12.297.140
1929	17.065.877	6.641.249	10.424.628
1930	16.720.363	4.736.470	11.983.893
1931	18.228.968	5.305.441	12.923.527
1932	16.014.098	3.534.178	17.479.927
1933	15.615.607	5.011.053	10.604.554
1934	11.909.629	3.324.909	8.584.720
1935	17.215.800	11.998.771	5.227.029
1936	8.450.111	5.872.013	2.573.098
1937	5.725.897	2.026.023	3.699.874
1938	646.246	452.261	193.935

KAYNAK : ATASAĞUN Yusuf Sayım, a.g.e.s.125; (1) Bir önceki seneden devreden bakiye dahildir.

Ziraat Bankası'nı Zirai gayrimenkullerin ipoteği karşılığında verdiği çevirme kredilerinin 1923-1937 yılları içindeki seyri yukarıdaki tabloda görülmektedir. İpotekli çevirme kredisi rakamlarına şu hesaplar dahildir:

_1923-1937 senelerindeki kısa vadeli ipotekli ikrazat

_1928-1936 yıllarındaki ipotekli hesabı carili ikrazat.

_1937 senesinden sonraki ipotekli çevirme kredisi

Ziraat Bankası 1895 yılından itibaren çiftçiye müteselsil kefaletle kredi vermeye başladı. Müteselsil kefaletli borçlandırma esas itibari ile tamamen çevirme kredisi özelliğinde idi. 1924-38 yıllarında verilen müteselsil kefaletli krediler aşağıdaki gibi gelişti.

Tablo 21 : 1924-1938 Yıllarında Ziraat Bankasınca Verilen Müteselsil Kefaletli Çevirme Kredileri

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler(1) Toplamı (TL.)	Yıl İçinde Yapılan Tahsilat	Ertesi Yıla Devir Olunan
1924	7.606.269	227.228	5.379.041
1925	8.995.890	4.221.970	4.733.930
1926	8.256.689	4.304.921	3.951.768
1927	9.873.685	4.327.751	5.545.934
1928	15.790.835	6.238.100	9.552.735
1929	18.485.727	8.853.662	9.632.065
1930	23.861.334	9.561.076	14.300.258
1931	20.759.986	7.986.369	12.773.617
1932	19.640.952	7.676.578	11.964.374
1933	15.578.908	5.062.430	10.516.478
1934	13.756.826	4.466.038	9.293.788
1935	12.438.260	9.042.763	3.395.497
1936	7.812.889	5.373.797	2.439.092
1937	9.524.186	5.426.444	4.087.742
1938	12.411.288	6.946.982	5.464.306

KAYNAK: ATASAĞUN Yusuf Sayım, a.g.e.s.126

Ziraat Bankası'nın müteselsil kefaletli çevirme kredileri rakamlarında şu hesaplar dahildir:

_1937 yılına gelinceye kadar (faizli),(faizsiz) ve (mevsim ikrazatı) talih hesaplarında toplanan kısa vadeli müteselsil kefaletli ikrazat.

_1937 senesinden sonra müteselsil kefaletli çevirme kredisi.

_1935-1936 senelerindeki tahsilat rakamlarında 15 senelik taksitlendirilen hesaba yapılan nakiller dahildir.

Ziraat Bankası'nın gayri menkullerin ipoteği karşılığında açmış olduğu krediler aşağıdaki gibidir.

Tablo 22 : 1930-1938 Yıllarında Ziraat Bankasınca Verilen İpotekli Donatma Krediler

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler(1) Toplamı (TL.)	Yıl İçinde Yapılan Tahsilat	Ertesi Yıla Devir Olunan
1930	96.983	425	96.558
1931	180.206	10.041	170.165
1932	713.577	39.358	674.219
1933	3.627.460	100.985	3.526.475
1934	5.815.079	375.110	5.439.969
1935	5.976.760	4.637.438	1.338.332
1936	1.647.048	1.341.425	305.623
1937	497.221	233.266	263.955
1938	434.488	206.665	227.823

KAYNAK: ATASAĞUN Yusuf Saim, **a.g.e.s.127**

İpotekli donanma kredisi rakamları, 1930-1937 senelerindeki ipotekli orta veya uzun vadeli ikrazatı ve 1937 yılından beri ipotekli donatma kredisini iktiva etmektedir. 1935 ve 1936 senelerinde tahsilat rakamlarında görülen fazlalık 15 senelik taksitlendirme hesabına nakilden ibarettir.

Müteselsil kefaletle beş seneye kadar vadeli donatma kredilerinin verilmesine 1938 senesinde başlandı.

Tablo 23 : 1938 Yılında Ziraat Bankasınca Verilen Müteselsil Donatma Kredileri

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler(1) Toplamı (TL.)	Yıl İçinde Yapılan Tahsilat	Ertesi Yıla Devir Olunan
1938	16.999	2.375	14.624

KAYNAK: ATASAĞUN Yusuf Saim, **a.g.e.s.**127

Ziraat Bankası 1938 yılında 3202 sayılı kanunla koyduğu esaslar dahilinde verimlendirme ve iyileştirme amacıyla kredi vermeye başladı.

Tablo 24 : 1938 Yılında Ziraat Bankası'nca Verilen Verimlendirme Kredileri

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler(1) Toplamı (TL.)	Yıl İçinde Yapılan Tahsilat	Ertesi Yıla Devir Olunan
1938	6.761	-----	6.761

KAYNAK: ATASAĞUN Yusuf Saim, **a.g.e.s.**128

Ziraat Bankası 1938 senesinde 3200 sayılı kanunun koyduğu esaslar dahilinde verimlendirme ve iyileştirme maksatları ile ödünç para vermeye başlamıştır. 10 sene vadeye kadar verilmekte olan bu kredilerin 4 sene zarfındaki seyri yukardaki tabloda görülmektedir.

Tablo 25 : 1938-1941 Yıllarında Ziraat Bankası'nca Verilen Arazi Edindirme Kredisi

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler(1) Toplamı (TL.)	Yıl İçinde Yapılan Tahsilat	Ertesi Yıla Devir Olunan
1938	251.423	46.584	204.839
1939	355.941	111.979	243.962
1940	457.031	117.564	339.467
1941	693.055	208.982	484.073

KAYNAK: ATASAĞUN Yusuf Saim, a.g.e.s.12

Üstteki tabloda Ziraat Bankası teşkilatının 10 sene vadeye kadar vermekte olduğu arazi edindirme kredilerinin 1938-1941 seneleri zarfındaki dağılım seyri görülmektedir.

Bankaca dağıtılan krediler yıllar itibariyle sürekli arttı. Bankanın 1923 yılından itibaren çiftçiye dağıttığı krediler aşağıda görülmektedir.

Tablo 26: 1923-1938 Yıllarında Ziraat Bankası'nca Verilen Kredilerin Toplu Dağılımı

Yıllar	Verilen Ödünç Krediler Toplamı
1923	6.800.000
1924	19.600.000
1925	25.400.000

1926	26.700.000
1927	27.800.000
1928	35.800.000
1929	35.500.000
1930	40.600.000
1931	39.100.000
1932	36.300.000
1933	34.800.000
1934	31.400.000
1935	66.100.000
1936	56.700.000
1937	51.500.000
1938	45.100.000

KAYNAK: ATASAĞUN Yusuf Saim, **a.g.e.s.131**, ACAR Yalçın, **a.g.e.s.83**, İLKİN Akın, **a.g.e.s.86**

Tablodan da görüldüğü gibi yıllar itibariyle verilen kredi miktarı devamlı artış gösterdi. Ancak 1929 ekonomik bunalımı bankayı da etkiledi ve bu senelerde kredilendirme azaldı. Krizin etkileri ortadan kalkmasıyla dış piyasada mallarımıza olan talebin tekrar canlanması ve yapılan teşvikler

Üretim artışı üzerinde etkili oldu. Ziraat Bankası açtığı kredilerin faiz oranını krizden sonra %11'den %9'a düşürdü.²³⁵

---

²³⁵ Yalçın ACAR, *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlener İktisadi Politikalar*, Uludağ Üniversitesi, Güçlendirme Vakfı Yayınları, No,45, Bursa, 1991, s.63.

SONUÇ

1923 yılı siyasi açıdan bir devrim niteliğindedir. Saltanat kaldırılmış, yeni bir devlet kurulmuş ve siyasi açıdan Osmanlı İmparatorluğu ile TC. Devleti arasında bir bağ kalmamış iken; ekonomik yönden bunu söylemek mümkün değildir. Sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri bakımından Osmanlı Devleti'nin bütün izlerini üzerinde taşıyordu.

Cumhuriyet yönetimi iktisadi yönden Osmanlının borçları dahil bütün ekonomik mirasını almıştır. Kapitülasyonlar, Osmanlı borçları, savaş zararları ve Musul sorunu bunlardan bazılarıdır.

İzmir İktisat Kongresi'nde tarım kesimi tarafından ortaya konulan sorunlar ve çözüm yolları Türk Tarım Politikasının belirlenmesine yardımcı olmuştur. Öncelikle özel teşebbüs tarafından geliştirilmeye çalışılan tarımsal faaliyetler 1929 yılında en üst düzeye çıkmış iken bu yıl dünyada baş gösteren ekonomik kriz faaliyetlerin Devlet aracılığıyla yürütülmesini gündeme getirmiştir. Tarımsal faaliyetlerden daha çok sanayileşmeye ağırlık veren devlet buğday fiyatlarının aşırı dalgalandığı kriz döneminde buğdayı koruma kanunu çıkararak tarım kesiminin soluklanmasını sağlamıştır. Atatürk'ün Türk insanını hedef alan insanca yaşatma düşüncesi Cumhuriyetin ilk yıllarında köylüyü, çiftçiyi ezen aşar vergisinin kaldırılmasını sağlamıştır.

Makineleşme, işgücünün az olduğu tarımsal alanlarda üretimin artırılması amacıyla başlatılmıştır. Otuzlu yıllarda uygulanılmaya çalışılan politikalar bazı istisnalar dışında Cumhuriyetin ilk yıllarında aşılmaya çalışılan ancak aşılamayan sorunlara yöneliktir. Tarımsal alanlar üzerindeki mülkiyet dağılımının bozukluğu bu yıllarda da devam etmektedir. Tarım okullarının yeniden yapılandırılması, tarımsal bilgi birikiminin yaygınlaştırılması çabaları kalitenin artırılması ve bilimsel gelişmelere göre insan gücü sağlanmasını amaçlamıştır.

Cumhuriyet yönetimi, köylünün geçinmesi için gerekli olan toprağa sahip olmasını temel hedeflerden biri olarak belirlemiştir. Cumhuriyetin ilk

yıllarında muhacir ve mültecilerin yanı sıra, az da olsa topraksız köylülere toprak dağıtılmıştır. Bu uygulama 1928'den 1938'e kadar da devam etmiştir.

1929 Dünya İktisat Buhranı'nın ülkemizi 1932 yılından itibaren ciddi olarak etkilemesiyle birlikte tahıl üretiminde önemli azalmalar görülmüştür. Tahıldaki üretim artışlarındaki düşüşe fiyatların gerilemesi ve ihracattaki düşüşlerin sebep olduğu görülmektedir. 1929 Buhranı'nın etkileri tahılın dışındaki sanayi bitkilerinin fiyatlarının da önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur bu bitkilerden ihracatı olumsuz etkilenen tütün ve pamuk başta gelmektedir.

Hayvancılık ve hayvansal ürünleri üretimi 1929 yılında yaşanan buhranın etkisiyle bir düşüş yaşamış ise de incelenen dönemde sürekli artışlar göstermiştir hayvan sayısı ve hayvansal ürünlerin artmasında tarım politikalarını ve tarımda çalışan nüfusun çok fazla olmasıdır. İncelenen dönemde devletin büyük çaba ve desteği ile geleneksel tarım yavaş yavaş yerini modern tarıma bırakmaya başladı. Devletin yeni tarım teknikleri için makineleşme başta olmak üzere gübre kullanımı , kaliteli tohum ve fidan ile damızlık hayvan dağıtımını gelmektedir. Makineli tarımın özendirilmesi ile birlikte 1925 yılından itibaren tarım makineleri ithalatı teşvik edildi. Makine ithalatını vergi muafiyeti getirildi. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra teşvikler tekrar kaldırıldı.

1923-1938 döneminde buğday , dönemin temel besin kaynağıdır. Tarımla uğraşan nüfusun büyük bir bölümü buğday üretimi ile uğraşmaktadır. Buğdaya devlet müdahalesi öncelikle ürün kalitesinin arttırılmasına yönelik olmuş ve daha sonra da dünya bunalımının etkisi ile düşen buğday fiyatlarını durdurmak için buğday alımları gerçekleştirmesi ile ortaya çıkmıştır. Her iki politikanın da etkili olduğu görülmüştür. Devletin buğday alımlarına başlaması , silo ve ambar yapımlarının hızla gerçekleşmesi ile birlikte kaliteli ürün elde edilmesiyle kolaylaşmıştır . İzlenen buğday politikalarının en önemli sonucu ise devlet ithalatçı durumundan çıkıp ihracatçı durumuna gelmiştir.

İncelenen dönemde fındık , üzüm ve incir gibi ihrac ürünleri ile hayvancılığa yönelik devletin doğrudan müdahalesi olmamıştır. Bu ürünlerin dünya piyasalarındaki gereksiniminden dolayı ihracatlarında bir düşüş yaşanmamıştır. Söz konusu bu ürünlere yönelik çabalar , üretimi artırma ve kaliteyi yükseltme yönünde olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında pamuk , ihracat için üretilen bir üründür. 1930'dan sonra ise büyük oranda yerli dokuma sanayinin gereksinimi için üretilmiştir.

Ziraat Bankası tarım kesiminin kredi sağlayan en önemli kuruluşu olmuştur. Banka 1937 yılındaki politikasıyla küçük üreticilerin desteklenmesi amacı ile tarımsal üretimin kredilendirilmesi uygulamasını başlatmıştır.

Cumhuriyet hükümetlerinin programlarına baktığımızda izlenecek politikalar için yapılan açıklamalar bilgi verme içeriği taşıyordu. Örneğin 30 Ekim 1923'te kurulan Birinci İnönü Hükümeti Programı'nda tarıma yer verilmedi. 27 Kasım 1924'te kurulan İ. Fethi Okyar Hükümeti Programı'nda ise tarımda izlenecek hususlar şunlardı. Tarımın teşviki, ulaşımın geliştirilmesi, hastalıklarla mücadele için tedbir alınması, ziraat mekteplerinin yeniden yapılanması, hayvancılığın yeniden artırılması ve ıslahı için mali desteklerin artırılması konularında devletin öncü olmasının sağlanacağı belirtilmiştir.

2 Ekim 1930'da kurulan dördüncü İnönü Hükümeti Programı'nda dünya ekonomik bunalımının neden olduğu olumsuzlukları düzeltici kararların izlerini görmek mümkün. İnönü bu durumu programında "Zirai istihsalin maruz olduğu hususi müşkülât nazarımızı ehemmiyetle celp etmektedir. Bu uğurda bu hükümetin iktidarında olan bütün tedbirleri almak başlıca meşgalemiz olacaktır." diyordu. Ayrıca vergiye de değinerek iratsız arsaların, bataklıkların, çalılıkların vergiden istisna edileceği, orman, bağ, meyve ağacı yetiştirenlerin uzun süre muaf tutulacağı belirtilmiştir.

İncelenen bu dönemde tarım sektörünü ele alan en önemli program 8 Kasım 1937 yılında kurulan Celal Bayar Hükümet Programı'dır. Bundan önceki hükümet programları genel olarak kısaydı. En fazla 3-4 sayfa

uzunluktaaydı ve neyin nasıl yapılacağı pek ayrıntılı olarak açıklanmamıştır. Genel bir değerlendirme yapılır ondan sonra güvenoyu istenirdi. Ancak Celal Bayar, programını daha geniş tuttu ve izlenecek politikaları daha açık belirtti.

Bu dönemde tarımda kurumsallaşmaya büyük önem verildi çiftçileri aracı ve tefecileri eline düşmekten kurtarmak için Ziraat Bankası'nın sermayesi sürekli arttırılarak çiftçiye daha çok kredi verilmesi sağlandı. Tarım Kredi Kooperatifleri ülke çapında yaygınlaştırıldı. Ürünlerin değer kaybetmesini önlemek için toprak mahsulleri ofisi ve tarım satış kooperatifleri kuruldu. Çiftçiye daha kaliteli damızlık hayvan dağıtmak için devlet üretme çiftlikleri ve haralar kuruldu.

Sonuç olarak tarım kesiminde uygulanan faaliyetler neticesinde ekilebilen alanlar genişledi , verimlilik arttırıldı. Ürün miktarında artış ve ürün çeşitliliği sağlandı. Bütün bu çabalara rağmen incelediğimiz dönem için dünyanın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi konjonktürden dolayı uygulanan politikalar tarım kesimini mutlu edememiştir.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

ABİDİN İHSAN, **Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti, C. I-II**, İstanbul, 1928

ACAR Yalçın, **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi**

ACUN Niyazi, **Toprak Mahsülleri Ofisi ve Kuruluş Gayeleri**, İstanbul, 1947

AKALIN Güneri, **Tarımımızın Sosyo Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme;**

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975

AKDAĞ Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara 1975

AKTAN Reşat, **Türkiye İktisadi**, Ankara SBF Yayını, No:425, Ankara, 1978

AKTAN Reşat, **Türkiye’de Zirai Mahsullerin Fiyatları**, Ankara Üniversitesi Yayınları 1988

AKTÜRK Belma- DAĞLI Nuran, **Hükümetler ve Programları, V. İcra Vekilleri Heyeti Hükümeti, Cilt 1**, Ankara, TBMM Basımevi,1988

ARAR İsmail, **Hükümet Programları (1920-1965)** Belgeler ve Araştırmalar Dizisi 1 Tipo Neşriyat ve Basımevi, İstanbul 1968

ARIBURNU Kemal, **Atatürk’ün Milli Ekonomi Üzerindeki Düşünceleri**, Ankara; T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993

ATASAGUN Yusuf Saim, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939**, İstanbul

ATASAGUN Yusuf Saim, **Zirai Borçlanma ve Zirai Kredi Politikası**, İstanbul 1943

ATASAĞUN Yusuf Saim, **Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939**, Kenan Basımevi İstanbul 1940

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, Ankara 1959

AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam (1922-1938)**, C.I, II, III, İstanbul, 1983-1984

AYSAN Mustafa, **100. Doğum Yılı Dönümünde Atatürk'ün Ekonomi Politikası**,

İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1980

BARKAN Ömer Lütfi, **15 ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai**

Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul 1943

BAŞAR Ahmet Hamdi, **İktisadi Devletçilik**, C. I, II, İstanbul 1931-1933; - **Atatürk'le**

Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, Ankara, 1981

BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, **Hayvanlar İstatistiği**

(1929-1937) No:124 Recep Usluoğlu Matbaası, Ankara 1938

Başvekalet İstatistik Umumu Müdürlüğü, **Tarım İstatistikleri (1928-1936)**, No:

93, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1937

Başvekil Celal BAYAR'ın 1937 Tarihindeki Hükümet Programı Nutku, Birinci

Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, 2. Takım, 1938

BAYAR Celal, **Celal Bayar diyor ki (1920-1950)**, İstanbul, 1951

BERKES Niyazi, **İkiyüzyıldır Neden Bocalıyoruz**, İstanbul 1965

BERKİ Şakir, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, 1978

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, Kongre Yayını,1. Takım No: 18,

Ankara, 1938

BİRTEK Faruk – KEYDER Çağlar , **Türkiye'de Devlet Tarım ilişkileri 1923 –**

1950

BULMUŞ İsmail, **Tarımsal Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi**, Ankara

İ.T.İ.A. Yayını, No: 113, Ankara, Kalite Matbaası, 1978

BULUTAY Tuncer, Tezel Yahya, S.YILDIRIM Nuri, **Türkiye Milli Geliri (1923-1948)**

Ankara, 1974

BULUTOĞLU Kenan, **Türk Vergi Sistemi**, Fakülteler Matbaası İstanbul 1966

Celal BAYAR'ın Söylev ve Demeçleri, Ankara, 1954 Cemiteti Akvam,

Zirai Buhran, Ziraat Bankası Yayını, Ankara, 1932

CHP 3. Büyük Kongre Zabıtları, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı, Mayıs 1935, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma

Kongresi Yayınları, 2. Takım, 1938

CİN Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması** , Ankara 1978

Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye, (1923-1982), Türkiye Ticaret,

Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Borsaları Birliği, Ankara, 1982

Cumhuriyet'in 16. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar, Ulus Basımevi,

Ankara, 1949

Cumhuriyet'in 17. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar, Sümer Matbaası,

Ankara, 1940

Cumhuriyet'in 18. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar, Çankaya

Matbaası, Ankara, 1941

ÇALGÜNER Cemil, **Milli Ekonomide Ziraatin Yeri ve Roller** Ankara, 1960-

Türkiye'de Hububat Ekonomisi, Ankara, 1954- **Ziraat Politikası Ders Kitabı 1**,

Ankara 1974

DARKOT Besim, **Türkiye İktisadi Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Yayını,

No: 1001, Sermet Matbaası, İstanbul,

DERİN Haldun, **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, 1940

DİE, 1927 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçlar, Devlet İstatistik Enstitüsü
Yayını, Ankara, 1970

DİNLER Zeynel, **Tarım Ekonomisi** Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı
Yayını, No: 3, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1988

DURAN Faik Sabri, **Türkiye Coğrafyası** Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1941

EFFIMIANIDIS Yorgaki: **Cihan İktisat Buhranı Önünde Türkiye**, C.I, II, İstanbul,
1935-1936

ELDEM Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun
Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994

EMİROĞLU Cezmi, **Türkiye'de Vergi Sistemi**, İstanbul 1933

ERAKTAN Gülcan, **Tarım Politikası 1**, AÜ Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, Ankara, 1983

ERGİN Feridun, **Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi**, Yaşar Eğitim ve
Kültür Vakfı Yayını, No: 1, Duran Matbaacılık, İstanbul, 1977

ERGİN Feridun, **Kemal Atatürk**, İstanbul, 1978

GÜNAY Ekrem, **Hububat İstihsalinin Araştırılması ve Kıymetlendirilmesi
İmkanları**, Ankara, 1959

GÜNEŞ İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı
(1920-1923)**, Eskişehir 1985

HATİPOĞLU Şevket Raşit, **Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı**, Yüksek Ziraat
Enstitüsü Yayını, Sayı: 46, Ankara, 1936

HATİPOĞLU Şevket Raşit, **Türkiye Ziraatında Hububatın Yeri ve
Ehemiyeti**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Sayı: 45, 1937

HATİPOĞLU Şevket Raşit, **Türkiye'de Zirai Buhran**, Yüksek Ziraat Enstitüsü
Yayınları Ankara 1936

Hayvan Vergisi Dokümanları, Ziraat Vekaleti, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara 1939

Hükümetler ve Programları (1920-1960), TBMM Yayını, Ankara, 1988

HÜSREV İsmail, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934

İLKİN Selim, TEKELİ İlhan, **Türkiye Belgesel İktisat Tarihi**, 1929 Dünya

Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, **Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 2**, Ankara, 1983

İLKMEN Şeref Nuri, **Türkiye Vergi Sisteminde Hayvan Vergisi**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Matbaası, Ankara 1943

İNAN Ayşe Afet, **İzmir İktisat Kongresi**, TTK Basımevi, Ankara, 1989

İNAN Ayşe Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Basımevi, 1972

İNÖNÜ İsmet, **İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları(1920-1933)**, Ankara 1933

İstatistik Yıllığı 1929, c.2., Ankara, T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929

İZGİRAY Ahmet, **1924-1928 Bütçeleri**, İzmir, 1984

KANDEMİR Selahattin, **Köy Kalkınması Hakkında Rapor**, Ziraat Vekaleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938

KARAL Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul 1986

KAZGAN Gülten, **Tarım ve Gelişme**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1977

KAZIM Rıza, **Türkiye Ziraatı ve Türkiye Ziraatının Mühim Şubeleri**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ankara, 1931

KEPENEK Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, Verso Yayınları, Ankara 1990

KEPENEK Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, 1987

KEYDER Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989

KIVANÇ Cemil, **Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri**, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No: 48, Efem Matbaacılık, Ankara, 1982

KORKMAZ Esfender, **Vergi Yapısı ve Gelişimi**, Güryay Matbaası, İstanbul 1982

Köy Kalkınması ve Zirai Kalkınma Milli Seferberliğinde Mali Plan İçin Henbalar, T.C. Ziraat Vekaleti, 1. Köy ve Ziraat Kongresi Yayını, Ankara, 1938

KÖYLÜ Kazım, **Türkiye’de Büyük Arazi Mülkleri ve Bunların İşletme Şekilleri**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1947

KURUÇ Bilsay, İktisat Politikalarının Resmi Belgeleri, Ankara 1963

MERAY Sehal L. Osman OLCAY, **Lozan Barış Konferansı**, Tutanaklar ve Belgeler, Ankara 1972

ÖKÇÜN Gündüz, **Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (1914-1922)**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara 1997

ÖNDER İzzettin, Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesiminde Uygulanan Vergi Politikası” **Türkiye’de Tarımsal Yapının gelişimi**, Türk Sosyal Bilimler Derneği , Ankara, 1987

ÖZTOPRAK İzzet, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını**, Ankara1981

PAMUK Şevket, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul1990

PARASIZ İlker, **1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa, Ezgi Kitapevi, 1991

SARÇ Ömer C., **Ziraat ve Sanayi Siyaseti**, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1934

SİLİER Oya, **Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)**, Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981

ŞAHİNGİRAY Özel, **Celal Bayar'ın T.B.M.M.'nde Yaptığı Kanun Tekliflerinin Esbabı Mucubeleri 1920-1937**, Ankara 1955

TABAKOĞLU Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, II. Baskı Dergah Yayınları İstanbul 1994

Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt I ve VI İletişim Yayınları İstanbul 1985

Atatürk ve Tarım, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, Orman Harita ve Fotometri Müdürlüğü Basımevi, Ankara 1981

TBMM Zabıt Ceridesi, (1930 – 1937)

TEKELİ İlhan-Selim İLKİN, **Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları**, Yurt Yayınları Ankara 1982

TEZEL Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminde İktisat Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları Olgaç Matbaası, Ankara 1982

TÖKİN İsmail Hüsrev, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, İstanbul, 1934

TÖKİN İsmail Hüsrev, **Türkiye'de Zirai Kooperatif Hareketi**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1932

TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1952

TUNCAY Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara 1981

Türk Tarımını Konu Alan Tezler

Türk Tütünü ve Tütüncülüğü, Ankara, Ziraat Vekaleti Birinci Köy ve Ziraat

Kalkınma Kongresi Yayını 1938

ULUĞ Naşit, **Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi**, Sayı 53, Başnur

Matbaası Ankara 1965

ÜLGENER Sabri, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, İstanbul

1981

YAMAN Ahmet Emin, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, İstanbul 1970

YAŞA Memduh, **Zirai Toprak ve Gelirin Vergilendirilmesi**, İstanbul, 1964

YAŞER Yaşar, **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı**,

Devlet İstatistik Enstitüsü

ZEYTİNOĞLU Erol, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 1976

Ziraat Bankası Faaliyet Raporu (1993)

Ziraat Dergisi, 44 ve 45. Sayı 4 Eylül 1943

Ziraat gazetesi , 1935 sayı : 5

Ziraat Kanunları, Tarım Bakanlığı Neşriyat ve Tanıtma Müdürlüğü, Ankara

Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, **Türkiye Tarımında Hayvancılık Problemleri**

ve Çözüm Yolları, Ankara 1967

B. MAKALELER

AKMAN Arif, “Atatürk ve Tarımsal Öğretim”, **Atatürk ve Tarım**, Tarım Orman

Bakanlığı, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayını, Ankara, 1981

AKMAN Numan, “ Cumhuriyet Döneminde Sığırcılık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye**

Ansiklopedisi, C.9

ALKİN Erdoğan, "Atatürk Döneminde Devletçilik", **Atatürk Dönemi Türkiye**

Ekonomisi Semineri, İstanbul, 1982

ARAS Ali, "Türkiye Tarımında Üretim ve Verimliliğin Arttırılması", **2. Türkiye**

İktisat Kongresi 7. Tarım Komisyonu Tebliğleri, (2-7 Kasım 1981) Ankara, 1981

ARITMAN Cemal, "Milli İktisadiyatımızda Hayvancılık ve Türkiye'de Hayvancılığın

İnkişaf İmkanları, Halkevleri Konferansları", **Ülkü Mecmuası**, C.16, 1941

AYDENİZ Akgün, "Atatürk ve Tarımda Verimlilik", **Atatürk ve Tarım**, A.Ü. Ziraat

Fakültesi Yayını, Ankara, 1981

BAŞAR Suat, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**,

C.7, No:1-4, Yıl:1945-1946

BORATAV Korkut, "1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından

Dönemlendirilmesi", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-**

1938, İstanbul, 1977

COŞAR Nevin, "Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri", **Toplumsal Tarih**, Sayı:35,

İstanbul 1996

DOĞANAY Ümit, "1923-1938 Döneminde Toprak Reformu Sorunu", **Atatürk Dönemi**

Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938, İstanbul, 1977

GÖKGÖL Mirza, "Buğday Fiyatlarının Tanzimi", **1931 I. Ziraat Kongresi İhtisas**

Raporları, Ankara, 1931

SÖZEN Nur, ARLI Mustafa, "Atatürk Ulusal Ekonomi ve Tarım", **Atatürk ve Tarım**,

Tarım Orman Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981

TALHU Cemal, "Atatürk ve Tarımsal Kooperatifçilik", **Atatürk ve Tarım**, Tarım Orman

Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, "Devletçilik Döneminde Tarım Politikaları", **Türkiye'de**

Tarımsal Yapılar (1923-2000), Ankara, 1988

TEZEL Yahya Sezai, “1923-1938 Döneminde Türkiye'nin Dış İktisadi İlişkileri”,
Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938, İstanbul, 1977

TOPRAK Zafer, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)”, **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Ankara, 1988

TURAN Kemal, “Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri”, **Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı**, Ankara, Ekim 1981

YENAL Oktay, “İktisadi Devlet Teşekküllerinin Fiyat Politikaları”, **İktisadi Devlet Teşekkülleri Ekonomik ve Sosyal Etüttü Konferans Heyeti**, İstanbul, 1968

ZARAKKOLU Avni, “1929-1930 Dönemi Dünya Ekonomik Krizi Karşısında, Türk Ekonomisi ve Anılan Krizle Mücadele Tedbirleri”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, A.Ü. S.B.F. ve Türk Ekonomi Kurulu Yayını, Ankara, 1982

C. ARAŞTIRMALAR

KAYAM H. Cevahir, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Doktora Tezi, **Türkiye’de Tarım Politikaları (1928-1938)**, İstanbul, 1997

KAYIRAN Mehmet; **Türk Tarımında Modernleşme Çalışmaları (1923-1950)** Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995

ŞENER Sefer, **1923-1963 Dönemi Türkiye’de Tarım Politikaları ve Tarımsal Üretim**, İ.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2003

BAŞER Kadir, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım**, Kütahya, 1999

D. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

Türkiye’de Zirai Araştırma Müesseseleri, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi,
Ankara, 1938

**Türk Çiftçisinin İstihsal ve Geçinme Vaziyeti, 1936 Zirai Anketinin Mukayeseli
Neticeleri**, Kısım 1, Orta Anadolu, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1938

Ziraat Vekaleti Neşriyat Müdürlüğü Mütihazsıs Raporları, Ziraat Kısımı, İstanbul,
1927

1931 1. Ziraat Kongresi, İhtisas Raporları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti,
Ankara, 1931

V. Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, İstanbul, 21-25
Ağustos 1989, TTK Yayınları XXVI, Dizi, Ankara, TTK Basımevi, 1990

1.11.1937 Tarihinde Atatürk’ün Kamutayı Açış Nutku, 1. Köy ve Ziraat Kalkınma
Kongresi Yayını, Takım 2, 1938

YAŞA Memduh, Devlet Borçları, İstanbul, Sermet Matbaası, 1971

Yüzyıllık Teşkilatlı Zirai Kredi 1863-1963, TC Ziraat Bankası Yayını, Ankara, Güzel
Sanatlar Matbaası, 1964

ZARAKOLU, Avni. **1929-1930 Dünya Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye
Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal
Bilgiler Fakültesi Yayını, 1982

E. SÜRELİ YAYINLAR

Akşam, 1923 -1925

Cumhuriyet, 1930 -1938

Dönüm, 1931 -1936

Kadro, Nisan 1932-Ekim 1934

Karınca, 1934 -1938

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 3, Cilt 13, Kasım 1929 -1938

Türk Ofis, 1936

Ülkü Mecmuası, 1931 -1938

Vakit, 1923 -1938

Ziraat Gazetesi, 1930 -1938

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1982

Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 6 Cilt, 1985

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, 1931 -1938

F. İSTATİSLİKLER

TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1927 Tarım Sayımı, Ankara 1930

1930 İstatistik Yıllığı, Ankara 1931

Tarım İstatistikleri (1928 -1934), Ankara 1936

Tarım İstatistikleri (1931 -1934), Ankara 1936

Harici Ticaret Yıllık İstatistiği, Ankara 1936

Tarım İstatistikleri (1934 -1937), Ankara 1939

Tarla Mahsülleri İstatistiği 1937 -1939, Ankara 1940

Ziraat Makineleri İstatistiği 1930 -1940, İstanbul 1941

G.SİYASİ PARTİ YAYINLARI

CUMHURİYET HALK FIRKASI (CHP); CHP Üçüncü Kongre Zabıtları 10-18

Mayıs 1931, İstanbul, 1931

Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, Ankara 1931

X. Yıl Rehberi, Ankara 1933

Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultay Görüşmeleri Tutanağı, 9-16 Mayıs

1935, Ankara 1935

CHP Programı, Ankara 1935

Onbeşinci Yıl Kitabı, Ankara 1938